

T.C
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

AFGANİSTAN'IN
FARYAB BÖLGESİNDEKİ TÜRKMENLERİN SOSYO
KÜLTÜREL YAPISI

BORY NASİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KIRŞEHİR- 2021

©2021- Bory NASİR

T.C
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

AFGANİSTAN'IN FARYAB BÖLGESİNDEKİ
TÜRKMENLERİN SOSYO-KÜLTÜREL YAPISI

SOCIO-CULTURAL STRUCTURE OF THE TURKMEN IN
THE FARYAB
REGION OF AFGANISTAN

Hazırlayan

BORY NASİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL

KIRŞEHİR 2021

KABUL VE ONAY

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı yüksek lisans öğrencisi, Bory NASİR tarafından hazırlanan “*Afganistan’ın Faryab Bölgesindeki Türkmenlerin Sosyo-Kültürel Yapısı*” adlı tez çalışması, 10/06/2021 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından oybirliği/oyçokluğu ile **YÜKSEK LİSANS** olarak kabul edilmiştir.

Üye.....(İmza)

Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL

Üye.....(İmza)

Prof. Dr. Veli ÜNSAL

Üye.....(İmza)

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali BOLAT

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

.../.../2021 (İmza)

Prof. Dr. Hüseyin ŞİMŞEK

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin ..... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

10/06/2021

Bory NASİR

İmza

ÖZET

AFGANİSTAN'IN FARYAB BÖLGESİNDEKİ TÜRKMENLERİN

SOSYO-KÜLTÜREL YAPISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan: Bory NASİR

Danışman: Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL

2021 – 136

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü

Jüri

Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL

Prof. Dr. Veli ÜNSAL

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali BOLAT

Tarih boyunca bir halkın ortaya koyduğu maddi ve manevi değerler bütünü olan kültür, sadece bir miras değil, aynı zamanda yaşayan bir bellektir. Millet olmanın temelinde dil, din ve ideal birliği yatar. Milletler geçmişten günümüze kadar edindikleri kültürel değerlerini koruyup muhafaza ederek gelecek nesillere aktarırlar. Böylece millet olma özelliklerini korurlar.

Son 40 yıldır iç savaşlar ve çatışmalarla boğuşan Afganistan bölgesinde bulunan farklı etnik gruplarda önemli kültürel erozyonlar meydana gelir. Bütün bu değişikliklere 1979'da Rus işgali ile başlayan ve günümüze kadar devam eden sıkıntılar ve karışıklıklar sebep olur. Kültürel miraslar korunamamış veya yanlış bir yola sevk edilir. Bazı dini değerler kültürel olarak kabul edilirken kültürel değerler ise dinin yerini alır.

2001 yılından itibaren Afganistan'da Taliban rejiminin devrilmesiyle, hızla ilerleyen teknoloji ve medya, Afganistan toplumunu büyük ölçüde etkisi altına alır. İlk olarak Hint dizileri ve daha sonra Türk dizileri televizyonlarda yayınlanırken, Afganistan toplumunun geleneksel ve kültürel değerlerinin korunması zorlaşır ve önemli değişikliklere uğramaya başlar. Buna bir de bilinçsiz cep telefonu kullanımını eklersek nasıl bir kültürel erozyon yaşandığı görülür.

Afganistan’da yaşayan Türkmenler, her ne kadar aynı sıkıntılara maruz kalıp çalkantılı bir süreçten geçse de yaşadığı bölgeleri büyük ölçüde terk etmemişler ve tarihten gelen gelenek – görenek ve adetlerini ağırlıklı olarak koruyabilmişlerdir.

Çalışmamız  bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Afganistan’ın tarihi gelişiminin yanı sıra genel bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde Afganistan’da yaşayan Türkmenlerin tarihleri, demografik yapıları, coğrafi ve siyasi durumları gibi konular ele alınmıştır. nc bölümde ise Faryab bölgesinde yaşayan Türkmen toplumunun sosyo-kültürel yapısı derinlemesine incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afganistan Türkmenleri, Faryab, Halk İnançları, Sosyo Kültürel Yapı

ABSTRACT

TURKMENS IN FARYAB REGION OF AFGHANISTAN

SOCIO-CULTURAL STRUCTURE

MASTER'S THESIS

Preparer: Bory NASİR

Advisor: Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL

2021 - 136

Kırşehir Ahi Evran University Institute of Social Sciences

Jury

Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL

Prof. Dr. Veli ÜNSAL

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali BOLAT

Culture, which is the body of material and spiritual values revealed by a people throughout history, is not only a heritage but also a living memory. Language, religion and ideal unity lie on the basis of being a nation. Nations preserve and preserve the cultural values they have acquired from the past to the present and pass them on to future generations. Thus, they maintain their nationality.

Significant cultural erosions occur in different ethnic groups in the Afghanistan region, which has been grappling with civil wars and conflicts for the last 40 years. All these changes are caused by the troubles and confusion that started with the Russian occupation in 1979 and continue until today. Cultural heritages may not be preserved or are misled. While some religious values are considered cultural, cultural values replace religion.

With the overthrow of the Taliban regime in Afghanistan since 2001, the rapidly advancing technology and media have greatly influenced the Afghanistan society. While Indian TV series and later Turkish TV series are broadcasted on television, the protection of the traditional and cultural values of Afghanistan society becomes difficult and begins to undergo significant changes. If we add the unconscious mobile phone to this, we can see what kind of cultural erosion is experienced.

Although the Turkmens living in Afghanistan were exposed to the same problems and went through a turbulent process, they did not leave the regions they lived in, and they were able to preserve their traditions, customs and customs coming from the history.

Our study consists of three parts. In the first part, general information is given as well as the historical development of Afghanistan. In the second part, the history, demographic, geographical, political etc. topics are discussed. In the third part, the socio-cultural structure of the Turkmen community living in the Faryab region has been examined in depth.

Keywords: Afghanistan Turkmens, Faryab, Folk Beliefs, Socio-Cultural Structure

ÖNSÖZ

Afganistan, kendi içinde bir çok etnik grubu barındıran ve bir çatı altında yaşatan Müslüman bir ülkedir. Her toplumun, diğerlerinden ayırt edici gelenek ve görenekleri olduğu gibi Türkmen toplumunun da kendine has örf, adet, gelenek ve görenekleri ile inanç değerlerinin, dini anlayış ve yaşam tarzının olması doğaldır.

Ülkenin son yarım asırdan daha fazla süredir yaşadığı olumsuzluklar, sıkıntılar ve siyasi belirsizliklere rağmen Afganistan’da yaşayan Türkmenler, sosyo-kültürel yapılarını ve konumlarını muhafaza ederek kendilerine has gelenek, görenek, örf ve adetlerini koruyup devam ettirmesini başarmışlardır. Afganistan Türkmenleri; tarım, hayvancılık, halı dokuma ve ticaret gibi faaliyetlerde bulunarak ülke ekonomisinin gelişmesine katkı sağlamaya devam etmektedir. Özellikle Türkmen halıları ve astragon karakul derilerinin ülke dışına ihraç edilmesiyle ekonomiye katkıları bilinen bir gerçektir.

Araştırmamız giriş, üç bölüm, sonuç ve eklerden oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın konusu, amacı, önemi, sınırlılıkları ve yöntemi ele alınmıştır. Birinci bölümde Afganistan hakkında genel bilgiler çerçevesinde tarihi gelişimi, coğrafi konumu, ekonomi durumu, nüfus yapısı ve bu bağlamda ülkedeki farklı etnik ve kültürel topluluklar hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde Afganistan Türkmenlerinin tarihi gelişimi, yerleşim bölgeleri, kendi içindeki boyları, ülkenin siyasi pozisyonundaki durumları, demografik yapıları, eğitim-öğretim ve ekonomik durumları ortaya konmaya gayret edilmiştir. Araştırmamıza konu olan asıl üçüncü bölümde ise Faryab bölgesinde yaşayan Türkmenlerin, doğumdan ölüme kadar hayatın çeşitli safhalarındaki inanç ve uygulamaları, çeşitli halk inanışları, tabiat olayları ile ilgili inanışları, halk hekimliği konusundaki uygulama ve pratikleri detaylı bir şekilde incelenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmamı başarıyla tamamlamama fırsat veren Yüce Allah’a sonsuz şükranlarımı sunarım. Tezimin konusunun belirlenmesinden başlayıp çalışma sürecinin sonuna kadar maddi ve manevi olarak yardım ve desteklerini asla esirgemeyen, akademik çalışmamda ve sosyal hayatımda örnek aldığım şefkatli, güler yüzlü ve mihriban danışman hocam sayın Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL’e şükranlarımı sunarım.

Bunun yanı sıra ders dönemimde, fikir ve düşüncelerinden faydalandığım, Prof. Dr. Veli ÜNSAL, Prof. Dr. Yaşar ÖZÜÇETİN, Dr. Öğr. Üyesi. Senem DİNÇ ve Dr. Öğr. Üyesi. Cihat TANIŞ hocalarıma da teşekkür ederim. Çalışmamın savunma aşamasında jüri olarak belirlenen, görüş ve fikirlerini tezim hakkında paylaşan sayın Dr. Öğr. Üyesi

Mehmet Ali BOLAT hocama da Őukranlarımı sunarım. Ayrıca çalıřmam sűrecinde gűrűř ve beyanlarını paylařan Noriađdi ILSOYER ve Hařim HOŐENG dostlarıma teőekkűr ederim.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
BİLDİRİM.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vii
KISALTMALAR.....	xiii
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM.....	5
TARİHSEL SÜREÇTE AFGANİSTAN.....	5
1. AFGANİSTAN'IN TARİHİ GELİŞİMİ.....	5
2. AFGANİSTAN'IN COĞRAFİ YAPISI VE STRATEJİK ÖNEMİ.....	13
2.1. Coğrafi Yapısı.....	13
2.2. Jeostratejik Önemi.....	15
3. AFGANİSTAN'DA SOSYAL YAPI VE DEMOĞRAFİK DURUM.....	18
3.1. Sosyal Yapı (Etnik Durum).....	18
3.2. Demoğrafik Durum.....	21
4. EKONOMİK DURUM.....	22
5. EĞİTİM ÖĞRETİM DURUMU.....	25
II. BÖLÜM.....	28
AFGANİSTAN TÜRKMENLERİ.....	28
1. TARİHİ GELİŞİMİ.....	28
1.1. Ersariler.....	29
1.2. Diğer Boylar.....	31
2. YAŞADIKLARI BÖLGELER.....	40

2.1. Kunduz Vilayeti	40
2.2. Belh Vilayeti	40
2.3. Cüzcan Vilayeti	41
2.4. Faryab Vilayeti.....	42
2.5. Badğis Vilayeti.....	42
2.6. Herat Vilayeti	42
2.7. Diğer Bölgeler.....	43
3. SİYASİ DURUM	43
4. DEMOGRAFİK YAPISI	46
5. EKONOMİK DURUM	48
6. EĞİTİM VE ÖĞRETİM DURUMU	49
III. BÖLÜM.....	52
FARYAB BÖLGESİNDE YAŞAYAN TÜRKMENLER'DE ÖRF, ADET, İNANÇ VE UYGULAMALAR.....	52
1. HAYATIN ÇEŞİTLİ SAFHALARI İLE İLGİLİ İNANÇ VE UYGULAMALAR	52
1.1. DOĞUM.....	52
1.1.1. Çocuğu olmayan kadınlar için yapılanlar	52
1.1.2. Aş saylama (Aşerme).....	53
1.1.3. Cinsiyet Tayini	54
1.1.4. Diğer Uygulamalar	54
1.1.5. Doğum Sonrası Yapılan Uygulamalar.....	55
1.2. ÇOCUK.....	57
1.2.1. Beş Gece Düğünü	57
1.2.2. Albastı (Terken).....	57
1.2.3. Çocuğu durmayan kadınlar için yapılan uygulamalar	58
1.2.4. Kırk Çille (Kırklama)	59

1.2.5.	Çocuğa Göz Değme (Nazar Değme)	60
1.2.6.	Diş Patrak	61
1.2.7.	Sünnet Düğünü	62
1.3.	EVLENME VE DÜĞÜNLE İLGİLİ İNANÇ ve UYGULAMALAR	63
1.3.1.	Kız İsteme.....	64
1.3.2.	Kalıng (Başlık Parası).....	66
1.3.3.	Hayıtlık	67
1.3.4.	Tokguz Geleneği.....	68
1.3.5.	Toy (Düğün)	68
1.3.5.1.	Miyliş Gecesi	68
1.3.5.2.	Gelin Getirme	69
1.3.5.3.	Gökböri (Nikah Gecesi).....	71
1.3.5.4.	Giyev Çakılık (Güvey Daveti).....	72
1.4.	Evlilik Dışında Yapılan Düğünler	73
1.4.1.	Hac Düğünü	73
1.4.2.	Peygamber Düğünü (Akkoyun Toy)	74
1.5.	ÖLÜM.....	74
1.5.1.	Ölecek Bir Hasta İçin Yapılan Uygulamalar	75
1.5.2.	Ölümden Sonra Mezara Götürülene Kadar Yapılan İşlemler	75
1.5.2.1.	Cenaze Namazı Öncesi Yapılanlar	75
1.5.2.2.	Cenaze Namazı	77
1.5.2.3.	Defin Sonrası Yapılan Uygulamalar	78
2.	TABIAT OLAYLARI İLE İLGİLİ İNANIŞLAR.....	79
2.1.	Güneş Tutulması	79
2.2.	Ay Tutulması	80
2.3.	Yıldızlarla İlgili İnançlar.....	80

2.4.	Yağmur Yağdırma ve Yağmur Duası	81
2.5.	Gökkuşığı (Âlem Goşar)	82
3.	ÇEŞİTLİ HALK İNANÇLARI	82
3.1.	Sihir, Büyü ve Fala Bakma	82
3.2.	Rüya	84
3.3.	Nazar ve Nazarla İlgili İnançlar	85
3.4.	Uğur ve Uğursuzluk.....	86
3.5.	Cin, Melek ve Perilerle ilgili İnanışlar	87
3.6.	Vücut Organları.....	88
3.7.	Bereketle İlgili İnanışlar.....	89
4.	HALK HEKİMLİĞİ	90
4.1.	Kızamık.....	90
4.2.	Sarılık Hastalığı (Sarlama)	90
4.3.	Sıtma (İyni Gızdırma)	91
4.4.	Boğaz Ağrısı (Damak Bolmak)	91
4.5.	Yürüyemeyen Çocuklar için Uygulamalar	92
4.6.	Akrep ve Yılan Çokması (Sokması)	92
	SONUÇ	93
	KAYNAKÇA.....	103
	Ek: 1- Kaynak Kişiler.....	107
	Ek: 2- Haritalar.....	109
	EK: 3- Fotoğraflar	111

KISALTMALAR

Kısaltmalar	Açıklamalar
ABD	: Ana bilim dalı
ABD	: Amerika Birleşmiş Drvletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
bkz	: bakınız
C	: Cilt
cc	: Celle celalehü
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Hz.	: Hazreti
M.Ö	: Millattan Önce
M.S	: Millattan Sonra
r z	: razi allah
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
S	: Sayı
s	: Sayfa
s a v	: Sellallahü aleyhi vesellem
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme)
v b.	: ve benzeri
Ün.	: Üniversite

GİRİŞ

Orta Asya'da önemli stratejik bir bölgeye sahip olan Afganistan, tarih boyunca sürekli çeşitli toplulukların istilalarına maruz kalır. Pek tabii olarak Afgan halkı da bu sebeple tarihin çeşitli zamanlarında bir çok saldırı ve tacize uğrar. Dış güçlerin çıkar veya paylaşım kavgalarına kurban olarak, telafisi mümkün olmayan büyük acılara ve kayıplara tahammül etmek zorunda kalır. Bütün bunlar Afgan halkının benliğinde derin izler bırakır ve olup biten acılar ve olaylar Afgan halkını fikir, dil, kavmiyet ve mezheplere bölerek birbirlerine düşür. Hemen hemen bütün dünya kamuoyunun haberdar olduğu kanlı darbeler, iktidar mücadeleleriyle insanların birbirlerini katletmeleri bugünkü Afganistan'ın ve Afgan halkının talihsiz kaderi haline gelir.

M.Ö 500'lerde İranlılar ve 330'lu yıllarda ise Büyük İskenderin hakimiyeti altına girer. Hz. Osman'ın hilafetinde din-i İslam ile tanışır. Türkler Afganistan topraklarında İskitler va Halaçlar zamanından beri vardır. 962 yılında Gazneliler, ardından Büyük Selçuklular, Harezmsahlar, Timur, Babüriler ve en son Türk devleti olarak 1747'de Nadir Afşar'ın ölümünden sonra Türk hakimiyeti sona erer. Nadir Afşar'ın ölümünde sonra Ahmed Şah Abdali Afganistan'da yaşayan bütün halkları bir araya getirerek yeni bir Afgan devleti kurar. 1839'da bölgeye İngiltere'nin ilgisi artar ve Afganistan'ı aynı yıl işgal eder. Afganlar üç defa İngilizlerle savaşarak nihayet 1919'da bağımsızlığını ilan eder. 1979 yılına geldiğimiz de ise Ruslar Afganistan'ı işgal ederek 10 sene bu ülkede kalırlar. Bu işgal sonrası Afganistan'ın iyice dengesi bozulur ve bitmeyen bir savaşa neden olur. Afganlıların büyük mücadelesi ve Rusların Afganistan'ı terketmesiyle ülkede savaş bitmez ve bu andan sonra Afganların kendi aralarında iktidar mücadelesi başlar. Bu süreçte doğan Taliban, 1994 yılında ülkede cereyan eden iç çatışmalardan faydalanarak aşamalı olarak güçlenir. 1996 yılında Afganistan'ın büyük bir kısmına hakim olurlar. 2001 yılında Taliban'ın devrilmesiyle ülkede yeni bir hükümet kurulur. Genel olarak bütün Afganlıların desteklediği yeni hükümetin ilk cumhurbaşkanı Hamid Karzai 2014 yılına kadar ülkeyi yönetir. Daha sonra başa gelen Eşref Gani, hala ülkeyi yönetmektedir.

Afganistan, 652.500 kilometrekare yüz ölçümüne sahiptir. Kuzeyden Ortasya ülkeleri olan Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan, güneyden Pakistan, kuzey doğuda az bir sınırla Çin ve batıda ise İran ile çevrilidir. Nüfusu yaklaşık 35 milyon olarak tahmin edilmektedir. Ülke nüfusu, Peştunlar, Tacikler, Hazaralar, Özbekler, Türkmenler ve diğer küçük etnik gruplardan oluşmaktadır.

Türkmenler ülkenin kuzey bölgesinde Kunduz vilayetinden Herat vilayetine kadar ağırlıklı olarak kırsal alanda yaşamaktadırlar. 1900-1930'lu yıllarda ana vatanları Türkmenistan'da, Ruslar tarafından işgal edilip mallarına el konulması ve yaşadıkları zulüm ve istikrarsızlıktan dolayı Afganistan'a sığınmışlardır. Geldiklerinden itibaren günümüze kadar kültürünü, dilini, gelenek ve göreneklerini, çeşitli asimilasyon politikalarına rağmen kimliklerini ve kültürlerini korumayı başarmışlardır.

Çalışmanın birinci bölümünde genel olarak Afganistan'ın tarihi gelişimi, coğrafi konumu, siyasi durumu, ekonomi ve eğitim durumları ele alındı. İkinci bölümde Afganistan'da yaşayan Türkmenlerin tarihi süreci, ekonomik durumu, demoğrafik yapısı, siyasi ve eğitim durumları verildi. Üçüncü bölümde ise Afganistan'ın kuzeyin de yer alan ve ülkede yaşayan Türkmenlerin önemli bir kısmını oluşturan Faryab bölgesinde yaşayan Türkmenlerin sosyo- kültürel yapıları detaylı bir şekilde incelendi.

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Çalışmaya konu olarak Afganistan'ın Faryab bölgesinde yaşayan Türkmen topluluklarının sosyo-kültürel yapısını belirlendi. Bunda en büyük etken, günümüze kadar Afganistan'daki Türkmen topluluklarının gerek tarihi gerekse sosyo- kültürel yapıları hakkında yeterli akademik derleme ve araştırmanın yapılmamış olmasıdır.

Zira geçtiğimiz yarım asır ülkede yaşanan çatışma ve kargaşa sebebiyle, Afganistan'daki Türkmen toplulukları, ülkedeki diğer topluluklar gibi, geleneksel kültürlerinde ve dini değerlerinde önemli değişiklikler yaşamışlardır. Dolayısıyla böyle bir konu seçilerek Türkmen kültürünün kayıt altına alınması hedeflenmiştir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Araştırmanın amacı, Afganistan'da yaşayan Türkmenlerin kültürünü ve geleneksel değerlerini saha araştırması sonucu tespit ederek ortadan kaybolmasını engelerek ve kayıt altına alarak yeni nesillere ulaştırmaktır. Ayrıca elde edilen materyallerin geçmiş ve güncel verileri karşılaştırılarak zaman içinde teknoloji, savaş ve göçte meydana gelen değişikliklere neyin sebep olduğunu ortaya çıkarmaktır. Ek olarak yapılan bu araştırma sonucunda Faryab'ta yaşayan Türkmen topluluklarındaki kültürel değişimler ile kültürel ve dini değerlerin toplum üzerindeki etkisi ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Afganistan'ı değerlendirirken göz ardı edilmemesi gereken husus, İslam dininin halkın kültürü ve günlük yaşamı üzerindeki etkisidir. Son yıllarda sürekli savaş ve

istikrarsızlık yaşayan Afganistan'da, sosyo – kültürel açıdan, gelenek ve radikalizm arasında İslam'ın farklı mezhep ve grup yorumlarının önemi belirgindir. Bu bağlamda, etnik ve dini farklılıklara rağmen yüzyıllardır barış ve istikrar içinde yaşayan bir halkın son gerginliklerini analiz etmek için bu tür bilimsel faaliyetlere ihtiyaç olduğu kanaatindeyiz. Kültürel ve dini ürünlerdeki yok olma, değişim, bozulma ve evrim gibi durumlara karşı geleneksel kültürün ve inançların bilimsel alanda tanımlanması, kaydedilmesi ve aktarılması da oldukça önemlidir.

Derlenecek folklorik ürünlerin sözlü kaynaktan yazılı kaynağa dönüştürülmesi ile bu bilgiler Afganistan toplumunun ve bilim dünyasının hizmetine sunulacak ve sağlıklı bir şekilde yeni nesillere aktarılacaktır. Halkın sosyal alandaki kültürel unsurları bir bütün olarak tartışılacak, böylece temel dinamikleri ve yapıyı tanımasına yardımcı olacaktır.

ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Çalışmamız, Afganistan'da Türkmenlerin yaşadığı bütün bölgeleri kapsamamaktadır. Araştırmamız, Türkmenlerin önemli bir kısmının yaşadığı Faryab bölgesi ile sınırlı tutulmuştur. Faryab, Afganistan'ın önemli şehirlerinden biri olup Türkmenler ağırlıklı olarak bu ilde diğer etnik gruplarla birlikte yaşarlar. İkinci bölümünde genel olarak Afganistan'da yaşayan Türkmenlerin tarihi gelişimi, eğitimi, coğrafi yapısı, demoğrafik durumu gibi konular bir bütün halinde ele aldık. Ancak araştırmanın asıl omurgasını oluşturan Türkmenlerin sosyal kültürel ve dini yapılarını incelerken Faryab bölgesinde yaşayan Türkmenler esas aldık.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmamız tanımlayıcı bir alan araştırması olduğundan, yöntem olarak nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Bu doğrultuda tez konusu ile ilgili birinci derece belgeler incelenmeye çalışılmış ve değerlendirilmiştir. Daha sonra, çalışma alanımızı oluşturan Faryab'da sahada gözlem ve görüşme teknikleri uygulanarak ilk elden veriler toplanmaya gayret edilmiştir.

Özellikle Türkmenlerin yoğunlaştığı Faryab bölgesindeki yerleşimler araştırma evrenimiz olmuştur. Saha araştırma yöntemi ve gözlem-görüşme teknikleri kullanılarak sahada uygulanmaya çalışılmış ve veriler bu yolla elde edilmiştir. Araştırma evrenimizde görüşülen kişilerin seçiminde kartopu tekniği kullanılmıştır. Çalışma esnasında, araştırma sahasında yer alan muhtarlar, imamlar, önceden tespit edilen aksakallar ve bu konularda

tecrübeli olan yaşlı kadınlar öncelikle irtibata geçtiğimiz ve konuşup mülakat yaptığımız kişiler olmuştur. Faryab vilayetinin ve doğa olarak bölgenin içinde bulunduğu süreç sebebiyle, görüşmelerimiz zaman zaman zor ve elverişsiz koşullar altında gerçekleştirilmiştir.

I. BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE AFGANİSTAN

1. AFGANİSTAN'IN TARİHİ GELİŞİMİ

Asya kıtasının geçiş yollarından birinin üzerinde bulunan Afganistan, eski çağlardan beri çeşitli orduların gelip geçtiği bir coğrafi bölgedir. Afganistan'ın bu stratejik konumundan ilk faydalananlar eski İranlılardır. M.Ö. 500'lerde İran Hükümdarı 1. Darius'un orduları Afganistan'ı işgal ederek güneydeki İndus vadisine inmeye çalışırlar ve bu vesile ile ülke iki yüzyıla yakın İranlılar'ın hakimiyetinde kalır. M.Ö.330'lu yıllarda doğu saferine çıkan Büyük İskender, İranlılar'ı mağlup ettikten sonra Afganistan'ı işgal eder ve Hindukuş dağlarını aşarak Soğdların ülkesine kadar ulaşır.¹ Büyük İskender'in kurduğu devletin parçalanmasından sonra *Selevkid krallığı* topraklarında kalan Afganistan'a daha sonra yine bir Yunan menşeli *Baktriana devleti* hakim olur (M.Ö. 187). Bundan yaklaşık bir asır sonra Hindistan'da kurulan *Çandrgupta Devleti* ile Baktriana arasında bir mücadele başlar. Uzun süre devam eden bu mücadele sonunda Baktriana Devleti zayıf düşer ve kuzeyden gelen baskılara dayanamayıp M.S. 50'de yıkılır. Afganistan, 50-125 yılları arasında kuzeyden gelen Sakalar'ın (İskitler), 125-480 yılları arasında ise kaynaklarda Türk oldukları kaydedilen *Kuşanlar*'ın hakimiyetleri altında kalır.² 480'den sonra ise Afganistan'a Ak Hunlar olarak bilinen Halaç Türkleri gelip yerleşirler ve yaklaşık bir asır kadar bu bölgeye hakim olurlar.³

İslam'ın Afganistan bölgesine gelişi Hz. Osman dönemine rastlar. Bu dönemde ilk olarak Basra valisi Abdurrahman b. Semure bölgeye gönderilir. 654 yılında Müslümanlar Orta Asya sınırındaki Ceyhun Nehri'ne ulaşmak için Afganistan'a girerler ve bölgeye hakim olurlar. Bu vesile ile Afganistan bölgesi, eşitlik ve adaleti vurgulayan ve tüm bölgeyi kısa sürede etkileyen İslamiyet ile karşılaşır. Müslüman orduları bölgeye hakim olurlar. Süreç içerisinde Araplar bu bölgede uzun süre kalmasa da İslamiyet hızla yayılmaya başlar ve bölgede kalıcı olur.⁴

---

¹ Savaş Şahin, "Afganistan'daki Türkmen varlığı ve kültürü üzerine", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(3), Bursa, 2016, s. 1145.

² Muhammed Salih Yıldırım, *Tarih ve Ferheng-i Türkmenha*, (İntişarat-i Meyvend), Kabil, 1381, s. 22.

³ Mehmet Saray, "Afganistan", *DİA*, C. I., İstanbul, 1988, s. 404.

⁴ Abdulghani Aydın, *Afganistan'da Taliban Hareketinin Ortaya Çıkışı ve Mezhebi Görüşleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi - Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri ABD), Konya, 2010, s. 5.

Bu aşamadan sonra Afganistan uzun süre herhangi bir büyük güç tarafından değil, bölgede yer alan soylu aşiretler tarafından yönetilir ve yönetenlere halk "Şah" unvanını verir. Bu durum, İran bölgesinde kurulan *Samani Devleti*'nin Afganistan'ın çoğunu işgal ettiği 9. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam eder. *Buhara, Semerkant ve Belh* şehirleri, Samanoğulları döneminde altın çağlarını yaşarlar.⁵

Samani hükümdarı Abdülmelik B. Nuh, Herat Valiliği komutasına Türklerden Alp Tigin'i getirir. Ancak Abdülmelik'in ölümünden sonra Alp Tigin, yeni hükümdar Mansur B. Nuh'un hakimiyetinde olmak istemeyerek Herat'tan ayrılır. Dört bin taraftarıyla Gazne'yi fetheder ve Türk beyi Alp Tigin, 962 yılında Gazne bölgesinde bağımsızlığını ilan eder. Alp Tigin'den sonra başa geçen hükümdarlar, özellikle de Gazneli Hanedanı'nın kurucusu olarak kabul edilen Gazneli Mahmud, devletin sınırlarını İsfahan'a kadar genişletir ve Hindistan'a 17 sefer düzenler. Gazneli Mahmud döneminde Müslüman Türkler Afganistan'a iyice yerleşirler. Gazneli Sultanı Mesud'un (1030-1041), 1040 yılında Dandanakan Savaşı'nda Selçuklulara yenilmesiyle Gazneli Devleti de sona ermiş olur.⁶

Afganistan'daki Selçuklu Hakimiyeti, bölgenin güney doğusundan Hindistan'a doğru uzanan sahaya hakim olan Gurlular tarafından zaman zaman tehdit edilmiş olsa da, Selçuklu İmparatorluğu'nun sonuna kadar devam eder. Son Büyük Selçuklu Hükümdarı Sultan Sancar (1119-1157)'in ölümünden sonra Gurlular kısa bir müddet için Afganistan'ı kontrolleri altına alırlar. XII. yüzyılın sonlarına doğru Afganistan'daki Gurlular Hakimiyeti sona erer ve bölgeye bir Türk devleti olan Harezmşahlar hakim olur. Daha sonra 1220'li yıllardan itibaren Afganistan bölgesi Moğollar'ın istilasına uğrar ve bir asıra yakın Moğollar buraya hakim olurlar. Moğol hakimiyeti, o zamana kadar özellikle kuzey Afganistan'da yerleşmiş olan bazı Türk boylarını batıya yani Anadolu'ya doğru göç etmek mecburiyetinde bırakır.⁷

Afganistan'ın, XIV. yüzyıl sonlarından itibaren yeniden Türk hakimiyetine girdiğine şahit oluyoruz. Parçalanmış bir şekilde Asyanın farklı bölgelerinde devam eden Moğol hakimiyeti, XIV. yüzyıl sonlarında, Ortasyada kalan Türk boylarını bir araya getirerek kendi adını verdiği güçlü bir devleti ortaya koyan Timur tarafından yıkılır. Her ne

---

⁵ Mehmet Saray, **Afganistan ve Türkler**, (Avrasya Stratejik Araştırmaları Merkezi yay.), Ankara, 2002, s. 17.

⁶ Mir Gulam Muhammed Gubbar, **Afganistan Der Mesir-i Tarih**, C.I, (Merkez İntişarat- i Cumhuriyet yay.), Tahran, 1386, s. 108.

⁷ Nasima Shafaq, **1989'da Sovyetlerin Çekilmesinden Sonraki Dönemde Afganistan'daki Sosyolojik Unsurların Afgan Siyasetine Etkileri**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi - Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ABD.), Erzurum, 2016, s. 15,16.

kadar Timur'un ölümünden sonra kurduğu devlet uzun süre yaşamamış ise de, O'nun torunlarından Muhammad Babür, Türk hakimiyetini Afganistan'da daha uzun zaman devam ettirecek yeni bir Türk devleti kurmayı başarır.⁸

Babür Şah'ın kurduğu devlet, başta Afganistan olmak üzere Hindistan'a kadar genişler ve bu bölgelere çok sayıda Türkün yerleşmesini sağlar. Her ne kadar Babür ve oğulları devletin sınırlarını Hindistan içlerine kadar genişletmişlerse de Afganistan Nadir Şah'ın istilasına kadar daima onların kontrolünde kalır.⁹

XVIII. yüzyılın başlarına gelindiğinde Babür devletinin gerilemesi nedeniyle Afganistan bölgesinde yaşayan kabileler bağımsız hareket etmeye başlarlar. Söz konusu aşiretlerin bağımsız hareket etmesi, iç huzursuzluğu artırır. Bunun sonucunda Türkmen ordusu, yani Nadir Afşar 1729 yılında İran'da güçlenerek önce Meşhed'i ve daha sonra Afganistan'ın Kandahar ve Belucistan bölgelerine doğru ilerler. Savaş sırasında Afgan kabilelerinden *Abdalilar*'ın kahramanca çarpışıklarını görünce kendilerini affeder ve bu kabilelerden bir çok kişiyi asker olarak alır.¹⁰

Türk hanedanlığı Afganistan'ın temellerinin atılacağı 18. Yüzyıla kadar devam eder. Nadir Afşar'ın ölümünden sonra komutanı olan Ahmed Şah Abdali (Durrani), bu bölgede yaşayan Peştunları, Türkleri ve Tacikleri kendi hakimiyeti altına alır ve tüm Afganistan'a hükmederek yönetmeye başlar. Ahmed Şah Abdali, Afgan aşiretlerine dayanan Afgan milli devletini kuran ilk kişidir. 17. Yüzyılın sonunda Herat'a gelip ve Herat çevresine yerleşen Abdalilerin Saduzayi kolunun başı olan Muhammed Zaman Han'ın oğlu olan Ahmed Şah Abdali, İran hükümdarı Nadir Şah'ın ilgisini çeker.¹¹ Nadir Şah tarafından Mazanderan valiliğine atanır. Nadir Şah'ın seferlerinin çoğuna katılarak komuta deneyimi kazanan Ahmed Şah, Nadir Şah'ın 1747'de öldürülmesinin ardından İran'daki karışıklıktan yararlanır ve Abdalilerin ileri gelenleri tarafından hükümdar ilan edilerek Kandahar'ı ele geçirir. Bu arada kendisine, bağlılık gösteren aşiret liderlerinin kararıyla "Şah" lakabı verilir. Kabil ve çevresinde Galzai, Türk ve Tacik aşiretlerini bir araya getirir. Ülkenin sınırlarını genişletmek amacıyla 1748-1760 yılları arasında Babürlere karşı Hindistan'a dört sefer düzenler. Daha sonra İran bölgesine sefer düzenleyerek Herat ve Meşhed'i ülkesine katar. Aynı zamanda İstanbul'a bir elçi gönderip dönemin Osmanlı hükümdarına

⁸ Saray, **Afganistan ve Türkler**, s. 19.

⁹ Najiba Zıyayı, **Afganistan Türklerinin Dini İnanç ve Yaşayışları - Kuzey Afganistan Örneği**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi - Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri ABD.), İsparta, 2004, s. 8.

¹⁰ Saray, **Afganistan ve Türkler**, s. 21.

¹¹ Gubbar, **Afganistan Der Mesir-i Tarih**, C.I s. 354.

İran devletini ortadan kaldırmak için bir teklifte bulunur ancak olumlu cevap alamaz. Ahmed Şah, Hindistan'da bir kuvvet haline gelen Sihler üzerine 1762 ve 1764'te iki kez sefer düzenleyerek güney sınırlarını güvence altına alır.¹² Böylece Afganistan ilk kez siyasi bir birlik olarak tarih sahnesinde yerini almıştır. Ahmed Şah Abdali'den sonra 1772 yılından itibaren ülke güç kaybetmeye başlar.

Ahmed Şah Abdali'nin ölümünden sonra yerine geçen oğlu Timur Şah (1772-1793) zamanında içte kabileler arasında çekişmeler başlar ve hızla artar. Dışta ise Hindistan bölgesinde Sihler'e karşı yeterli direnç gösterilemez ve 1775 yılında Lahor eyaleti kaybedilir. Diğer taraftan Beluçler'in daha müstakil hareket etmelerine göz yumulur ve devletin başkenti Kandahar'dan Kabil'e taşınır.¹³ 1793 yılında Timur Şah'ın ölümü üzerine yerine geçen oğlu Zaman Şah'ın yedi yıllık iktidar döneminde iç karışıklıklar daha da artar. İktidardan uzaklaştırılan Zaman Şah'ın yerine kardeşi Mahmud geçer. Mahmud döneminde iktidarın gücü daha da zayıflar. Barıkzaylar'ın lideri Fetih Han, gittikçe çoğalan kabile isyanlarını bastırmaya çalıştığı sırada Kabil'i ele geçirerek Mahmud Şah'ı hapse atar ve kendisi tahta çıkar. Bu gelişmeler Barıkzaylı Fetih Han ve kardeşlerinin büyük nüfuz kazanmalarına yol açar. 1818 yılında Fetih Han'ın öldürülmesi üzerine, kardeşlerinden Dost Muhammed başa geçer. Bu arada, daha önce İngilizler'e sığınmış olan Şücaülmülk, topladığı kuvvetlerle Kandehar'a hücum eder. Şücaülmülk'ün üzerine yürüyüp onu mağlup eden Dost Muhammed, Kandehar'ı kardeşi Kühendil'e bırakarak kendisi Kabil'de hükümdarlığını ilan eder ve böylece Afganistan'ın yönetiminde hanedan değişimi gerçekleşir. Bu arada iç ve dış karışıklıklar sırasında Kuzey Hindistan'daki eyaletlerin de elden çıkmasından sonra Dost Muhammed, Afgan Devleti'nin hükümdarı olur. Ancak Ruslar'ın kışkırtması ile Herat'ı almaya kalkışan İran'ın saldırısından çekinen İngilizler, 1839'da Sihler'le ittifak kurarak Afganistan'ı işgal ederler. İngiliz işgalinin Afganistan üzerinde etkileri çok olumsuz olur.¹⁴

1863'te Dost Muhammed Han'ın ölümüyle oğulları arasında başlayan saltanat mücadelesi kanlı bir iç savaşa dönüşürse de, 5 yıl sonra, büyük oğlu ve meşru veliahdı Şir Ali Han kardeşlerini yenerek tahta geçer. Ancak Ruslar'ın Afganistan'a yaklaşma politikası takip etmesi üzerine İngilizler 1878 sonlarında ülkeyi ikinci defa işgal ederler. Bu duruma engel olamayan Şir Ali Han kaçarak, Türkistan'ı işgal etmiş olan Ruslar'a

---

¹² Saray, "Afganistan", s. 405.

¹³ Gubbar, **Afganistan Der Mesir-i Tarih**, C.I, s. 374.

¹⁴ Shafaq, s. 19.

sığınarak orada vefat eder. ¹⁵1880'de İngiliz işgalinin ikinci kez sona ermesi üzerine, daha önce amcası Şir Ali Han'a yenilip Türkistan'da Ruslar'a sığınmış olan Abdurrahman Han Afganistan'ın başına geçer. Onun zamanında İngilizler'in etkisiyle bugünkü Güney Afganistan sınırının tesbit edilmesi ve Hayber Geçidi'nin Hindistan sınırları (şimdiki Pakistan) içinde bırakılması, pek çok Afganlı'nın anavatan dışında kalmasına yol açar. İngilizlere karşı bir tavır alınması halinde ülkenin yeniden işgal edilmesinden korkan Abdurrahman Han, 1893'te İngilizlerle *Durand Hattı* olarak bilinen antlaşmayı imzalamak zorunda kalır. ¹⁶ Bu antlaşma daha sonraları parçalanmaya ve Afganistan'ın felaketine yol açan gelişmelerin başlangıcı olur. Abdurrahman Han, iç çekişmeler ve karışıklıklarla boğuşan Afgan halkını çok sert ve kanlı tedbirlerle kontrol altına aldıktan sonra, sağlığının bozulmasıyla tahtını büyük oğlu Habibullah Han'a bırakır. Habibullah Han ise, farklı bir politika izileyerek babasının döneminde sürgüne gönderilen birçok hanedan mensubunu geri çağırıp yeni görevlere getirir. Habibullah Han döneminde ülkeye yavaş yavaş Batı teknolojisinin girdiği görülür. ¹⁷

XIX. yüzyılda Afganistan, tarihinde yeni saldırıların önünün açıldığı bir dönem olarak biliniyor İngiltere ile Rusya arasında büyük bir oyunun parçası olarak mağdur edilir. Ülkenin kapılarını Batı'ya doğru açan ve kendisini milliyetçi bir Peştun olarak gören Habibullah Han, 1919 yılında bir suikastta kurban gider ve yerine oğlu Amanullah Han geçer. Amanullah Han iktidara geldikten sonra Afganistan'ın bağımsızlığını ilan eder ve Türkiye Cumhuriyetiyle yakın ilişki kurmak için bazı adımlar atar. ¹⁸

Bağımsız ve gelişmiş bir Afganistan rüyası kuran Amanullah Han, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinde gerçekleştirilen reformlardan etkilenir ve bazı konularda örnek almaya çalışır. Bu doğrultuda attığı bir dizi reform adımları Afganistan halkında rahatsızlıklar oluşturur ve insanlar isyan etmeye başlarlar. Beçe-i Sakav lakaplı bir Tacik kabilesi liderinin önderliğinde başlayan ayaklanma karşısında Amanullah Han Kandahar'a kaçmak zorunda kalır. 1929 yılında Amanullah Han'ın iktidardan ayrılmasıyla Beçe-i Sakav kendisini Afganistan'da hükümdar olarak ilan eder. ¹⁹ Çok kısa bir süre

---

¹⁵ Shafaq, s. 21.

¹⁶ Mohammad Aref Salihi, **Afganistan'da İktidar Mücadelesi ve Dış Müdahaleler 1973-2014**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi - Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ABD.), Ankara , 2014, s. 7.

¹⁷ Recep Uslu, "Afganistan", **DİA**, C. 1, İstanbul, 1988, s. 406.

¹⁸ Muhammed İbrahim Atayi, **Tarih Muasir-i Afghanistan**, (İntişarat-i Meyvend), Kabil, 1384, s. 233.

¹⁹ Mir Gulam Muhammed Gubbar, **Afganistan Der Mesir- i Tarih**, C.II, (İntişarat- i Muhsin), Kabil, 1973, s. 10.

Afganistan'ın başında bulunan Beçe-i Sakay, aynı yıl içerisinde Muhammed Nadir Şah tarafından devrilerek, iktidardan ayrılmak zorunda kalır.²⁰

Muhammed Nadir Şah döneminde, daha önce temeli atılan reform hareketlerinden vaz geçilir. Bu dönemde ülkenin üzerindeki Rusya etkisi büyük ölçüde azalır. Muhammed Nadir Şah, 1933 yılında bir okul ziyareti sırasında ziyaret ettiği okulun bir öğrencisi tarafından öldürülür ve yerine oğlu Muhammed Zahir Şah geçer.²¹

1933 ile 1973 yılları arası 40 yıl boyunca Afganistan'ı yöneten Muhammed Zahir Şah, zayıf, tembel ve etkisiz bir hükümdar olması nedeniyle iktidarı boyunca amcaları ve bazı akrabaları yönetimde onun adına etkili olurlar.²² Muhammed Zahir Şah, iyi niyetli bir insan olmasına rağmen 40 yıllık iktidarı döneminde ülkenin gelişmesi yolunda kayda değer bir girişimi bulunmaz. Ülkenin önemli meseleleriyle uğraşmak yerine, sık sık yurtiçi ve yurtdışı seyahatleri yapar. Bu geziler sırasında yeni hobiler ve meslekler edinir. Avcılık ve binicilik en çok uğraştığı hobileri arasındadır.²³

Muhammed Zahir Şah'ın amcasının oğlu Muhammed Davud, ülkenin yönetiminde en etkili isimlerden birisidir. Muhammed Zahir Şah'a nazaran daha enerjik ve dinamiktir. 1953'ten 1963'e kadar on yıllık başbakanlığı döneminde Afgan hükümetine damgasını vurur. Muhammed Davud, çalışkan ve yenilikçi bir kişiliğe sahiptir. Ülkede bazı reformlar yapmaya isteklidir. Bu amaçla Zahir Şah'a, ülkenin yeni bir anayasaya ve bazı reformlara ihtiyacı olduğunu ifade eden birkaç mektup göndermiş ise de Zahir Şah bu taleplerin hiçbirine cevap vermez. Zahir Şah ile Başbakan Muhammed Davud arasında başta *Peştunistan* ve Sovyetlerle ilişkiler olmak üzere bir çok konuda görüş ayrılıkları yaşanır. Zahir Şah, Davud'u hırslı olarak görür ve çok etkili olmasını istemez. 1963 yılında Muhammed Davud görevden ayrılarak köşeye çekilir.²⁴

Muhammed Davud, 1973 yılında Rusların ve Marksist subayların desteğiyle bir darbe yaparak yönetime el koyar. Bu sırada İtalya'da seyahatte bulunan Zahir Şah'ın ülkeye dönmesine izin verilmez. Davud Han iktidara geldikten sonra Afganistan'ın İran ve Körfez ülkeleriyle ticari ilişkileri gelişir. Pakistan ve Afganistan arasındaki gerginlik yerini

---

²⁰ Esedullah Oğuz, **Hedef Ülke Afganistan**, (Doğan Kitapçılık yay.), İstanbul, 2001, s. 61.

²¹ Zahir Tanin, **Afganistan Der Karn-i Bistüm**, (İntişarat-i İrfan), Tahran, 1384, s. 74.

²² Sayid Muhammed Bakir Misbahzade, **Tarih Siyasi Muhtasar-ı Afganistan**, (Merkez pujuhuşhai-i Aftab), İran, 1388, s. 105.

²³ Oğuz, **Hedef Ülke Afganistan** s. 69.

²⁴ Oğuz, **Hedef Ülke Afganistan** s. 72.

yumuşamaya bırakır.²⁵ Bu arada muhalefeti sert bir şekilde bastırarak pek çok kişiyi tutuklatıp hapse atır. Tam bir diktatör edasıyla ülkeyi yöneterek 1977 yılında tek partili başkanlık sistemine geçer ve kendisini altı yıl için devlet başkanı seçtirir. Bundan sonra bir taraftan Sovyetlere karşı belli bir mesafe koyar diğer taraftan da Batı dünyasına ve İslam ülkelerine yakınlaşmaya başlar. Davud Han'ın bu siyaseti karşısında, daha önceden Sovyetlerle iyi ilişkileri nedeniyle orduda sayıları artan Marksist subaylar Davud Han'a karşı cephe alırlar. 1978 yılında Marksist subaylar Afganistan Komünist Partisi'yle ortak hareket ederek emirleri altındaki askerlerle başkanlık sarayını ele geçirip Davud Han'ı, aile üyelerini ve yakın çalışma arkadaşlarını katlederler.²⁶

Nur Muhammed Tereki önderliğinde Afganistan Demokratik Cumhuriyeti görünümünde Marksist bir rejim kurulur ve 1978 tarihinden itibaren ülke tamamen Sovyet uydusu haline gelir. Tereki'nin Afganistan'da kurmak istediği Sovyet taraftarı iktidar ülkede büyük tepkilere yol açar ve halkın silahlanıp direnişe geçmesine sebep olur.²⁷ Tereki'nin sert tutumuna, Hafızullah Emin ve taraftarları tepki gösterip karşı çıkarlar. Eylül 1979 başlarında Tereki'yi devirmeyi başarırlar. Böylece Hafızullah Emin, Sovyetler'in isteği olmadan Afganistan'daki Marksist rejimin başına geçmiş olur. Bunun üzerine Sovyetler, doğrudan askeri müdahalede bulunarak Hafızullah Emin'i öldürürler ve yerine Babrak Karmal'ı geçirirler. Bu müdahaleye karşı halkın tepkisi ve ayaklanması üzerine Karmal ve iktidarını korumak amacıyla ordu göndererek ülkeyi uluslararası hukuka aykırı şekilde işgal ederler. Ancak bu işgal üzerine halkın direnişi, Sovyetler'le birleşen hükümet kuvvetlerine karşı bir iç savaşa dönüşür. Hizb-i İslami adı altında birleşen mücahidlere karşı Sovyet ve Afgan hükümet kuvvetlerinin başarı kazanamamaları üzerine, 1986 yılında Sovyetler hükümete yine müdahale ederek Babrak Karmal'ı görevden uzaklaştırırlar ve yerine Muhammed Necibullah'ı geçirirler.²⁸

Yönetimin başına geçen Necibullah, Babrak Karmal'ın yandaşlarını iş başından uzaklaştırır. Daha sonra ülkenin işgal edilmesinden bu yana devam eden iç savaşı durdurmak için tek taraflı ateşkes ilan eder.²⁹ Ancak mücahitler bunu reddederek savaşa devam ederler. Necibullah, ülkede ateşkesi sağlayamaması üzerine rejimin İslami

---

²⁵ Abdullah Mahdum, **Afganistan Türkmenlerinin Sosyo Kültürel Yapısı ve Dini Durumu Mezar-ı Şerif Örneği**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi - Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri ABD), Samsun, 2016, s. 14.

²⁶ Azmi Özcan, "Afganistan", **DİA**, C. 1, İstanbul, 1988, s. 516.

²⁷ Misbahzade, s. 182.

²⁸ Saray, "Afganistan", s. 407.

²⁹ Salihy, s. 45.

olduğunu göstermek amacıyla bütün konuşmalarını besmele ile başlayıp sözlerini dini motiflerle süsleme çabasına girer. 1988 yılında ABD ve Sovyetler Birliği'nin garantörlüğünde Cenevre Anlaşması imzalanır. Anlaşmadan sonra Sovyetler Birliği Afganistan'dan çekilmeye başlar ve çekilme işi 1989 yılının ilk aylarında tamamlanır. Sovyetler'in ülkeyi terk etmesinden sonra, uzun yıllar Afganistan'ı birlikte omuz omuza savunan Mücahit gruplar kendi aralarında anlaşamayıp siyasi bir birlik oluşturamazlar. Ülke yönetiminde arzu edilen siyasi birlik oluşamayınca her bir grup kendi bölgesinde hakimiyet kurma çabasına girer ve diğerleriyle mücadele etmeye başlar. Bunun üzerine ülke yönetiminde istikrarsızlık ve güvensizlik baş gösterince kaçakçılık ve benzeri olaylar artmaya başlar.

Ülke de bu kargaşa devam ederken Afganistan'ın güney bölgesinde bulunan Kandahar velayetinde 1994 yılında Taliban adıyla yeni bir grup ortaya çıkar. Kısa sürede ülkenin diğer vilayetlerine yayılmaya başlar ve 1996 yılında Afganistan'a büyük ölçüde hakim olur ve yaklaşık beş yıl iktidarda kalır.³⁰

11 Eylül 2001 yılında Amerika'da Dünya Ticaret Merkezi olan ikiz kulelere yapılan saldırının ardından Usama bin Ladin'i sakladığı gerekçesiyle BM'nin kararını da beklemeden Taliban hükümetini ortadan kaldırmak amacıyla Amerikan güçleri Afganistan'a girer.

Taliban hükümetinin yıkılmasıyla BM'nin sponsorluğunda Afganistan'ı konuşmak üzere Almanya'nın Bonn şehrinde bir konferans düzenlenir. Afganistan'ın başına geçici olarak getirilen Cumhurbaşkanı Hamid Karzai, savaştan zarar gören ülke için gelişmiş ülkelerden yardım talep eder. Karzai hükümetinin kurulmasından sonra, Afganistan ekonomisi tamamen dışarıdan gelen yardımlara bağlı hale gelir. Bu durum ise ülke genelinde işsizliğin ve yoksulluğun artmasına neden olur.³¹

2014 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde adayların hiçbirisi oyların %50'sini alamadığı için ülke de seçim yenilenir. İkinci seçimden sonra bir koalisyon hükümeti kurulur.³² Senelerdir savaş ve kargaşa içinde yaşayan Afgan halkı yeni kurulan koalisyon hükümetinden umutlanır. Ancak bu hükümet de halkın beklentisini ve hayallerini gerçekleştirmez. Koalisyonu oluşturan Eşref Gani ve Abdullah Abdullah,

---

³⁰ Damla Şahin, "Taliban'ın Ortaya Çıkışı ve ABD'nin Örgütün Gelişim Sürecindeki Etkisi", **Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Kış/ Winter, 2016, s. 232.

³¹ Mahdum, s. 28.

³² Salihy, s. 138.

genel anlamda ülkeyi ve ülkenin geleceğini düşünme yerine kendi aralarında iktidar yarışına girince devlet güçsüz kalır.³³

Bu fırsattan yararlanan Taliban ve Daış gibi örgütler Afganistan'ın farklı bölgelerinde faaliyetlerini devam ettirirler ve zaman zaman saldırılar düzenlerler. Bu sefer ülkenin içindeki çatışmalar güneyden kuzeye doğru da kaymış olur. Günümüzde hala ülkeyi yöneten hükümet ile Taliban arasındaki mücadele devam etmektedir.³⁴

2. AFGANİSTAN'IN COĞRAFI YAPISI VE STRATEJİK ÖNEMİ

2.1.Coğrafi Yapısı

Günümüz siyasi haritasında Afganistan olarak bilinen ülkenin adı, 18. yüzyılın ortalarından itibaren ortaya çıkmışsa da bugünkü sınırları 1880 yıllarında İngilizler tarafından çizilir.³⁵ Daha önceleri belli bir siyasi birlik olmadığı için ülke topraklarını oluşturan bölgelerin ayrı ayrı isimleri vardı. Coğrafi, tarihi, kültürel ve stratejik olarak Orta Asya ve Güney Asya arasındaki bir bölgede bulunan Afganistan'ı, siyasi geçmişi ve dini coğrafyası, Güney Asya ve Ortadoğu'ya yakınlaştırır.³⁶

Afganistan'ın yüz ölçümü 652.500 km² dir. Komşularıyla 5800 km sınıra sahip olan Afganistan, kuzeyden Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan (2087 km), doğuda Çin (76 km), güneyde Pakistan (2430 km) batıda ise (936 km) İran ile çevrilidir.³⁷ Afganistan'ın ortalama yüksekliği 2000 metreyi geçer. Doğu-batı arası uzunluğu 1350 km, kuzey-güney arası ise 900 km dir.³⁸

Kuzeydoğudaki Vahan koridorundan güney-batıya doğru dağ silsileleri ülkeyi ikiye ayırır. Bunların en önemlisi, Himalaya dağlarının uzantısı olan Hindukuş dağlarıdır. Bu dağlar, kuzey ve güney Afganistan bölgeleri arasında adeta bir set oluşturur. 2987 metre yüksekliğindeki Saleng geçidi önemlidir. Hindukuş dağları batıya doğru açılarak İran sınırına kadar uzanır. Ülkenin tam ortasında Kuh-ı Baba dağı bulunur.³⁹ Afganistan'ın diğer önemli dağları doğu tarafında yer alır. Sefidkuh (Akdağ) Kabil'in güneyinde Luger vadisine doğru uzanır. Bu dağları, stratejik önemi çok büyük olan Hayber geçidi (Kabil'in güneyinde) ikiye ayırır. Daha güneyde de Afganistan ve Pakistan arasındaki Süleyman

³³ Mahdum, s. 29.

³⁴ Mahdum, s. 28, 29.

³⁵ Gubbar, **Afganistan Der Mesir- i Tarih**, C.II, s. 30.

³⁶ Najibullah Ataie, **Afganistan'a Müdahale ve Yeni Devlet Düzeni**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi - Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü uluslararası İlişkiler ABD), Antalya, 2015, s. 5.

³⁷ Saray, "Afganistan", s. 401.

³⁸ Esedullah Oğuz, **Afganistan - Sovyet İşgalinden İç Savaşa**, (Cep Kitapları), İstanbul, 1998, s. 33.

³⁹ Gubbar, **Afganistan Der Mesir- i Tarih**, C.II, s.32.

Dağlarının kuzey uzantısı yer alır. Ülkenin kuzey kısımlarında ise *Bend-i Türkistan* dağı vardır.⁴⁰

Afganistan'a güzellik ve özellik kazandıran, ova ve bir çok yerleşim yerine hayat vererek ekilen, toprakların su ihtiyaçlarını sağlayarak Afganistan'ı verimli bir ülke haline getiren ve tarihe damgasını vuran Amuderya, Afganistan'ın kuzeyinde Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan arasında doğal hudut olarak uzanıp Pamir dağlarından çıkarak Aral Gölü'ne dökülür. Söz konusu nehrin uzunluğu 2500 kilometredir. Amuderya'nın Afganistan Türkleri için maddi değerinin yanı sıra manevi değeri de mevcuttur. Birçok Türk hanları bu tarihi nehirden geçerek doğu ve batıda fetihler yapmışlardır. Aynı zamanda Afganistan'ın kuzey doğusundan başlayıp Aral gölüne dökülünceye kadar geçtiği bütün yerleşim yerlerinin, daha doğrusu bir çok Türk kavminin tarih boyunca yurt tuttuğu yerleri canlandırır.⁴¹

Ülkenin önemli akarsularından biri de 960 km uzunluğundaki *Hilmend* nehridir. *Koh-ı Baba* bölgesinden çıkarak Sistan civarındaki kapalı havzalarda son bulur. *Kunduz, Kökçe, Askalan, Murgab, Belh* ve *Kabil* nehirleri de Afganistan'ın önemli su kaynaklarıdır. Göllere gelince, Vahan Koridoru ve Pamir yaylasında *Sarıgöl* ve *Çakmaktin* gölleri, Bedahşan'da *Şeyva* gölü, ortadaki dağlık bölgede *Bend-i Emir* gölleri, Gazne ve Kandahar arasındaki bölgede *Ab-ı İstade* ve Herat'ta *Namus* gölleri bunların en önemlileridir.⁴² Afganistan coğrafyasında önemli bir unsur ise çöl arazileridir. Kuraklığın oldukça etkili olduğu ülkede Hindukuş dağlarının güney eteklerine kadar uzanan çöl arazisi mevcuttur.⁴³

Ülkenin iklimi genel olarak sert ve az yağışlı olarak nitelendirilse de bu bölgeden bölgeye farklılık gösterir. Kış mevsimi dağlık bölgelerde ulaşımı durduracak derecede şiddetlidir. Ancak Hamon Havzası'nda ve kuzeydeki Amuderya Vadisi'nde iklim yumuşak geçer. Yazları sıcak ve çok kurudur ve bazı vadilerde sıcaklık 45 dereceye kadar yükselebilir. Ancak genel olarak bir yayla ülkesi olan Afganistan'ın iklimi ilk ve sonbaharda ılık geçer. Bu nedenle ülkede üzüm, kavun, karpuz, nar, elma, şeftali, kayısı, ceviz, badem gibi meyveler çokça yetişir. Merkez dağ ekseninin kuzey ve güney yamaçlarında ortalama yıllık yağış 200-400 mm'dir. Hamon Havzası, 100 mm'nin altındaki yağış alırken Hindukuş dağlarına daha fazla yağış düşer. Hindistan musonlarından

---

⁴⁰ Ataie, s. 5.

⁴¹ Zıyayı, s. 19.

⁴² Saray "Afganistan", s. 402.

⁴³ Ataie, s. 6.

etkilenen ve çok yağışlı olan Pakistan sınırına yakın Celalabad bölgesinde farklı bir yağış türü görülür. Bu nedenle ülkenin diğer bölgelerinde bulunmayan veya nadir bulunan portakal, limon ve hatta muz gibi meyveler bu bölgede yetiştirilmektedir.⁴⁴

Afganistan'da 34 il ve 364 ilçe bulunur. İller kendi içerisinde birinci, ikinci ve üçüncü derece iller şeklinde sınıflandırılır. Bu durum tüm ilçeler için de geçerlidir. Başkent Kabil, Kandahar, Herat, Mezar-ı Şerif, Kunduz, Celalabad ve Faryab ülkenin önemli şehirleridir. Demografik açıdan büyükten küçüğe doğru Kabil, Kandahar, Herat ve Celalabad'ı sıralamak mümkündür. Kabil hem tarihsel hem coğrafi anlamda diğer bölgeleri birbirine bağlamakta hem de heterojen yapısıyla çeşitli etnik unsurları bünyesinde barındırmaktadır. Kandahar ise ülke için kültürel ve ekonomik yönden önem arz eden bir bölgedir. Kabil'den önce ülkenin başkentliğini de yapmış olan Kandahar'da, yoğun olarak Peştunlar yaşar. Geçmişte kültür, sanat ve eğitim şehri olan Herat, tarih boyunca çok kez farklı devletlerin sınırları içinde kalır. Herat, ticari yönden de ülke için önem arz etmektedir. Afganistan'ın önemli şehirlerinden birisi de *Mezar-ı Şerif*'tir. Bu şehir ülkenin kuzey bölgesinde yer alır. Ağırlıklı olarak bu şehirde Türkmenler yaşar. Bu bölge, verimli topraklarıyla ülke için önemli bir yere sahiptir.⁴⁵

2.2. Jeostratejik Önemi

Afganistan, büyük güçlerin devamlı dikkatini çektiği coğrafi konumu, yeraltı kaynakları ve komşuları açısından jeostratejik bir öneme sahiptir. Ülke, kuzeyinde Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan, kuzey doğusunda Çin, güneyinde Pakistan, batısında ise İran ile çevrilidir.⁴⁶

XX. yüzyılın başlarında bilim adamları tarafından siyasi ve coğrafi açıdan dünya egemenliğine dair birçok teori ortaya atılır. Bu teoriden birisi de John Mackinder'in⁴⁷ *Kara Hakimiyet Teorisi*'dir. Mackinder, bu teorisinde dünya coğrafyasını siyasi ve askeri strateji açısından *merkez bölge*, *iç kuşak* ve *dış kuşak* alanlarına ayırır. Bu teoriye göre dünyaya hakim olabilmek için denizden gelecek saldırılara karşı korunaklı bir konumdaki, Orta Asya'yı de içeren merkez bölgede hakimiyet sağlamak gerekir. Mackinder'e göre, doğu Avrupa'ya hakim olacak büyük güç, Orta Asya bölgesini de içine alan Merkez Bölge'ye,

⁴⁴ Humayun Begzad, **1994 Yılından Günümüze Kadar Afganistan'da Din Eğitimi**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi - Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Din Bilimleri ABD), Konya, 2012, s. 14.

⁴⁵ Ataie, s. 7.

⁴⁶ İrfan Çiftçi, "Bölgesel İmar Ekibi Faaliyetleri Kapsamında Afganistan Polisinin İncelenmesi: Vardak Vilayeti Örneği", **Polis Bilimsel Dergisi**, Ankara 2007, s. 47.

⁴⁷ **Sir Halford John Mackinder**: 1861-1947 yılları arasında yaşamış olan, İngiliz siyasi coğrafyacıdır.

Merkez Bölge'ye hakim olacak ise dünya adasına ve daha sonra da tüm dünyaya egemen olabilir. Diğer bir ifadeyle Mackinder, *merkez bölge* olarak tanımladığı Orta Asya'yı kapsayan geniş ovanın Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarından oluşan *Dünya Adası'nın* denetlenebilmesi için mutlaka elde bulundurulması gereken bir bölge olduğunu belirtir.⁴⁸

Başka bir hakimiyet teorisi olarak bilinen Spykman'ın⁴⁹ Kenar Kuşak Teorisi'nde de aynı coğrafyaya işaret edilir. Fakat, bu teori de dünya adasına egemen olmak için Merkez Bölge'nin yanı sıra, kenar kuşak olarak ifade edilen Türkiye, Irak, Pakistan, Afganistan, Hindistan ve Çin'e kadar uzanan bölgeye de hakim olmak gerektiği savunulur.

Yukarda verdiğimiz teorilerden anlaşılıyor ki Afganistan, Kara Hakimiyet Teorisine göre, dünyaya hakim olabilmek için bir şart ve basamak olarak görünen Merkez Bölge'nin güneyinde, Kenar Kuşak Teorisi'ne göre ise dünyanın kontrol edilebilmesi için Kenar Kuşak ülkeleri arasında yer alır.⁵⁰

Asya'daki jeostratejik öneminden dolayı, İngiliz'lerin *Asya'nın Gözetleme kulesi* olarak adlandırdıkları Afganistan, Orta Asya ile Güney Asya arasında geçiş kapılarından biridir. Hindistan ve İran gibi ülkelere üzerinden geçiş sağlanamadığı takdirde Afganistan, Güney Asya'dan Orta Asya'ya tek giriş kapısı haline gelir.⁵¹

Orta Asya'dan Hint Havzası'na ve açık denizlere inen Hayber, Kocak ve Gomal Geçitleri'nin yanı sıra, Orta Asya-Hint ve Çin arasındaki en stratejik koridor olan Vahan Koridoru'nu topraklarında barındıran Afganistan, iki kutuplu dönemde dünya liderleri ülkelerin karşılıklı etki alanlarının temas ve geçiş bölgeleri arasında bir düğüm noktası konumundadır. Soğuk Savaşın son çatışmasının Sovyet işgali sonrasında Afganistan'da olması, ülkenin bu anlamda jeostratejik konumu sebebiyledir.⁵²

Büyük bölümü dağlık olan ve bulunduğu bölgedeki bazı ülkelere oranla, çok zengin yeraltı kaynaklarına sahip olmayan Afganistan'ın, büyük devletler için önemini artıran başka etkenleri de vardır. Örneğin Afganistan'ın nükleer güce sahip olan üç ülkenin (Rusya, Hindistan ve Pakistan) oldukça yakınında olması ve Rusya'nın güneye inmesinin

---

⁴⁸ Murat Büyükbaş, **Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'a Müdahalesi ve Afganistan'da Oluşturulan Yeni Yönetim Yapısı**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi – Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ABD.), İsparta, 2006, s.8; Çağlar Şakı, **Büyük Güçler Politikasında Orta Asya Enerji Kaynakları: Jeopolitik Mücadele**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi – Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ABD), Ankara, 2018, s. 33.

⁴⁹ Nicholas J. Spykman, 1893-1943 yılları arasında yaşamış olan Amerikalı jeopolitikaçidir.

⁵⁰ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, (?), (İnkilap Kitabevi Baskı Tesisleri), İstanbul, 2005, 139-144; Büyükbaş, s. 9.

⁵¹ Ataie, s. 9].

⁵² Büyükbaş, s. 9-10.

önünde bir set oluşturmasının yanı sıra, Hazar Havzası petrolü ile doğal gazının Hint Okyanusu'na aktarılabilmesi için geçiş güzergahı üzerinde bulunması önemini artırmaktadır. Yine planlanan petrol ve doğalgaz hatları nedeniyle Afganistan, bazı ülkelerin kendi menfaatleri için çeşitli politik oyunlar sergiledikleri bir alan haline gelmiştir. Bu politik oyun ve operasyonlara güya terör örgütü olarak kabul edilen Taliban'ı yeri geldiği zaman kendi menfaatleri doğrultusunda desteklemelerini de dahil etmek gerekir.⁵³ Başka bir ifade ile Afganistan'ın daha önce olduğu gibi günümüzde de bu derece dünya gündeminde olması ve bölgede yaşanan çatışmalar ve mücadelelerin altında Orta Asya'nın doğalgaz ve petrolünün paylaşılmasının yanında, çıkan enerjinin dünyaya aktarımı için gerekli boru hatlarının yapım mücadelesi de vardır. İşte bütün bunlardan faydalanma ve menfaat elde etme çabaları bu coğrafya da çeşitli oyunların sergilenmesine neden olmaktadır.⁵⁴

Hazar Havzası hidrokarbon potansiyelinin, dış dünyaya aktarımı için aralarında Afganistan'ın da adının geçtiği alternatif taşıma güzergahları dünya kamuoyunun gündemine 1991'de Sovyetler Birliğinin dağılması sonrasında girer. Zira SSCB dağılmadan önce bölge kaynaklarını her ne kadar Kazak, Azerbaycan ve Türkmenistan petrol ve doğal gazları oluştursa da, Sovyetler döneminde bu kaynaklar SSCB tarafından daha çok Doğu Blok'u içinde kullanılmıştır ve dünyanın diğer bölgelerine aktarılması söz konusu değildir.⁵⁵

ABD Enerji Enformasyon İdaresi'nin 1998 tarihli raporuna göre, Hazar bölgesinin petrol rezervi, dünya petrol rezervlerinin % 24-26'sına karşılık gelmektedir. Hazar Bölgesi doğalgazı da ispatlanmış ve olası gaz rezervleri birlikte dikkate alındığında, 16-19 trilyon m³ olarak tespit edilmiştir. Bu da bugün bilinen üretebilir dünya gaz rezervlerinin % 11-12'dir.⁵⁶ İhraç ile ilgili olarak herhangi bir sınırlamanın olmadığı varsayılsa bile, bu miktarın mevcut petrol ve gaz hatları ile taşınmayacağı aşikârdır. İlave petrol ve doğal gaz boru hatları projeleri geliştirilmesi gerekmektedir.⁵⁷

Bu kadar zengin kaynaklara sahip Hazar Havzası'nın denizlere doğrudan çıkışının bulunmaması sebebiyle, bölge enerji kaynaklarının ihraç potansiyeli ancak komşu ülkelerden geçecek transit boru hatlarıyla gerçekleştirilebilecektir. Yapılan çalışmalar ve

---

⁵³ Ataie, s. 9.

⁵⁴ Sayed Janbaz Khumchany, **Türkiye Afganistan İlişkileri 1991-2014**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi – Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ABD.), Edirne, 2019, s. 17.

⁵⁵ Büyükbaş, s. 10.

⁵⁶ Şakı, s. 65.

⁵⁷ Büyükbaş, s. 11.

araştırmalar gsteryor ki, Hazar havzasındaki kaynakların dünyaya aktarılması için 5 ana boru hattı vardır. Bunlar Kuzey (Rusya), Güney (İran), Doğu (Çin), Batı (Gürcistan, Türkiye) ve Güneydoğu (Pakistan) hatlarıdır.⁵⁸ Bu hatlar içerisinde, Hazar Havzası'nda bulunan en büyük rezerve sahip olan Türkmenistan petrol ve gazının, Afganistan zerinden Pakistan'a ve muhtemelen Hindistan'a taşınmasını ngren hat "Güneydoğu" hattıdır. Önümüzdeki yıllarda, doğal gaz ve petrol talepleri açısından en büyük pazarın gelişeni Asya'da olması, Afganistan'ı, zengin enerji kaynakları ile "en büyük pazar" arasında stratejik geçiş yolu yapmaktadır.⁵⁹ Bu da Afganistan'ın stratejik önemini artırmaktadır.

Son yıllarda ABD'nin bu bölgeye yönelik politikasının merkezinde enerji kaynakları, enerji kaynaklarının dünya pazarlarına istikrarlı ve sürekli olarak güven içinde ulaştırılması ve bölge üzerinde istikrar bozucu unsurları istememesi gelir. ABD, Avrasya coğrafyası üzerinde önümüzdeki yıllarda gelişmelerin dünya üzerindeki yeni düzenin belirleyicisi olacağına inanmakta ve bölgedeki enerji kaynaklarının Rusya-İran tekelinde dünya pazarlarına açılmasını istememektedir. Bu durum değişen dünya düzeninde Afganistan'ın öneminin gittikçe arttığını ortaya koymaktadır.⁶⁰

3. AFGANİSTAN'DA SOSYAL YAPI VE DEMOğRAFİK DURUM

3.1.Sosyal Yapı (Etnik Durum)

Yüzyıllardır çeşitli ordular tarafından işgal edilen ve bir çok devlet ve imparatorluk tarafından yönetilen Afganistan topraklarında, Afgan ulusunun oluşumunu geciktiren yoğun bir etnik, kültürel ve dini farklılık mevcuttur. Yerel ve ulusal düzeyde entegrasyonun yetersiz ve zayıf olduğu bir ülke de ortak bir ulusal kimlik ve ortak bir ideolojinin ortaya konmasının zorluğu, coğrafi koşullar kadar ağır ve büyük bir toplumsal problem olarak durmaktadır.

Bu nedenlerden dolayı, Afganistan'ın bilinen anlamda üniter bir devlet olmasına ve bu ülkede tarih boyunca hiçbir zaman tam olarak bir ulusa ait olma duygusunun ortaya çıkmasına engel olmuş ve maalesef bir millet duygusu oluşmamıştır. Bu coğrafya da yaşayan insanlar arasında dini kimlikten sonra, kabile kavramı ve etnik milliyetçiliğin her zaman ön planda olduğunu söylemek yanlış olmaz. Afganistan'da ABD müdahalesi öncesi iktidarı bir süre elinde tutan Taliban hareketinin kısa süre de etnik milliyetçiliği dinsel kılıfa sokarak ne çıkması, ülkede yaşayan nerdeyse bütün topluluklar arasında dini

⁵⁸ şaki, s. 95.

⁵⁹ Ataie, s. 10.

⁶⁰ Büyükbaş, s. 12.

inancın ne kadar önemli olduğunu gösterir.⁶¹ Karmaşık bir etnik yapıya sahip olan ülkede tüm etnik kimlikler arasında kabul gören ortak değer sanırım dindir ve inançtır.

Afganistan'ın demografik yapısını oluşturan etnik grupları büyükten küçüğe doğru, Peştunlar, Tacikler, Hazaralar, Özbekler ve Türkmenler şeklinde ifade edebiliriz.

Peştunlar, bugün Afganistan'da en kalabalık ve hakim etnik grubu oluştururlar. Afganistan'a kuzeyden geldikleri ve Süleyman dağları çevresine yerleştikleri bilinmektedir. Daha sonraları Hint asıllı oldukları tahmin edilen yerli halk ile zamanla karışırlar. Süre içerisinde bunlara patan-pathan (paştun-pahtun) adı verilir. Yerli halkın etkisiyle de onların konuştuğu paştun dilini benimserler ve o dönemden günümüze kadar aynı dili konuşmaya devam ederler. Fakat bir müddet sonra kuzeyden gelen kalabalık kitleler (Ak-Hun, Eftalit) bu bölgeye gelmeye inmeye devam ederler. Sonradan içlerinde Türklerin de olduğu toplulukların o havaliye gelmeleri neticesinde halkın etnik yapısı yeniden değişir ve böylece bugünkü Afgan halkı meydana gelir.⁶² Peştunların, net bir nüfus sayımı olmamakla beraber ülke nüfusunun yarıya yakını oluşturdukları tahmin edilmektedir. Bunlar sünni-hanefi müslümanlardır.

Tacikler, bugün Afganistan'da ikinci büyük etnik grubu teşkil ederler. Bunların, Arap olduklarını iddia eden müellifler olduğu gibi İran asıllı bir kavim olduklarını söyleyenler de vardır. Hatta bazı kaynaklara göre Tacikler Türk asıllıdır. Genel kanaata göre Taciklerin, Afganistan nüfusunun % 30'a yakını oluştururlar. Tamamı sünni ve hanefidir. Genellikle başkent kabil çevresinde, Kuhistan bölgesinde, üst Amu- derya vadisi ile Hindukuş dağlarının kuzey-doğu kısımlarında ve Herat çevresinde yaşamaktadırlar. Ağırlıklı olarak ticaret ve ziraatla uğraşan Tacikler, son zamanlarda devlet idarisinde de önemli görevlere gelmeye başlamışlardır.⁶³

Ülkede üçüncü büyük grubu Hazaralar oluşturur. Genel ülke nüfusunun % 9-10'unu oluşturdukları tahmin edilir. Genel kanaat Hazaraların Türk menşeli olduklarıdır. Bazı kaynaklar bunları Türk-Moğol karışımı olarak da ifade ederler. Büyük çoğunluğu Şii inancına sahiptir. Dilleri ise Türkçe ve Moğol eklem yapısından oluşan ve Dari dilinin değişik bir hali olarak kabul edilen Hazaragi'dir. Hizb-i Vahdet başta olmak üzere kendi siyasi partileri vardır. Ülke siyasetinde önemli bir yere sahiptirler. 2004 yılından itibaren

---

⁶¹ Büyükbaş, s. 13.

⁶² Saray, Afganistan ve Türkler, s. 12-13.

⁶³ Saray, Afganistan ve Türkler, s. 13.

her seçim sonrası Cumhurbaşkanı yardımcılarında birisine Hazara'lardan bir kişi getirilir.⁶⁴

Özbekler, Afganistan'da en eski Türk topluluklarından biridir. Bunlar daha çok ticaret, tarım ve hayvancılıkla uğraşırlar. Sünni Müslüman olan Özbeklerin Çağatay, Kıpçak, Karluk, Katağan ve Konğurat Özbekleri şeklinde farklı alt boyları vardır. Afganistan'da dördüncü büyük gruptur. Ülke nüfusunun % 8-9'nu oluşturdukları tahmin edilmektedir. Eğitim-öğretime önem verirler. Afganistan'ın özellikle Ser-Pul, Kunduz, Andhoy, Şibirgan, Taş-Kurgan, Mezar-i Şerif, Belh, Maymene, Akça ve Bala Murgab bölgelerinde ağırlıklı olarak yaşarlar.⁶⁵

Türkmenler, Afganistan'da beşinci büyük grubu oluştururlar. Afganistan'da Özbeklerden sonra büyük Türk topluluğu olarak bilinir. Ülke nüfusunun yaklaşık % 5'ni oluşturdukları tahmin edilmektedir. Büyük çoğunluğu hayvancılık ve tarımla uğraşıp ürettiği halıları ile Afganistan ekonomisine büyük katkı sağlarlar. Ağırlıklı olarak Afganistan'ın kuzey bölgesinde kunduz vilayetinden Herat'a kadar uzanan kırsal bölgelerde yaşarlar.⁶⁶

Yukarıda ismi geçen etnik grupların haricinde ülkenin farklı bölgelerinde yaşayan Beluçler, Peşseyiler, Nuristaniler ve Kırgızlar gibi genel nüfusa oranla sayıları çok az olan küçük gruplar da vardır.⁶⁷

Ülkenin etnik yapısı konusunda yukarıda verdiğimiz bu bilgilerden sonra şunu da belirtmekte fayda vardır. Afganistan'daki etnik grupların genel nüfus içerisindeki oranları konusunda verilen bilgiler kesin bilgiler değildir. Zira ülkede uzun yıllardır sağlıklı nüfus sayımı yapılamamaktadır. O nedenle ülkede yaşayan grupların oranları ile ilgili verilen bilgiler tahminidir. Zaman zaman her grup kendi nüfusunu ve genel ülke nüfusu içerisindeki oranlarını abartabilmektedir. Hatta ülke genelinde özellikle kırsal bölgeler de yaşayan insanların çoğunun kimliği bile yoktur.

Afganistan'ın etnik yapısındaki çeşitlilik, dil alanında da kendini gösterir. Peştunca ve Deri dilleri birinci ve ikinci resmi dilleri olarak kabul edilirken Özbekçe ve Türkmençe de ülkenin üçüncü resmi dilleridir. Bunların dışında ülkenin resmi dilleri olarak kabul

---

⁶⁴ Ataie, s. 16.

⁶⁵ Mohammad Kazım Rahimi, **Afganistan'da SSCB Müdahalesiyle Başlayan Savaş Yılları ve Barışa Koruma Çabaları (1979-2014)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi – Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Politikası ve İşletmeciliği ABD.), Nevşehir, 2018, s. 14.

⁶⁶ Saray, Afganistan ve Türkler s. 1.

⁶⁷ Mohammad Aleem Saaie, **Afganistan'da Siyasi Partiler Tarihçesi**, (Baasılmamış Yüksek Lisans Tezi – Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD.), İsparta, 2009, s. 23.

edilmeyen beş ulusal dil ve yirmiden fazla yerel dil de konuşulmaktadır. Kazakça, Kırgızca lehçeleri ile Belucice, Peşşeyice ve Nuristanice ulusal dil olarak kabul edilmiş ve ulusal televizyonda günlük programlar yayınlama hakkı da verilmiştir.⁶⁸

3.2. Demografik Durum

Kuruluşundan günümüze kadar ülkede tarafsızlık ilkesine dayalı bir nüfus sayımı yapılamadığından ülke nüfusu tahmini olarak verilmektedir. Afganistan'ın şu andaki nüfusu da 35 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. Ülke nüfusunun tamamına yakını müslüman olup bunların yaklaşık % 87-89'unu Sünniler (Hanefi), % 11-13 civarını da Şiiler (Caferi) oluşturur.

Bir tarım ve hayvancılık ülkesi olan Afganistan'da kaynaklara göre doğum oranı binde 48.1, ölüm oranı ise binde 22.3'tür. Nüfus artış oranının da binde 25 civarında olduğu ifade edilir. Dağlık ve yaylalık araziye sahip ülkede kilometrekareye düşen ortalama nüfusun 26 kişi civarında olduğu belirtilir. Verimli tarım arazilerinin bulunduğu bölgelerde ve şehir merkezlerinde bu oran çok daha yüksektir. Tarımla uğraşanlar toplam nüfusun % 75'i kadardır. Ülkedeki nüfusun yaklaşık beşte birini oluşturan göçebe ve yarı göçebe halde yaşayan kitleler, güney ve kuzey bölgelerinde yaşamakta olup genellikle hayvancılıkla uğraşırlar. Afganistan'da şehirleşme oranı düşüktür. Nüfusun yaklaşık % 80'e yakını kırsal alanlarda yaşamaktadır. Erkeklerin toplam nüfus içerisindeki oranı kadınlara nazaran yüksektir. Nüfusun yaklaşık % 51.5'ini erkekler, % 48.5'ini de kadınlar oluşturur. Asya kıtası'nda okuma yazma oranının muhtemelen en düşük olduğu ülke olan Afganistan'da yetişkin nüfusun yaklaşık % 75'inin okuma yazma bilmediği tahmin edilmektedir.⁶⁹

Oldukça genç bir nüfusa sahip olan ülkede bebek ölüm oranı her 1000 bebekten yaklaşık 160'nın öldüğü bilinmektedir. Ortalama her bir kadına 6 çocuk düşmektedir. Nüfus artış oranı % 2.67 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Ülkeyi oluşturan toplam nüfus içerisinde her 1000 kişiden 23'nün dış dünyaya göç ettiği ve mülteci statüsünde olduğu tahmin edilmektedir.⁷⁰

---

⁶⁸ Mahdum, s. 31-32.

⁶⁹ Saray, "Afganistan", s. 402.

⁷⁰ Abdul Bashir Azaad, **1990-2015 Arası Afganistan Siyasetinde Afganistan Türkleri ve General Dostum**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi – Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ABD), Ankara, 2019, s. 19.

4. EKONOMİK DURUM

Afganistan, 1840'lı yıllardan itibaren 1919 yılına kadar farklı zamanlarda üç defa İngilizlerin egemenliği altında kalır. Daha önceleri olduğu gibi bu dönemlerde de sömürgeci faaliyetler ve yabancı etkisine direniş gösterir. Ne yazıkki bu süre içerisinde ticaret ve ekonominin gelişimi için arzu edilen adımlar atılamaz. 1919 yılında tam bağımsızlık elde edince aşamalı olarak endüstri temelli üretime, ticareti geliştirme ve ulaşımaya yönelik bir takım girişimler başlatılır. Ancak atılan bu adımlar ve teşebbüsler, yüzeysel kalır ve önemli ilerleme ve gelişmeler kaydedilemez. 1950'lerden itibaren sırasıyla ABD ve SSCB'den, ardından da İran ve Körfez ülkelerinden gelen yardımlar Afganistan'ın ekonomik ve iktisadi gelişimine bir nebze de olsa katkı sağlar. Bütün bu gelişmeler Ruslar'ın 1979 yılında Afganistan'a girmesiyle yerle bir olur. Afganistan tekrar büyük ölçüde dışa bağımlı hale gelir.⁷¹

Afganistan'ın tarihi gelişimine baktığımızda zaman zaman yaşanan iç savaş ve kargaşa, Afganistan'ı ekonomik açıdan dünyanın en fakir ülkeleri arasına sokar, maalesef günümüzde de bu durumdadır. BM kalkınma programının (UNDP) insani gelişme raporuna göre ekonomik veriler ve yaşam standartları açısından 187 ülke arasında 172. sırada yer almaktadır. Ülkenin son 20 yılına bakıldığı zaman durumun yine farklı olmadığı görülür. Ülkede yaşanan iç çatışmalar ekonominin gelişmesine engel teşkil etmeye devam etmektedir.⁷²

Ülke ekonomisine bakıldığında, tarım ve hayvancılığın gelir kaynağı olarak öne çıktığı görülmektedir. Sovyetlerin işgali sırasında yaşanan yıkım ve tahribat sonucunda hem toprak hasarı hem insan gücü kaybı ve hem de yetersiz sulama, ülke ekonomisini durma noktasına getirmiştir. Sovyet işgaline karşı mücadele eden mücahit gruplar, süre içerisinde haşhaş üretimine geçerek bundan gelir elde etmeye başlarlar. 2000'li yıllara gelindiğinde uyuşturucu üretimi ve satışı ülke ekonomisinde katalizör vazifesi görmeye başlar. Zamanla bu üretim sadece mücahit gruplar tarafından değil, aynı zamanda çiftçiler tarafından da yapılmaya başlanır. Zira ülke insanı başta tahıl olmak üzere ziraat yapmak için yeterli su ve sulama sistemine sahip değildiler. Haşhaş ise çok daha az su ile yetiştirilebilen bir bitkidir. Afganistan'da uyuşturucunun ham maddesine yönelik bu üretimin gelişmesi, uluslararası kamuoyunda tepki toplar. Zira üretilen haşhaş ülke içinde satılmaktan ziyade illegal yollar kullanılarak ülke dışına gönderilmektedir. Uluslararası

---

⁷¹ Ataie, s. 11.

⁷² Khumchany, s. 21.

kuruluşlar, çiftçilerin haşhaş ekmesini durdurmak için bazı projeler ortaya koysalar da bunun üretilmesi durdurulamamıştır. Öte yandan geçmişte olduğu gibi günümüzde de Afganistan'da insanların temel besin kaynağı tarım ve hayvancılık yapılarak karşılanır. Ülke ekonomisinde tarım ve hayvancılığın yeri büyüktür. Verilere bakıldığında ülke nüfusunun % 90'a yakını geçimini tarım ve hayvancılık yoluyla sağlar.⁷³

Afganistan'da özellikle kırsal bölgelerde olmak üzere toprak çoğunlukla ilkel metotlarla işlenilir. Afganistan'ın başlıca tarım ürünleri safran, buğday, mısır, pirinç, arpa, fasulye, bezelye, çavdar, darı, yonca, patates, soğan, patlıcan, nar, limon, elma, pamuk, şeker ve tütündür.⁷⁴

Tarım ve hayvansal ürünler, haşhaş, meyve, yün ve deri ihracatı 2018 yılında 885 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. İhraç ürünleri gelincik, el yapımı kilim, yün, pamuk, deri, değerli taşlar ve mücevherlerdir. İhracat ülkeleri Pakistan, İran, Almanya, Hindistan, İngiltere, Belçika ve Çek cumhuriyet'idir. 2018 yılında 7,4 milyar dolar olarak tahmin edilen Afganistan'ın ithalatı, yabancı sermaye, gıda ve petrol ürünleri ve birçok tüketim mallarıdır. İthalat ortakları Pakistan, İran, Japonya, Singapur, Hindistan, Güney Kore ve Almanya'dır.⁷⁵

Öte yandan hayvancılık Afganistan ekonomisinde temel unsurlardan birini oluşturur. Tarımın yanı sıra hayvancılık da insanların çoğunun uğraştığı alanlardan biridir. Koyun, keçi, deve, inek, at ve eşek beslenen en önemli hayvanlardandır. Afganistan'da dört çeşit koyun türü vardır. Bunlardan Galjayı cinsi yünü ve eti için, Türkmen cinsi et-yün-süt ve halı dokumacılığı için, Arabi cinsi yünü ve eti için ve Karakul cinsi derisi ve eti için beslenir.⁷⁶

Evlerde ve atölyelerde yapılan el işleri dışında Afganistan'da sanayi belli kollarla yavaş yavaş gelişmektedir. Afganistan'da var olan çoğu fabrika günlük yaşam için gerekli olan ürünleri üretmektedir. İngiltere, Sovyetler Birliği, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin yardımıyla kurulan tekstil, deri, ayakkabı, plastik, bisiklet, cam ve şişe fabrikaları başta Kabil olmak üzere ülkenin ana nüfus merkezlerinde toplanmıştır. Afgan ordusuna mühimmat sağlamak için bazı askeri fabrikalar mevcuttur. Ülkenin farklı bölgelerinde çimento, şeker ve çeşitli gıdalar üreten fabrikalar da bulunmaktadır. Bir çok

---

⁷³ Ataie, s. 12.

⁷⁴ Abdul Naim Sulaimanqul, **Afganistan'da Hadis Öğretimi**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi – Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri ABD), Konya, 2013, s. 20.

⁷⁵ Saray, "Afganistan", s. 403; https://ticaret.gov.tr/data/Afganistan_%C3%9ülke_Profil_i_2020.pdf.

⁷⁶ Gubbar, s. 64.

yerde de iç çatışmalar nedeniyle yeterli emniyet sağlanamadığı için bazı fabrikalar kapatılmıştır.

Hindukuş dağları'nın kuzey yamacında çok sayıda kömür havzası vardır ve her yıl yaklaşık 120.000 ton kömür çıkarılmaktadır. Ayrıca ülkenin farklı bölgelerinde demir, çinko, kurşun, doğal gaz ve petrol mevcuttur. Ancak bütün bunlardan arzu edildiği şekilde yararlanılamamaktadır. Dünyanın en zengin berilyum ve yakut rezervleri ülkenin güney ve güney doğusunda bulunmaktadır. Yine zengin kaya tuzu rezervlerine sahip olmasına rağmen başta ulaşım yetersizliği olmak üzere elverişli şartlar bulunmadığı için üretim sınırlı kalmaktadır.⁷⁷

Yukarıda verdiğimiz bilgilerden de anlaşılıyor ki Afganistan, yer altı zenginlikleri bakımından büyük bir potansiyele sahiptir. Yeterince çıkarılıp yararlanılmasa da çinko, demir, kurşun, berilyum, petrol ve yakut önemli yer tutar. Maalesef uzun süren iç savaş ve nakil güçlükleri nedeniyle söz konusu madenler yeterince işletilememektedir. Afganistan'da ulaşım daha çok karayolları ile gerçekleştirilmektedir. 1978 yılında bir Fransız firması, Kabil, Kandahar ve Herati bir birine bağlayacak ve batıda İran'a, güneyde de Pakistan'a, kuzey'de ise Orta Asya ülkelerine kadar uzanacak olan demiryolunun yapımını üstlenmişse de çıkan iç savaşlardan dolayı proje gerçekleştirilemez. Karayollarının Kandahar-Çaman, Kabil-Torham ve Herat-İslamkale kısmını Amerikalılar, Kabil-Kunduz ile Pul-ı Humri ve Mezar-i Şerif kısmını da Sovyetler yapmıştır. Ulaşımında Amuderya üzerinde çalışan küçük deniz araçlarından da faydalanılmaktadır.⁷⁸

Dünya'nın en fakir ülkelerinden biri olan Afganistan'da kişi başına düşen milli gelir 200-300 dolar olarak tahmin edilmektedir. Halkın çoğunluğu ziraat ve hayvancılıkla uğraşırken, kalan kısmı ticaret, serbest meslek ve devlet dairelerinde çalışmaktadır. Rus işgalinden bu yana yaklaşık beş milyon kişinin ülkeyi terk ettiği tahmin edilmektedir. Bu göç başta Türkiye, İran ve Pakistan olmak üzere farklı ülkelerle gerçekleşmiştir.⁷⁹ Afganistan halkının büyük bir kısmı uzun yıllar savaş ve iç çatışma ile meşgul olduğu için silahı adeta geçim kaynağı yapmışlardır.⁸⁰

---

⁷⁷ Saray, "Afganistan", s. 402.

⁷⁸ Mahdum, s. 25.

⁷⁹ Saray, "Afganistan", s. 404.

⁸⁰ Oktay Bingöl, **Afganistan'da Devlet İnşası Sürecinde Savaş Ağaları ile İşbirliği**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi – Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler ABD), Ankara, 2012, s. 159.

5. EĞİTİM ÖĞRETİM DURUMU

Afganistan, günümüzde bilimsel ve kültürel faaliyetleriyle tanınan bir ülke olmasa da İslam tarihinde önemli ilim ve kültür merkezlerinin gelişimine katkı sağlamıştır. Gazneliler ve Babüriler döneminde Gazne ve Herat şehirleri birçok bilim adamının yetişmesine ev sahipliği yapan önemli bilim ve kültür merkezleridir. Savaşa olduğu kadar bilime, edebiyata ve kültüre verdiği önemle de bilinen Gazneli Mahmud döneminde matematik, coğrafya, felsefe ve astronomi alanlarında büyük bilim adamları yetişir. Bunların arasında *Biruni*, *Beyhakî*, *Utbî* ve *Firdevsi* en ünlüleridir. Gazneli Mahmud, İran edebiyatının *Unsuri*, *Farruhi*, *Ascudi* ve *Cezairi* gibi ünlü şairlerin yetişmesine de büyük katkı sağlar.

Ekonomik ve sosyal açıdan az gelişmiş bir ülke olan Afganistan'daki eğitim kurumları da yeterli düzeyde değildir. Nüfusunun çoğunluğu kırsal alanlarda yaşamasının da etkisi ile ülkede okuma-yazma oranı oldukça düşüktür.⁸¹

Afganistan'ın günümüzdeki eğitim sistemi 6+3+3 şeklinde bir kademelendirme üzerine kurulur. Ülke genelinde yaygın olmasa da şehir merkezlerinde okul öncesi (4-6 yaş grubu) eğitim veren kurumlar da vardır. Afganistan'da ilk öğretim 6 yıldır. Hiç okula gidemeyenler, okur yazarlık kursları ile desteklenmeye çalışılır. İlk öğretimi tamamladıktan sonra ikili bir ayırım ile din eğitimi ağırlıklı ve genel eğitim müfredatlarını içeren orta okullarda eğitim verilmektedir. Son aşama olan liseler ise 3 farklı bölümden oluşmaktadır. Bölgesel olarak bazı farklılıklar olsa da lisede öğrenciler genel olarak 3 farklı alanda lise eğitimini alabilirler. Örneğin bir öğrenci lisede *öğretmenlik*, *teknik meslek lisesi* ve *sosyal bilimler-fen bilimleri* ağırlıklı liselerden birinde öğrenim görebilir. Bundan sonra da isteyen öğrenciler hangi tür liseden mezun olmuşlarsa onun devamı olan bir bölümde üniversite okuma imkanına sahiptir.⁸²

Afganistan eğitim sisteminde kadın-erkek arasında herhangi bir ayırım yapılmaz. Her Afgan vatandaşı eğitim hakkından faydalanmada eşit haklara sahiptir. 7 yaşını dolduran her çocuk devlet okullarında parasız eğitim görme hakkına sahiptirler. Ülke anayasasının 43. maddesine göre, devlet okulları parasızdır ve ilköğretim zorunludur. Ancak uzun yıllar iç çatışma yaşayan ülkede yaşanan siyasi istikrarsızlık ve düşük

---

⁸¹ Saray, "Afganistan", s. 407.

⁸² Shogofa Rasekh, **Afganistan Eğitim Sisteminde Nitelik Sorununun Tarihsel, Siyasal, Ekonomik ve Sosyal Temelleri**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi – Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri ABD.), Ankara, 2017, s.9.

ekonomiden dolayı eğitim öğretim sistemi de olumsuz etkilenmiştir. Ülkedeki okullaşma oranının düşüklüğü, öğretmen ve kırtasiye yetersizliği gibi nedenlerden dolayı eğitim öğretim istenilen seviyenin çok altındadır.⁸³ Bu nedenle de kırsal bölgeler olmak üzere insanlar arasında okula devam etme ve okur yazarlık oranı düşüktür. Özellikle kadınlar arasında bu oran çok daha alt seviyededir.

Afganistan Maarifi'nin hedeflerinin başında, İslam inançları doğrultusunda insanların yetiştirilmesi gelmektedir. Bu bağlamda Afganistan'ın bütün eğitim ve öğretim kademelerinde din eğitimi-öğretimi verilmektedir. Din eğitimi ve öğretimi ile ilgili dersler eğitim kurumlarının yapısı ve hedeflerine göre farklı şekillerde programlarda yer alır. Yani din eğitimi bazı eğitim kurumlarında sadece din dersleri şeklinde programlara dahil edilirken, sadece din eğitim öğretiminin yapıldığı eğitim kurumları da bulunmaktadır. Afganistan'da dini eğitim veren kurumlar resmi ve gayri resmi (yaygın) olarak ikiye ayrılır. Resmi dini eğitim kurumları Maarif ve Yükseköğretim Bakanlıklarına bağlı Daru'l-hifaz, Daru'l-ulum ve Şeriat fakülteleridir. Gayri resmi (yaygın) dini eğitimi veren kurumlar ise halk tarafından sosyal dayanışma yoluyla açılan ve finanse edilen Kuran Kursları, Medreseler ve Camilerdir.⁸⁴

Maarif ve Yükseköğretim bakanlıklarına bağlı resmi kurumlarda din eğitimi, öğrencilerin gelişim ve öğrenme seviyesine göre okul öncesi ana okulundan başlayarak eğitim öğretimin bütün kademelerinde verilmektedir.

Varsa okul öncesi ana okullarında, yoksa Kuran kursları, medrese ve camilerde çocuklar küçük yaşlardan itibaren temel dini ve ahlaki değerlerle tanıştırılmaktadır. Daha çocuklara ilk okula başlamadan yaş seviyelerine göre temel dini bilgilerin kazandırılması, inanç ve ahlaki konularda yetiştirilmesi ile düzgün Kuran okumasının sağlanması amaçlanmaktadır. Orta okulda verilen din eğitiminde, öğrencilere dini ahlaki ve temel inançla ilgili konuların yanı sıra, İslam ilimleri dersi verilmektedir. Liselerde verilen din eğitiminde ise, tefekkürün geliştirilmesi, dinin ve imanın temel konularında geniş bir perspektif kazandırılması ve öğrencileri İslam ilimleri ile tanıştırmak hedeflenir. Daru'l-hifazlar da ise Kuran-ı kerim ve İslam ilimleri eğitim-öğretimi yapılır. Bu kurumun genel hedefi hafız yetiştirmektir.⁸⁵

---

⁸³ Rasekh, s. 9, 10.

⁸⁴ Javad Siddiqi, **Afganistan'da Yüksek Öğretimde Din Eğitimi**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi – Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri ABD.), İsparta, 2006, s. 6.

⁸⁵ Siddiki, s. 34-37.

Özellikle kırsal bölgelerde olmak üzere ülkenin her tarafında resmi devlet okullarının dışında çocukların medreselerde ve camilerde eğitilmesi yaygın bir uygulamadır. Çocuklara ilk önce buralarda temel islam bilgileri öğretilir. Daha sonra da Arap alfabesi verilerek Kuran okuma becerileri geliştirilir. Yedi yaşını dolduran çocukların bazıları kendilerini resmi okullara devam ederken bazıları da medreselerde eğitimlerini sürdürürler. Medreselerde tefsir, hadis, nahiv, sarf ve hafızlık gibi temel islam bilimleri eğitimi verilir. Medreselerin bütün ihtiyaçları tamamen halk tarafından karşılanır. Buralarda çalışan hocaların hiçbirisi devletten maaş almazlar. Ülkede var olan bütün camilerde görev yapan imamların çoğu da bu medreselerden mezun olan kişilerden seçilir. Bazı büyük şehirlerdeki camiler haricinde görev yapan imamlar da devletten maaş almazlar ve bunların maşı da halk tarafından karşılanır.⁸⁶

---

⁸⁶ Noor Yaghdı Ilsoyer, **Kuzey Afganistan'da Ziyaret Dindarlığı üzerine Sosyolojik Bir Araştırma Andkhoy Örneği**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi – Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri ABD), Kayseri, 2015, s. 23.

II. BÖLÜM

AFGANİSTAN TÜRKMENLERİ

1. TARİHİ GELİŞİMİ

Afganistan'da Türklerin varlığı İskitler dönemine kadar götürülür. Takip eden sürece bakıldığında zaman 10. Yüzyılın sonlarında Alp Tigin önderliğinde Gazne şehri merkezli büyük Türk devleti kurulur. Gazneli Sultan Mahmud zamanında Türk-İslam nüfusu Afganistan'a iyice yerleşir, hatta Hindistan'a kadar yayılır. Afganistan Gaznenilerden sonra Büyük Selçuklular, daha sonra da 12. yüzyılda Harezmsahlar'ın kontrolüne girer. İlerleyen süreçte Moğollar yaklaşık bir buçuk asır bu topraklara hakim olur. Daha sonra da Zahiriddin Muhammad Babür'ün kurduğu Büyük Babür İmparatorluğu sınırları içerisinde kalır. 17. yüzyıldan itibaren Babürlerin zayıflamasıyla bölge, Türkmen Türkü olan Nadir Afşar'ın bu topraklarda hüküm sürmesiyle tanışır. 1747'de Nadir Afşar'ın ölümünden sonra onun komutanlarından ve Afgan aşiret reislerinden olan Ahmad Şah Durrani aynı yıl Afganistan devletini kurar. Türk beylikleri 1919 yılına kadar varlıklarını ve bu bölgede devam ettirirler.⁸⁷

Türkmenler, günümüzde Özbeklerden sonra Afganistan'da ikinci büyük Türk grubudur. Bunların yanısıra Kazak, Kırgız ve Karakalpak Türkleri gibi küçük Türk toplulukları da Afganistan'da varlıklarını sürdürmektedirler.

Türkmenler, 1877 yılından 1884 yılına kadar Çarlık Rusyası'na bağlı güçlerle karşı karşıya gelmişler, yaşadıkları bu topraklar için savaşarak büyük mücadeleler vermişlerdir. Bolşeviklerin iktidara gelmesiyle Türkmenler bağımsızlığını ve bölgedeki hakimiyetini kaybederek Rusların kontrolü altına girmek durumunda kalırlar. Ekim devrimi diye adlandırılan dönemde özellikle de Stalin döneminde günümüzde Türkmenistan toprakları içerisinde yer alan Çarcev ve Lebap bölgelerinde yaşayan Türkmenler, Rusların baskısı nedeni ile Afganistan ve İran'ın kuzey bölgelerine göç etmek zorunda kalırlar.⁸⁸ Rivayete göre bu bölgeye sonradan gerçekleşen Türkmen göçleri iki farklı zamanda gerçekleşmiş olup birincisi 1900'lü yılların başlarında Türkmenistan'da yaşanan kıtlıktan dolayı, ikincisi

---

⁸⁷ Firuz Fevzi, "Afganistan'da Türk Kültürü ve Edebiyatı Üzerine Bir Araştırma", **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, C.1, Batman, 2012, s. 551.

⁸⁸ Nooryaghdi noor, **Türkmenistan Türkmençesi ile Afganistan Türkmençesinin Ses ve Şekil Bilgisi Bakımından Karşılaştırması**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları ABD), Ankara, 2020, s. 2.

ise 1930'lu yıllarda özellikle Stalin döneminde mallarına el konulan ve zulüm gören Türkmenlerin yaşadıkları bölgeleri terk ederek Afganistan'ın kuzey bölgelerine göç etmesiyle vuku bulmuştur.⁸⁹ İşte günümüz Afganistan topraklarında var olan Türkmenlerin bir kısmı yukarıda bahsettiğimiz gibi iki farklı dönemde bu bölgeye göç etmek zorunda kalan Türkmenlerin torunlarıdır.

Kaynaklara göre Rusların baskısıyla bu bölgeye göç etmek zorunda kalan Türkmenlerden önce asırlardır bu bölgede Türkmen toplulukları yaşamaktaydılar. Yaklaşık bin yıldan beri bugünkü kuzey Afganistan'da yaşayan Türkmenlerin, 19. yüzyılın sonlarına kadar ağırlıklı olarak göçebe bir hayat tarzı sürdürdükleri kaydedilir. Bunların 20. yüzyılın başından itibaren Afganistan'da tamamen yerleşik hayata geçtikleri belirtilir.

Afganistan'daki Türkmenlerin tarihi geçmişiyle ilgili kısa bir giriş yaptıktan sonra şimdi de bu ülkede yaşayan Türkmen Boyları hakkında bilgi vermeye çalışalım.

1.1. Ersariler

Orta Asya'daki beş büyük Türkmen boyundan biri olan Ersarilerin şu an yoğun olarak yaşadığı bölgeler, dört ülkenin yani Afganistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan'ın Amuderya kıyılarında yer alan yerleşim bölgeleridir.

Ersariler Afganistan Türkmenlerinin en büyük Türkmen boyudur. Ülkedeki Türkmenlerin yaklaşık % 80'ini oluşturdukları tahmin edilmektedir. Ersariler, Afganistan'ın kuzeyindeki Kunduz vilayetinden kuzey batıda Badşis vilayetine kadar olan kırsal bölgelerde yaşamaktadırlar.⁹⁰

Ersariler; Güneş, Bekevil, Uludefe ve Gara olmak üzere dört alt grubdan oluşurlar. Bu dört alt grubun her birisi 5-12 civarında değişen küçük oymaklara bölünürler. Bu oymaklarda kendi içlerinde daha küçük aşiretlere ve sülalelere ayrılırlar.⁹¹

Kaynaklara göre Ersariler, 14. yüzyılın birinci yarısında yaşamış ve Türkmen hanlarından tarihi bir şahsiyet olan Ersari Baba'ya dayanmaktadır. Ersari Baba'nın Türkmenistan'ın Balkan vilayeti civarında yaşadığı rivayet edilir. Oğuz Han'ın soyundan Salır Gazan, ondan Ögürçük Alp, onun oğlu Berdi ve Buka adlı ikizler, Berdi'nin oğulları Gumlu ve Gulhacı, Gulhacı'nın oğlu Ersari, Ersari Baba'nın oğulları ise İnal Gazi, Zeynel

---

⁸⁹ Şahin, s. 1147.

⁹⁰ Yıldırım, s. 206.

⁹¹ Abdul Shukoor Koyuk, **Afganistan Türkmen Ağzı (Şamal Bölgesi)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi – Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları ABD), Muğla, 2020, s. 7.

Gazi ve Mustafa Gazi'dir. 13. yüzyılda Moğol istilası neticesinde dağılan ve bozguna uğrayan Türkmenleri, 14. yüzyılın ilk yarısında Ersari Baba tekrar derleyip toparlayarak bir araya getirmiş ve onlara önderlik etmiştir. Böylece Ersari Baba'nın önderlik ettiği Türkmen topluluklarının yaşadığı bölgeye *Ersariler İli* adı verilmiştir. Zamanla bu topluluk, bünyesine Ersarilerin dışında başka Türk topluluklarını da aldığı tahmin edilmektedir.⁹²

Ersariler; Kunduz vilayetinin merkezinde, Kale-i Zal, Çardere, Şirhanbender, Daşt-i Arçi, Bağlan vilayetine bağlı Çeşme-i Şir bölgesinde, Belh vilayetinin Baba Sıddık, Çarbölek, Dihdadi, Belh, Kelder, Devlet Abad-i Belh, Şördefe, Hulum, Çahi, Nehri Şahi ve Mezar-i Şerif Merkezinde, Cüzcan vilayetinin, Akça, Murdiyan, Mengecik, Fayzabad, Hanaka, Hoca Kuku, Karkin ve Hamyab, Faryab vilayetinin Andhoy, Korğan, Hançarbağ, Karamkol, Devlet Abad-i Faryab, Kaysar ve Almar, Badğis vilayetinin Marıçak ovasında, Hilment vilayetinin Nehri Sıraç bölgesinde yaşarlar. Afganistan'da 1979'dan bu yana 40 yıldır devam eden iç savaş nedeniyle özellikle de Taliban döneminde binlerce Ersari Türkmen ailesi, Pakistan, İran, Arap ülkeleri, Türkiye, Avrupa ve ABD'ye göç etmişlerdir. Bazıları oralarda yerleşip kalmışlar, bazıları da Taliban rejiminin devrilmesiyle Afganistan'a geri dönmüşlerdir. Ersarilerin alt kollarını bir tablo halinde şu şekilde gösterebiliriz.⁹³

Bekewil	Güneş	Uludepe	Gara
Tuaçi	Gabasakkal	Etbaş	Arancı
Sarılı	Çakır	Garacah	Kureyş
Yerli	Arıkbatır	Gızıl Ayak	Ögem
Goşagoyun	Omar	Gabırdı	İslam
Lamma	Gızılca	Esenmengli	Yabani
	Çekir	Surh	Mengecik
	Süleyman	Akderi	Tağan
	Bağşılı	Çöpbaş	Gazan

⁹² Yıldırım, s. 207

⁹³ Yıldırım, s. 240; Noor, s. 4

	Ginli	Çatrak	Harun
	Guvak	Eleç	Çıpar
	Gorçanği	Danalı	Bay
	Olam	Gılgışli	Dali
	Alladat	Lamma	Çekiş
		Aci	Mamaş
			Gara boyun
			Perrik

1.2. Diğer Boylar

Sarıklar; IX. yüzyılda Seyhun ırmağının orta kısımlarının doğusunda Sarı veya Sarık adıyla bilinen bir Kıpçak boyunun yaşadığı kaydedilir. Bazı tarihçilere göre bu boyun mensupları sarı saçlı ve mavi gözlü oldukları için Sarı veya Sarık denmiştir. İlginçtir, günümüzde sadece Sarıklar arasında değil aynı zamanda diğer Türkmen boylarında da sarı saçlı, mavi veya yeşil gözlü ve açık tenlilere rastlamak mümkündür.

Bir başka rivayete göre ise, Sarıkların efsanevi lideri Yalkamış, Astrahan hanının kızıyla evlenir, düğünde baştan aşağı sarı elbise giyer. Bu sebeple de Yalkamış ve onun halkına *Sarı* veya *Sarık* adı verilir.⁹⁴

Sarıklar, Afganistan Türkmenlerinin ikinci büyük boyunu oluşturur. Sarıklar, ülkenin kuzey batısındaki Badğis vilayetinin Marıçak ovasında gruplar halinde bulunup Herat vilayetindeki Türkmenlerin de çoğunluğunu oluştururlar.⁹⁵ Şimdi de Sarıklar boyunun alt kollarını tablo halinde vermeye çalışalım.

Alışa	Polatşa	Amaşa
Alnış	Bedeng	Barzakı
Horasanlı	Bayraç	Gızilmurat
Hocanazar	Suhti	Goca
Goyuncu	Ganlıbaş	Şeyhdemir

⁹⁴ Esedullah Oğuz, 1969 Kunduz doğumlu, Ün. Mezunu, Yazar ve Gazeteci.

⁹⁵ Yıldırım, s. 241.

Canibek	Gocalı	Doyaşı
Momatay	Gızıl	
Erkisıddık	Herzeki	
Usta	Süyenalı	

Tekeler; Büyük Türkmen boylarından biri olan Tekeler, günümüzde Türkmenistan'ın Ahal ve Marı vilayetlerinin asıl halkını meydana getirirler ve Gızılarbat'tan Murgap ırmağının kıyılarına kadar geniş bir coğrafyada yaşarlar. Balkan ve Marı vilayetlerine gelmeden önce bu boyun Balkan'ın ve Mangışlak'ın kuzey civarlarında yaşadığı nakledilir. Tarihi kaynaklarda XII. ve XIII. yıllarda Tekeler'in, Sırderya'nın aşağı kısımlarında yaşadıkları ve daha sonraları bir bölümünün Semerkant'ın Nurata dolaylarında, büyük çoğunluğunun ise Balkan-Mangışlak civarlarında yer tuttıkları kaydedilir.⁹⁶

Selçukluların batıya doğru ilerlediği yıllarda, Tekelerin büyük bir bölümü Mangışlak sahasına göçer, kalanları ise Kırgızlar'ın ve Kazaklar'ın bünyesine girerler. Mangışlak'a gelen Tekelerin büyük bir kısmı bu yarımadanın kuzeyindeki Yayık (Ural) ve Emba ırmaklarının kıyılarında yurt tutarlar. Bunu, Yayık ırmağının kıyısındaki, şimdiki Uralsk şehrinin adının geçmişte "Tekeli" olması da göstermektedir. Öte yandan Moğolların hüküm sürdükleri devirde Yayık-Emba dolayları ve Mangışlak ile Balkan civarları Altınordu hanlarına tabi olur. Tekelerin "Utamış ve Togtamış" denilen iki büyük topluluğunun Altınordu hanlarının adlarını taşıması, Tekelerin bu sahalarda da yaşadıkları ihtimalini artırır.⁹⁷

Tekelerin genel olarak Türkmenlerin en büyük kabilelerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Afganistan özelindeki Türkmenler arasında sayıları azdır. Tekeler Herat vilayetinin merkezinde ve Bender-i Turğundi, Güliran ve Guriyan ilçeleri, Faryab vilayetinin Derre-i Şah bölgesinde ve az sayıda da Belh vilayetinin Pir mezit bölgesinde yaşarlar. Şimdi de Tekelerin alt kollarını tablo halinde vermeye çalışalım.⁹⁸

⁹⁶ Soltanğa, Ataniyazov, "Türkmen Boylarının Geçmişi, Yayılışı, Bugünkü Durumu ve Geleceği", **bilig-**10/Yaz, Ankara, 1999, s. 10.

⁹⁷ Ataniyazov, s. 10.

⁹⁸ Yıldırım, s. 242.

Togtamiş		Ütamiş		Yalkamış	
Beg	Vekil	Sığmaz	Bağşi	Alaşa	Polatşa
Amaşa	Akvekil	Aksopi	Akdaşyak	Alniş	Bayraç
Gunur	Garavekil	Meriş	Burhuz	Usta	Herzeki
Gökçe	Harun	Gara Ahmed	Garadaşyak	Alnak	Suhti
Har	Bükri	Topuz	Salık		Horasanlı
	Garşal	Hoca Sofi	Suktan		
	Gancık		Eziz		
	Yüsüp		Miriş		
			Yasman		
			Çeltek		

Yomutlar; Bunlar boy olma derecesine Moğol istilasından çok daha sonraları ulaşmışlardır. Ebulgazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Terakime* adlı eserinde Yomutlar'ın boy olarak değil uruğ olarak zikredildiği kaydedilir. Ebulgazi'den nakledildiğine göre, Yomut, Salır Kazan'ın neslinden olan Ögürçük Alp'in oğlunun torunudur. Rivayete göre Ögürçüğün oğlu Berdi, Berdi'nin oğlu Gumlı ve Gomlı'nın oğlu da Yomut'tur. İlerleyen zamanlarda Yomutlar, Balkan-Mangışlak dolaylarında Salırların Dış Salır (Daşkı Salır) birliğine girerek zamanla boy olma derecesine ulaşırlar.

Yomut adının anlamı konusunda araştırmacılar arasında çeşitli görüşler ifade edilmektedir. Bunlar arasında Yomut adını kadim Türk dilinde *il, halk, tayfa* ve *topar* anlamını taşıyan Yom sözünden ve ut ekinden oluştuğu şeklinde ileri sürülen görüş genel kabul görür. Her ne kadar Yom sözü, yukarıda verilen anlamıyla günümüz Türkmen dilinde kullanılmıyor ise de, bu söz *yumak, yumruk, yumrı, yumalak (yuvarlak), yumurta* gibi kelimelerde günümüze kadar çeşitli ifadelerde kullanılmıştır. Uygurlar'da ise topbak, topar; kadim Türk dillerinde ise yumgı, yumgılık kelimeleri yığın ve toplanmak anlamlarında kullanılmıştır. Yomut sözünde kullanılan ut eki, kadim Türk dillerinde çokluk bildiren bir ifadedir.⁹⁹

⁹⁹ Ataniyazov, s. 11-12.

Genel olarak Türkmenler arasında büyük bir kabile olarak bilinse de Afganistan'da sayıları çok azdır. Bunlar ağırlıklı olarak Herat vilayetinin merkezinde ve Bender-i Turğundi de yaşarlar. Şimdi de Yomutların alt kollarını tablo halinde verelim.¹⁰⁰

Gutlitemir (Garacuqa)		Otlitemir (Bayramşalı)			
Coni Atabay	Şeripcaparbay	Salık	Öküz	Orsokçi	Uşak
Ak Atabay	Şerif Yaralı	Aksalık	Ak Öküz	Alıncaşeytan	Barak
Badrak	Şerifnurali	Garasalık	Gara Öküz	Cüneyt	Temeç
Tatar		Topçular		Gırimsa	Garsap
Eymir				Garahoca	Garaboyun
Gücük				Mirali	Tebele
Ganyokmaz					Hacı
Gocak					
Iğdır					

Salurlar; Oğuz boylarından biri olarak bilinir. Boyun adı Kâşgarlı Mahmud'un Dîvânü lugâti't-Türk'ünde (XI. yüzyıl) zikredilir. Reşîdüddin'de Salur kelimesinin, "Nerede olsa kılıç ve topuzu iş görür" anlamına geldiği kaydedilir. Tarihî rivayetlere göre Salurlar, Oğuzeli'nin İslâmiyet'ten önceki tarihlerinde bazı boylar gibi bir hânedan çıkaramamıştır. Salurlar'ın İslâmiyet'ten sonraki rolleri daha önemli olmuştur. Bu boy, büyük kollar halinde Seyhun kıyılarından Adalar denizine kadar uzanan geniş sahada varlığını hissettirmiştir.

Dede Korkut destanlarındaki Oğuzeli'nde hâkim boy Salurlar'dır. Salurlar'ın beyi olan Kazan Bey aynı zamanda Oğuzeli'nin güçlü ve saygın başbuğudur. Salur Kazan Bey'in başında olduğu Oğuzeli'nin XI. yüzyılda veya XII. yüzyılın ilk yarısında Seyhun kıyılarındaki Karaçuk dağlarının bulunduğu yörede yaşadığı anlaşılmaktadır.

Batı İran'da Hemedan'ın batısında Şehrizer, Kirmanşah, Dînever şehir ve yörelerinden meydana gelen bölgede Salur beylerinden Karabelli adlı veya lakaplı bir Salur beyinin Annâzoğulları'ndan Sürhâb b. Bedr b. Mühelhil'i yenerek bu yörenin önemli bir kısmını eline geçirdiği nakledilir.(495/1101). Salurlar uzun bir müddet adı geçen

¹⁰⁰ Yıldırım, s. 243.

bölgenin önemli bir kısmını ellerinde tutmuşlardır. Bu aileden Şemseddin adlı bir bey, Zengîler Devleti'nin büyük kumandanlarından Esedüddin Şîrkûh el-Mansûr'un 1169 yılındaki üçüncü Mısır seferine katılmıştır. Şemseddin el-Karabelli, Mısır'dan Yemen'in fethine gönderilen emîrlar arasında bulunmuş ve orada vuku bulan olaylarda önemli rol oynamıştır. Şemseddin Bey kaynaklarda Yemen'deki Eyyûbî ordusunda yer alan Türkler'in başı şeklinde zikredilir.

XII. yüzyılda Seyhun boylarından gelen yeni bir Oğuz kümesi arasında kalabalık sayıda Avşar ve Salurlar vardır. Bunlardan Avşarlar, Hûzistan kasabasında yurt tutarken Salurlar Kendüman yazısından Kûhgîlûye düzlüğüne uzanan yörede yerleşirler (1132-1138).

Salurlar ayrıca Anadolu'daki Türk yerleşmesinde de önemli rol oynamıştır. XIII. yüzyılda Divriği'den Mısır'a giderek Memlûk sultanları katında büyük itibara sahip olan Salur boyundan Mustafa oğlu Muhammed, bir fıkıh âlimi olup aynı zamanda üç dilde şiir yazdığı nakledilir. Yine Amasya, Sivas, Tokat kesiminde müstakil bir idare kuran Kadı Burhâneddin'in de bu boydan olduğu bilinmektedir. XVI. yüzyılda Anadolu'da Salur adını taşıyan ellinin üzerinde yer adı tespit edilmiştir. Bu elli bir Salur yer adından ancak yirmi ikisi bugüne ulaşabilmiştir.¹⁰¹

Salur oymakları Trablusşam, Tarsus, Uluyörük ve diğer bazı yörelerde yaşamaktadır. Suriye'deki Trablusşam sancağında yaşayan Salurlar kaynaklarda Sallûriyye şeklinde anılmıştır. Bunlar, Coğunlu (Coğuniyye) adlı diğer bir Türk oymağı ile birlikte Trablus dağlarında yayılmakta ve Tedmür vahasında kışlamaktaydı. Kanûnî Sultan Süleyman devrinde (1520-1566) Trablus Salurları'nın yirmi beş obadan meydana geldiği nakledilir. Günümüzde Trablusşam'da mevcut Türkler'in çoğu Salur ve Coğunlular'a mensuptur.

XVI. yüzyılda Konya Ereğlisi'nin kuzeyindeki dağ yöresinde Güneli ile Salur oymaklarının bulunduğu dair kayıtlar mevcuttur. Fakat Sivas-Kırşehir arasında geniş bölgede yaşayan Uluyörük içindeki Salur oymağı en kalabalık gruptu. Bu bölgenin dışında Anadolu'nun farklı bölgelerinde de Salurların yaşadığına rastlanır.

Anadolu dışında Hazar ötesi (Türkmenistan) Türkmenler'inin önemli bir kısmının Salur boyundan geldiği bilinmektedir. Salurlar eski zamanlardan beri Mangışlak'ta oturmaktaydı. Buraya Şah Melik'in bozguna uğraması ve Oğuzlar'ın dağılışı üzerine

---

¹⁰¹ Ataniyazov, s.5.

Eymür, Döğer, Çavuldur ve Karkın boylarına mensup büyük kollarla geldikleri rivayet edilir. Fakat Salurlar'ın ve diğerlerinin X. yüzyılın başlarında Oğuzeli içinde çıkan bir iç çekişme sonucunda bu yarımada gelmiş olmaları ihtimali daha güçlüdür. XVI. yüzyılda Salurlar, Mangışlak'ta kalabalık bir halde yaşamaktadır. Bu Salurlar İçki (İç) Salur ve Taşkı (Dış) Salur olmak üzere iki kola ayrılırlar. Salurlar aynı yüzyılın sonlarına doğru Mangıtlar (Nogaylar) tarafından buradan çıkarıldı. Bunun sonucunda Salurlar'ın bir kısmı Etrek ve Gürgen çayları bölgesinde, ana kol da Horasan'da yurt tutar.¹⁰²

Salurlar Afganistan'daki genel Türkmenler içerisinde küçük bir yer tutar. Herat vilayetinde yaşamaktadırlar. Ülkede uzun süre devam eden iç savaşlar ve istikrarsızlık nedeniyle özellikle 1997 den sonra bu Türkmen grubunun bir kısmı başta İran olmak üzere ülke dışına göç ederler.¹⁰³

Keçi Ağa	Garaman	Yalvaç
Arslan	Acğam	Begsakar
Sayat	Kuşı Buğa	Kese
Boğaş	Halilçulum	Kerimağa
Boğara	Gedek	Ordugoca
Yakup	Öküçüklü	
Yaci	Beğ Bölek	
	Olcuk	

Karkınlar; Oğuz boylarından biri olarak kabul edilir. Kalaç (Halaç) adıyla da anılan Karkın boyu, Kâşgarlı Mahmud'un listesinde bulunmamaktadır. Bununla beraber Anadolu'da altmışın üzerinde yer bunların adını taşır. Yirmi dört Oğuz boyu arasında beşinci sırada yer alan Karkınlar Anadolu'nun fetih ve iskânında önemli rol oynadıkları ve XII.-XIV. yüzyıllarda Anadolu'nun belli yerlerine kümeler halinde yerleştikleri anlaşılmaktadır.

¹⁰² Salurlar hakkında geniş bilgi için bkz: Faruk Sümer, "Salur", **DİA**, C.36, İstanbul, 2009, s.57-59.

¹⁰³ Yıldırım, s. 243.

Anadolu'daki Karkın oymakları içinde nüfus bakımından en önemlileri Halep Türkmenleri ile Dulkadirli ulusu içinde ve Hamîd-ili'nin Eğridir kazasında bulunmaktaydı. Bunlardan Halep Türkmenleri arasındaki Karkın oymağının XVI. yüzyılda Antep yöresinde yurt tuttuğu görülmektedir.

Diğer bir Karkın kolu da Dede Kargın adlı bir şeyhin Göksun'da bulunan zâviyesine hizmet etmekteydi. *Hacı Bektaş Vilâyetnâmesi*'nde geçen "Dede Garkın" büyük ihtimalle aynı şahıs olmalıdır. Bunların yanı sıra Diyarbakir yöresinde Boz-ulus Türkmenleri arasında Karkın obaları ile XVI. yüzyılda ve sonrasında Birecik, Mardin ve Malatya yöresinde Dede Karkın adlı köyler yer alır. Yine XVIII. Yüzyılda Karkınlara ait bir grubun Anadolu'nun belli yerlerine iskân edildikleri kaydedilir.¹⁰⁴

Karkınlara, Afganistan Türkmenleri arasında nüfusları Yomut ve Salırlara nazaran daha fazladır. Konuştukları lehceleri Ersarilere çok yakındır. Cüzcan vilayetine bağlı *Karkın* ilçesi ismini bu boydan almaktadır. Afganistan'da bu boya ait insanların çoğu bu ilçede yaşarlar. Geriye kalan kısmı ise Faryab vilayetine bağlı *Korgan* ile Kunduz vilayetine bağlı *İmam Sahip* ilçelerinde yaşarlar.¹⁰⁵ Karkın boyuna mensup olan alt kollar şunlardır; Toppak, Solka, Dügir, Yadam, Carçi, Dik Ayak, Sırğınlı, Hekge, Pahta, Çakmen, Gaola, Köne, Mahdum, Süytekin, Melle, Bişik, Düyye, Demir, Çağşal, Toğsa, Hanabad, Gök, Cürdek, Çerim, Bıgırlı, Goduz, Çalbaş, Sanaç, Çelşe, Kese, Pıçaklı, Gıcak, Alagöz, Gavunçi, Döş, Maşşak, Pavler, Melengler, Divana, Çıvalı.¹⁰⁶

Bayatlar; Oğuz boylarından biri olarak kabul edilir. Kâşgarlı Mahmud *Dîvânü lugâti't-Türk*'te Oğuz boyları listesinde Bayatlara dokuzuncu sırada yer verir. Reşîdüddin ise Türk boyları listesinde Bayat'ı Bozok boyları arasında sayarak boyun adına "devletli ve nimeti bol" şeklinde mana verir.

Oğuzların İslâmiyet'ten önceki tarihlerinde Bayatlar Korkut Ata (Dede Korkut) ile temsil edilir. XIV. yüzyılın başlarında tespit edilmiş hâtıralara göre, Bayat boyundan Kara Hoca'nın oğlu olan Korkut Ata akıllı, bilgili ve keramet sahibi bir insandır. Döneminde ortaya çıkan birçok güç siyasî meseleler Korkut Ata'nın dirayeti sayesinde halledilir.

Selçuklular devrinde ise pek az Oğuz boyunun adı geçmektedir Bayatların Anadolu'nun bir Türk yurdu haline getirilmesine kalabalık bir halde katıldıkları

¹⁰⁴ Karkınlara hakkında geniş bilgi için bkz: Faruk Sümer, "Karkın", *DİA*, C.XXIV, İstanbul, 2001, s.498-499.

¹⁰⁵ Yıldırım, s. 204-205.

¹⁰⁶ Yıldırım, s. 244.

anlaşılmaktadır. XV ve XVI. yüzyıllarda görülen kırk iki yer adı tamamen Anadolu'nun fethi ve iskânında rol oynayan Bayatların hâtıralarıdır.

Moğol istilâsı üzerine Bayatlar'ın kalabalık bir kısmı Memlûk Devleti'nin idaresindeki Kuzey Suriye'ye geçerler ve burada, bilhassa Avşar ve Beğdili boylarıyla birlikte 40.000 çadırdan fazla olduğu söylenen Türkmenler'in Bozok kolunu meydana getirirler ve burada çok önemli roller üslenirler.

Bayatlar'dan önemli bir kol da, XV. yüzyılın son çeyreğinde Akkoyunlu fethi üzerine İran'a göç ederler. Bunların bir kısmı Azerbaycan'da, önemli bir kısmı da Hemedan'ın güneydoğusunda yurt tutar ve burada her yerde aranan cins atlar yetiştirirler.

XIX. yüzyılın başlarında Azerbaycan'da (5000 kişi), Tahran çevresinde (3000 kişi) ve Fars'ta Şîraz taraflarında (3000 kişi) olmak üzere üç kol halinde Bayatların yaşadığı kaydedilir. Irak'ta Kerkük bölgesinde oturan Bayatlar hakkındaki bilgiler ise XIX. yüzyıldan geriye gitmiyor. Verilen bilgiye göre adı geçen yüzyılın başlarında Tâuk (Dakûka) yöresinde 2000 çadır Bayat yaşıyordu. Bu Bayatların da İran Bayatlarından olmaları muhtemeldir.

Bayatlar Başta Anadolu olmak üzere İran, Kuzey Suriye ve Kuzey Irak bölgeleri ile bunun dışında da bir takım bölgelerde büyük şahsiyetler çıkarmış boyların başında gelir. Oğuz elinin büyük mânevî şahsiyeti Dede Korkut (Korkut Ata) Bayat'tan olduğu gibi büyük şair Fuzûlî'nin de bu boya mensup olduğu genel kanaattir.¹⁰⁷

Afganistan'ın kuzey bölgesinde Ersarilerle birlikte yaşamaktadırlar. Günümüzde Bayatların önemli bir kısmı kendi kültür ve dillerini korurken bir kısmı da bölgede yaşayan diğer etnik grupların etkisinde kalmışlardır. Kültürünü ve dillerini muhafaza eden Bayatlar, Cüzcan vilayetine bağlı Pirmezid-i Şibirğan ve Akça yerleşim yerleri ile, Mezar-ı Şerif bölgesinde yaşarlar. Bunların başlıca alt oymakları şunlardır. Kette, Tirmek, Şağal, Sayad, Kadam, Arıklı, Şeyh, Sabak, Göşt iymez, Gazak, Mangka, Köne Bahtarlı'dır.¹⁰⁸

Çayılar; Afganistan'ın kuzey bölgesinde Ersariler ile bir arada yaşayan Çayılar, Oğuzların altboylarından biridir. Bunlar Belh vilayetine bağlı Devlet-i abad ilçesinde Çayı adı ile bilinen bir yerleşim yeri ile Cüzcan'a bağlı Şor Arık ve Cıykçı köyleri ve Akça ilçesine bağlı Kepgir köyünde diğer Türkmen boylarıyla bir arada yaşarlar. Çayı oymağına bağlı alt kollar şunlardır: Padalar, Sarıbaş, Salır, Gara Çomak ve Yetti'dir.

¹⁰⁷ Bayatlar hakkında geniş bilgi için bkz: Faruk Sümer, "Bayat", **DİA**, C.V, İstanbul, 1992, s. 218-219.

¹⁰⁸ Esedullah Oğuz, 1969 Kunduz doğumlu, Ün. Mezun, Yazar ve Gazeteci.

Hocambazlar; Bu oymak Amuderya yakalarında Kunduz vilayetine bağlı *İmam Sahip, Kale-i Zal, Çardere*, Belh vilayetine bağlı *Şördepe* ve Cüzcan vilayetine bağlı *Akça* ilçelerinde yaşamaktadırlar. Hocambaz'ın altkolları: Köseler, Gazak, Köyük, Lokga, Çakgan, Görçi, Gerrik, Şanggi, Şeyh, Deli, Acem, Yetti Uruk, Tusal, Keltek, Arablar ve Zıyanlar'dır.

Hataplar; Hataplar Faryab vilayetinin *Han Çarbağ, Devlet-i Abad*, Cüzcan vilayetinin *Akça* ve *Murdiyan*, Kunduz vilayetinin *İmam Sahip, Kal-i Zal* ve *Çardere* ilçeleri ile Mezar-ı Şerifin (Belh) *Siyah Gird* ve *Şehrek* köylerinde yaşamaktadırlar.

Hatapların alt kollarını şu şekilde ifade edebiliriz: Dönmez, Telter, Cong, Garalar, Cüceler, Köseler, Yovha, Gök, Kartang, Laflar, Lecerm, Çekene, Yağmurçi, Novayi, Abaytal, Çanakçı, Ak Eşekli, Çöriş, Kösi, Tutan, Gurra, Buruğçı.¹⁰⁹

Mukriler; Bu boy Cüzcan vilayetine bağlı *Akça* ve *Murdiyan*, Faryab iline bağlı *Hançarbağ*, Belh vilayetine bağlı *Devlet-ı Abad* ilçelerinde ve Belh'in *Şehrek* ve *Siyah Gird* köylerinde ve Kunduz vilayetine bağlı *Çardere* ilçesinde toplu olarak yaşarlar. Bu boyun alt oymakları şunlardır: Alcı, Göbek, Örgenci, Başı Gargalı, Eğri Kelle, Giş Depeli, Yigrim Dört Adlı.

Surhılar; Surhılar'da Faryab iline bağlı *Hançarbağ*, *Andhoy*, Cüzcan iline bağlı *Akça*, *Murdiyan*, *Fayzabad* ve Kunduz iline bağlı *Kala-ı Zal* ve *İmam Sahip* ilçelerinde yaşarlar. Surhi'lara bağlı alt kollar şunlardır; *Yoluk*, *Moğul*, *Karğalı*, *Kullar*, *Düyberdi*, *Süple*, *Çumbeğli Çağ Arıklı*.¹¹⁰

Yumralı; Bu Türkmen boyu da Herat vilayetinde azınlık olarak yaşarlar. Bu boya mensup olan altkollar da şunlardır.¹¹¹

Dağlı	Gumlu
Bay	Garaca
GAZAK	Garavı
Hıdır	Takitding
Marık	Dadış
Abaerdihoca	Cüneyt
Çakan	Yarlı

¹⁰⁹ Yıldırım, s. 245.

¹¹⁰ Nooryaghdi Noor, 1991 Hançarbağ doğumlu, Ün. Mezunu, Devlet memur (Akademi Ulum).

¹¹¹ Yıldırım, s. 244.

Yukarıda bahsettiğimiz bu Türkmen boylarının yanı sıra Türkmenleşen ve Türkmen olarak bilinen ve Türkmen kökenli olmadığı tahmin edilen boylar da vardır. Bunlar VII. yüzyılın ortalarından itibaren Horasan ve Maverâünnehir bölgelerini fethedip bu bölgelerde yaşayan insanları İslamlaştırmak için gelen ve burada kalarak yerleşen çok sayıda Arap kökenli topluluklar olmuştur.¹¹² İşte onların torunları olduğu rivayet edilen aileler Türkmenler arasına karışarak Türkmenlerin dillerini ve kültürünü benimseyerek yeni boylar ve oymaklar oluşturmuşlardır. Arap kökenli olduğu bilinen bu Türkmen gruplar şunlardır: Şeyhler, İşanlar, Hocalar, Seyitler ve Mücevürler'dir.¹¹³ Arap kökenli olduğu bilinen bu grupların sadece Türkmenler arasında değil, Afganistan'da yaşayan Peştunlar, Tacikler, Özbekler ve Hazaralar arasında da gruplar halinde yaşadıklarını belirtmek gerekir. Bu gruplar Afganistan'ın hangi bölgesinde yaşıyorlarsa o bölgelerde konuşulan dili ve kültürü benimsemişlerdir. Aradan uzun yıllar geçmesine rağmen Afganistan coğrafyasında hala dilini ve kültürünü koruyan Arap kökenli aile ve oymaklar da mevcuttur.

2. YAŞADIKLARI BÖLGELER

Afganistan 34 vilayet ve 364 ilçeden oluşur. Türkmenler genel olarak Afganistan'ın kuzey bölgesi olmak üzere batı ve başkent Kabil'de yaşamaktadırlar. Türkmenlerin Afganistan topraklarında yaşadığı bölgeleri şu şekilde izah edebiliriz.

2.1. Kunduz Vilayeti

Kunduz ülkenin büyük illerinden (vilayet) biri olup Afganistan'ın Tacikistan sınırında yer almaktadır. Kunduz kelimesi Türkçe kökenli bir söz olup gündüz anlamına gelmektedir. Türkmenler bu kelimeyi "Gündiz" şeklinde kullanırlar. Bu ilin çoğunluğunu Türk halkları oluşturmaktadır. Kunduz ilinin sakinleri Peştun, Türkmen, Özbek, Tacik, Aymak ve Beluçlardan oluşmaktadır. Türkmenler, Kunduz iline bağlı *Garagöterme, Zerkemer, Başkeppe, Akgaya, Akdepe, Kale-i Zal, İmam Sahib, Macar, Akmescid, Ayhumçal* gibi bölgelerde yaşamaktadırlar.¹¹⁴

2.2. Belh Vilayeti

Afganistan'ın kuzey bölgesinde yer alan Belh diğer adıyla Mezar-ı Şerif hem nüfus hem de ticaret açısından ülkenin önemli vilayetlerinden biridir. Belhin merkezi Mezar- 1

¹¹² Nooryaghdi Noor, 1991 Hançarbağ doğumlu, Ün. Mezunu, Devlet memur (Akademi Ulum).

¹¹³ Esedullah Oğuz, 1969 Kunduz doğumlu, Ün. Mezunu, Yazar ve Gazeteci.

¹¹⁴ Şahin, s. 1148.

Şerif şehri olup Afganistan'ın kuzey bölgesinin ticaret merkezi konumundadır. Belh vilayetinin *Hayratan* sınır kapısı Afganistan'ı komşu ülke Özbekistan'a bağlar.

Belh vilayeti 15 ilçeden oluşup Türkmenler, vilayet merkezi Mezar-ı Şerif'in yanı sıra, Devlet-i abad'a bağlı, *Farhabat, Kultak, Şahi, İslam, Yukarı Sedrabat, Aşağı Sedrabat, Hayratan, Dehenab, Teligek, Karşigek, Coyarap, Çarbağ Seydan, Dehderaz, Tağan Arık, Deli Arık, Niçge, Kazan, Dilbercan, Arancı, Kureyş, Lütcek Arık, Haşımabad, Hayrabad, Karagicele, Zadyan-ı vatani, Zadyan-ı Muhacir, Nakşırabad*, adlı köyler ile Belh, Şordepe, Kelder, Hulum, Çarbölek, Nehr-i Şahi, Çayi, Çimtal, Şölgere, Zari ve Kişindi ilçelerinde varlıklarını sürdürmektedirler. Birleşmiş milletlerin verileri ve çeşitli kaynaklara göre Belh vilayetinin % 40'a yakınına Türkmenler oluşturmaktadır.¹¹⁵

2.3. Cüzcan Vilayeti

Cüzcan vilayeti, Afganistan'ın kuzey bölgesinde yer alıp Faryab ve Belh vilayeti arasında bulunur. Önemli doğal gaz ve petrol rezervine sahip bir bölge olduğu bilinen Cüzcan vilayeti, yer altı kaynaklar açısından ülkede istisna bir yere sahiptir. Yaklaşık bir milyon nüfusa sahip olan Cüzcan'ın merkezi dışında 10 ilçesi vardır. Cüzcan vilayetinde Türkmenler, Hocaduku ilçesine bağlı, *Saltık, Gızulayak, Tağan, Çöpbaş, İslam, Mengecik, Kureyş, Bekevül, Surh* köyleri ile Akça, Mürdiyan, Hanaka, Mengecik ve Faizabad ilçelerinde ağırlıklı olarak yaşarlar. Ayrıca Cüzcan merkezini oluşturan Şibirğan'a bağlı, *Afşarhane, Yenikent, Baba Ali, Yekebağ, Mirveysmine, Gökümbe, Salmazan, Yamak Tunike-i Türkmeniye, Ulu Çöpbaş, İslamcoy, Celalabad, Çihil Merd, Altıhoca, Pirmezid, Seksenkeppe, Leb-i Car Kureyş, Selçuk, Çıgçı, Divanehane, Mahdumkulı Obası, Atçapar, Çağatay, Çerimgerhane, Deydimuş, Keylek, Gacarihana, İydmahelle, kovçin, Oğan Defe, İslam*, yerleşim yerleri ile Karkın ve Hamiyab İlçelerinin sakinleri tamamen Türkmendir.¹¹⁶

Cüzcan vilayetine bağlı bazı ilçelerde Türkmenlerin nüfus oranını şu şekilde ifade edebiliriz: Şibirğan Şehir merkezi % 60, Hamiyab % 100, Karkın % 100, Mengecik % 95, Mürdiyan % 95, Hocaduku % 95, Hanaka %70, Akça % 60, Fayzabad % 30'dur.¹¹⁷

¹¹⁵ Koyuk, s. 4.

¹¹⁶ Noor, s. 9.

¹¹⁷ Kamaluddin Yaz Oğlu, 1991 Akça doğumlu, Öğrenci, Yüksek isans Öğrencisi (Sakarya Üniversitesi/ Türkiye); Ghulam Rasool Wafa, 1992 Cüzcan doğumlu, Ün. Mezunu, Devlet memuru (Eğitim müdürlüğü).

2.4. Faryab Vilayeti

Faryab, Afganistan'ın kuzeyinde bulunan ve nüfusunun çoğunluğunu Türklerin (Türkmenler ve Özbekler) oluşturduğu bir ildir. 14 İlçesinden Andkhoy ilçesinin merkezi ve bu ilçeye bağlı *Tuvaçı, Sercenbağ, Kiyengi Hane* köyleri, Korgan ilçesine bağlı *Mirabad, Tokguzderek, Çarbağ, Köhne Korgan, Taze Korgan, Nur Ata Baba, Yeke Pette, Yeke Tut, Bağbostan, Kemengir* köyleri, Han Çahar Bağ ilçesine bağlı *Çakmen-i Payan, Çakmen-i Bala, Arapşah-ı Bala, Arapşah-ı Payan, Arapşah-ı Törehan, Köhne Kala, Üçdepe, Çukurkıslak* köyleri, Karamkol ilçesine bağlı *Üçburç, Kırk, Yukarı Ak Güzer, Aşağı Ak Güzer, Serbend, Bendbaş, Yukarı Altı Bölek, Aşağı Altı Bölek, Uludepe, Mirabad* köyleri ile Devletabad ilçesine bağlı *Kureyş, Muhacir Kureyş, Aranci, Tophana Türkmenleri, Dört Ata Türkmenleri, Köhne Bazar, Çarşangi, Haraba Çarşangi, Tahta-ı Çarşangi, Pelvertli, Tahta-ı Pelvertli, Tahta-ı İşan* köyleri ağırlıklı olarak Türkmenlerden meydana gelir. Ayrıca Kaysar ilçesine bağlı *Derre-i Şah* bölgesi ile Almar ve Cumabazar ilçe merkezlerinde de belli bir oranda Türkmenlerin yaşadığı görülür. Faryab ilinde yaşayan Türkmenlerin çoğunu Ersari boyuna mensup olanlar oluşturur.¹¹⁸

2.5. Badğis Vilayeti

Bu ilin farklı bölgelerinde çok az sayıda Türkmen yaşasada, Bala Murğap ilçesinin *Marıçak* köyü ve çevresi tamamen Türkmendir. Marıçak köyü Türkmenistan sınırı üzerindedir. Murğap ırmağının kenarlarında yaşayan Türkmenler, çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşırlar. Burada yaşayan Türkmen kadınlarının dokuduğu Gara Gül, Ak gül, Sarık gül ve Teke gül halıları bölge ve ülke çapında meşhurdur ve herkes tarafından bilinir.¹¹⁹

2.6. Herat Vilayeti

Afganistan'ın batısında yer alan büyük vilayetlerinden biridir. İslam tarihi ve zengin kültürel mirası yönüyle ön plana çıkar. Coğrafi konum olarak Afganistan'ı İslam Kala ve Turğundi sınır kapıları ile İran ve Türkmenistan'a bağlar. Herat vilayetinde yaşayan Türkmenler azınlık olmalarına rağmen kültürünü ve dilini yaşatmayı günümüze kadar başarmışlardır. Bu ilde bulunan Türkmenler Teke, Yomut, Salur ve Sarık boylarına

---

¹¹⁸ Noor, s. 9; Koyuk, s. 4.

¹¹⁹ Peygamberkul Doğan, 1961 Karamkol doğumlu, Ün. Mezunu, Senatör.

mensupturlar. Herat ilindeki Türkmenler, *Herat şehir merkezi* ile *Bender-i Turğundi*, *Güliran* ve *Guriyan* ilçelerinde yaşarlar.¹²⁰

2.7. Diğer Bölgeler

Kabil'de Türkmenler, başkentin *Dihmiradhan*, *Darlaman*, *Begrami*, *Pektiyakut*, *Avşar*, *Taymeni* ve *Şah-ı Şehid* semtlerinde yaşarlar.

Yukarıda saydığımız yerlerin dışında Afganistan'ın diğer bazı illerinde de Türkmenlerin yaşadığı bilinmektedir. Örneğin Bağlan iline bağlı *Çeşme-i Şir* ilçesinde, Hilmend iline bağlı *Nad Ali* ilçesinde ve Semengan, Seri Pul ile Tahhar ilinde sayıları azda olsa Türkmen varlığı söz konusudur.¹²¹

Bütün bu saydıklarımız dışında Afganistan'ın diğer bölgelerinde de ikamet edip zamanla dil, gelenek ve göreneklerini kaybetmiş Türkmenler bulunmaktadır. Özellikle Bayat ve Avşar Türkmenlerinden çeşitli gruplar buna örnek olarak verilebilir.

3. SİYASİ DURUM

Afganistan Türkmenlerinin ülke siyasetindeki durumu arzu edildiği seviyede değildir. Afganistan'daki Türkmenlerin tarihi gelişimine baktığımız zaman bu topraklara gelip yerleştiklerinden bu zamana kadar genel anlamda ülke siyasetinde önemli roller üstlenemedikleri görülür. Ülkeyi yöneten hükümetler tarafından tıpkı diğer Türk Boylarına uygulanan ayrımcılık politikası, Türkmenlere de uygulanmış ve Türkmenler hiç bir zaman hak ettikleri seviyede siyasette temsil edilememişler ve yönetimden mümkün olduğunca uzak tutulmuşlardır. Son dönemlerde özellikle Davut Han'ın iktidarı döneminde onun reformcu girişimleri ile krallıktan cumhuriyete geçiş ülkede kısmi bir rahatlama oluşturur. Ülkede yaşayan diğer Türk topluluklarında olduğu gibi Türkmenlere de bir takım hakların tanınması konusunda küçük de olsa bazı adımlar atılır. Bütün bunlara rağmen Afganistan'da yaşayan Türkmenlerin varlığı ve etkisi hiç bir zaman hak edilen seviyede olmamış, Afgan siyasetinde ve üst düzey görevler de çok az da olsa var olan Türkmenler kendi bireysel çabaları neticesinde bir yerlere gelmişlerdir.¹²²

Davud Han döneminde oluşan ilk Afgan Parlamentosunda Türkmen milletvekillerinin yer alması, ülkede yaşayan Türkmenlerin ilk siyasi hareketinin

¹²⁰ Şahin, s. 1149.

¹²¹ Faizullah Doğan, 1981 Karamkol doğumlu, Ün. Mezunu, Devlet Memuru (Vezaret- 1 İtlaat ve Ferheng/İtlaat ve Kültür Bakanlığı).

¹²² Mahdum, s. 36.

fidanlarının dikilmesi olarak düşünülebilir. Bu hareketin temelleri 1960'lı yılların başlarında atılır. 1964 yılında Afganistan parlamentosunda Türkmenler altı millet vekili ile temsil edilirler. Bu milletvekilleri sırasıyla; Faryab vilayetinden *Muhammad Ömer Andhoyi*, Cüzcan vilayetinden *Abdulkerim Mahdum*, *Haci Muhammed Emin* ve *Muhammed Ahmed*, Belh vilayetinden *Hacı Abdullah* ve Kunduz vilayetinden *Mevlevi Hoca Murad* olup 1972'lere kadar görev yaparlar. O dönemin merkezi hükümetinin ideolojik ve siyasi görüşünün komünizm yanlısı olması ve buna karşılık oluşan muhalefetin İslami referansla çıkması (mücahit grupların temelleri o dönemde atılır), ülkede iki kutuplu bir yapı oluşturur. O dönemin iktidarı, muhalefetin gücünü kırmak ve onlara karşı kullanarak bir denge unsuru oluşturmak için ülkede yaşayan farklı gruplara (etnik) bir takım haklar tanır. Onlarda bürokrasiye belli atamalar yapar. Türkmenler arasından da önde gelen belli kişiler bu ortamdan faydalanarak farklı alanlarda göreve getirilirler. Bu dönemde Türkmenlerin önde gelenlerinden biri olan *Geldi Han*, Cüzcan vilayetine vali olarak görevlendirilir. *Abdul Mecid* adında başka bir Türkmen de Tahhar vilayetine Milli Eğitim Müdürü olarak atanır.¹²³

Afganistan'ı Rusların işgali sürecinde Türkmenler de kendi yaşadığı bölgelerinde bu işgalci komünistlere karşı direniş gösterirler. Özellikle de Aşur Pehliven adındaki bir Mücahit komutanın önderliğinde gayri müslüm Rus ordusuna karşı cihad ederler. Nitekim bu komutanın ölümünden sonra Türkmenler diğer cihadi gruplara katılarak ülkeyi bu işgalcilerden kurtarmak için büyük mücadele verirler.¹²⁴

1989 yılında Ruslar'ın Afganistan'ı terk etmesinden sonra ülkede iktidarı devam ettirmeye çalışan komünist rejime karşı Afganistan Türkmenleri, Peştunların Partisi *Hizb-i İslami* ve Taciklerin Partisi *Cemiyet-i İslami* adlı partilerin yanında yer alırlar. Ancak 1992 yılında Rus yanlısı Najibullah hükümetinin devrilmesiyle kurulan Mücahitlerin önderliğindeki hükümette Türkmenlere hiçbir yetki ve makam verilmez. Aynı zamanda bu süreçte Türkmenlerin büyük çoğunluğu özellikle de Faryab ve Cüzcan vilayetlerinde yaşayan Türkmenlerin tamamı 1992 yılında General Abdurreşid Dostum'un önderliğinde bütün Özbek ve Türkmenlerin desteklediği *Hizb-i Cünbüş-i Milli* partisini kurarlar.¹²⁵

---

¹²³ Nooryaghdi Noor, 1991 Hançarbağ doğumlu, Ün. Mezunu, Devlet memur (Akademi Ulum); Haşim Hoşeng, 1995 Devlet abad doğumlu, Öğrenci, Üniversite Öğrencisi (Uludağ Üniversitesi, Sosyoloji Öğrencisi/ Türkiye).

¹²⁴ Kamaluddin Yaz Oğlu, 1991 Akça doğumlu, Öğrenci Yüksek isans Öğrencisi (Sakarya Üniversitesi/ Türkiye).

¹²⁵ Mahdum, s. 36.

Amerika'da yaşanan 11 Eylül 2001 olaylarından sonra Taliban iktidarının devrilmesinin akabinde Almanya'nın *Bonn* şehrinde düzenlenen, gündemi tamamen Afganistan olan konferansa Türkmenlerden kimse davet edilmez ve Türkmenler burada konuşulanların ve kurulacak iktidarın dışında bırakılır. Yeni kurulan hükümetten sonra Türkmenlerin siyasi duruşu ve demokratik olmayan bu yaklaşıma bakış açısı değişmeye başlar. ABD'nin ülkeyi farklı bahanelerle işgal etmesinden sonra bütün etnik toplulukların temsil edildiği anayasal bir hükümet kurulması beklenirken, bu beklenti gerçekleşmez. Bu konferanstan sonra kurulan yeni hükümette ülkenin demografik yapısını oluşturan topluluklardan büyükten küçüğe doğru Peştunlar, Tacikler, Hazaralar ve Türklerin (Özbekler-Türkmenler) yer alması ve yüzdeler oranlarına göre hükümette temsil edilmeleri yönünde ortak bir kanaat oluşur ve o şekilde de uygulamaya geçilir. Ne yazık ki Türkmenler bu dönemde kurulan yeni hükümette de hak ettiği şekilde temsil edilemez, hatta yok sayılır.¹²⁶

Söz konusu konferansta küçük gruplar, dini, mezhepsel ve dil bakımından onlara yakın görülen büyük grupların yanında düşünülür ve o şekilde karar alınır. Örneğin *Noristanlılar*, *Belüçler* ve *Peşşeyiler* Peştunların içinde, Farsçanın bir alt dalı olan *Derice* konuşan *Aymaklar*, *Araplar* ve *Pamiriler* Taciklerin içinde, mezhepsel olarak Hazaralar'a yakın olduğu düşünülen *Saadatlar* ve *İsmaililer* Hazaraların içinde ve Özbekler ve Türkmenler de *Türktabaran* (Türklerle ilgili olan veya Türki kavimler anlamında) adıyla birlikte kabul edilmiştir. Fakat bu süreçte Özbekler, nüfus itibarıyla Türkmenlerden daha fazla olma nedeniyle ön plana geçmiş ve Türkmenler ikinci sırada kalmış ve görmezden gelinmişlerdir. Türkmenlere karşı uygulanan bu politika, neredeyse günümüze kadar devam etmiş ve Türkmenlerin iktidarın nimetlerinden yararlandırılmayıp uzak tutulması Türkmenler için kanayan bir yara haline gelmiştir.¹²⁷ Ne yazık ki bu anlayışın hala devam ettiğini söylemek abartılı olmaz. Bu tip yaklaşımlar ve uygulamalar Afganistan'da yaşayan Türk toplulukları arasındaki birlik, beraberlik ve kardeşliği zedelemektedir.

2001-2009 yılları arasında ülkeyi yöneten Hamid Karzai başkanlığındaki hükümetler döneminde, Türkmenler bir bakanlık, 2 bakan danışmanı, 4 milletvekili, 1 vali ve bir de büyükelçi ile yönetimde temsil edilmişlerdir. 2009 yılındaki seçimi tekrar kazanan Hamid Karzai'nin yeni kurduğu hükümette daha öncelerine nazaran arzu edildiği

¹²⁶ Paizullah Doğan, 1981 Karamkol doğumlu, Ün. Mezunu, Devlet Memuru (Vazaret- 1 İtlaat ve Ferheng/İtlaat ve Kültür Bakanlığı); Nooryaghdi Noor, 1991 Hançarbağ doğumlu, Ün. Mezunu, Devlet memur (Akademi Ulum).

¹²⁷ Haşim Hoşeng, 1995 Devlet abad doğumlu, Öğrenci, Üniversite Öğrencisi (Uludağ Üniversitesi, Sosyoloji Öğrencisi/ Türkiye).

gibi temsil edilmez ve Türkmenler güç kaybına uğrar. Her şeye rağmen Türkmenler, Karzai'nin bu yeni yönetiminde de bir bakanlık, bir valilik ve 3 milletvekili ile ülke yönetimine katkı sağlarlar.

2014 yılında yapılan seçimle Karzai dönemi sona erer. Seçime giren adayların hiç birisi hükümeti kuracak yeterli çoğunluğu elde edemez. Eşref Gani ve Dr. Abdullah arasında bu seçimi kimin kazanıp kazanmadığı konusunda tartışma yaşanır. ABD'nin arabuluculuğuyla bu iki lider arasında 50+50 şeklinde bir koalisyon hükümeti kurulur. Bu kurulan koalisyon hükümetinden Türkmenlere bir bakanlık ve birde valilik verilir. Son dönemlerde ülke siyasetinde ve yönetiminde Türkmenlerin varlığı ve temsiliyeti gittikçe azalır. İki yıl önce Türkmenlere verilen Hac ve Evkaf bakanı Faiz Muhammed Osmani aniden bakanlık görevinden alınır ve yerine Peştun asıllı birisi getirilir. Şu anda hiçbir Türkmenin yaşamadığı Ser-i Pul vilayetinin valisi Türkmendir.¹²⁸ Bütün bunları ifade ettikten sonra şunu söyleyebiliriz ki, mevcut Afganistan hükümeti tarafından Türkmenlere karşı kasten yürütülen bir sistematik ayrımcılık olmasa da Türkmenlerin varlığı ve ülke yönetiminde temsil edilme konusu umursanmamakta ve yok sayma politikası güdülmektedir.¹²⁹

Geçmişten günümüze ihmal edilen Türkmenlerin başta ülke yönetimi olmak üzere hak ettikleri her yerde arzu edilen seviye de bulunmaları için Türkmen toplumunun ve her bir Türkmenin yerine getirmesi gereken belli sorumluluklar olduğu kanaatindeyim. Türkmenlerin gönüllerinde yatan hak ettikleri seviyeye ulaşabilmeleri için Türkmenler arasında eğitim-öğretim seviyesinin ve okur yazarlık oranının yükselmesi, başta tarım ve hayvancılık olmak üzere her bir Türkmenin yaptığı işi bilinçli ve şuurlu bir şekilde yapması, farklı bölgelerde yaşayan Türkmenlerin örgütlenip gelenek ve göreneklerini unutmadan birlik ve beraberliklerini korumaları sayesinde ulaşabilecekleri düşüncesindeyim.

4. DEMOGRAFİK YAPISI

Afganistan'da diğer etnik gruplarda olduğu gibi, Türkmenlerin nüfusunun ne kadar olduğu konusunda da bir netlik söz konusu değildir. Bu konuda yazacağımız bilgiler genel anlamda gerçeğe yakın tahmini bilgiler olacaktır. Afganistandaki Türklerin arasında Özbeklerden sonra en kalabalık nüfusa sahip Türkmenlerdir. Türkmenlerin nüfusuyla ilgili Afgan hükümeti tarafından verilen resmi bilgiler maalesef doğru ve kesin değildir. Rus

¹²⁸ Esedullah Oğuz, 1969 Kunduz doğumlu, Ün. Mezunu, Yazar ve Gazeteci.

¹²⁹ Hairullah Hairandiş, 1990 Hançarbağ doğumlu, Ün. Mezunu, Devlet Memuru (Eğitim Bakanlığı).

işgali ve iç savaşların olumsuz etkisiyle genel olarak Afgan halkının önemli bir kısmı ülkeyi terk etmek mucburiyetinde kalmış Pakistan, İran ve Türkiye gibi ülkelere sığınmışlardır. Bu sırada pek çok Türkmen de gerek fert olarak gerekse aile olarak ülke dışına çıkıp başta Türkiye olmak üzere İran ve Pakistan gibi ülkelere sığınmak zorunda kalmışlardır. Bu durum, Afganistan'da yaşayan başta Türk toplulukları olmak üzere diğer etnik grupları da demografik açıdan olumsuz etkilemiştir.¹³⁰

Şimdi Afganistan'da yaşayan Türkmenlerin son 30 yıl içerisindeki demografik gelişimi hakkında bilgi vermeye çalışalım. Türkmenler hakkında yapılan bazı çalışmalara göre 1987 yılında Afganistan'da yaşayan Türkmenler, genel olarak Afganistan halkının %3'den fazlasını oluşturmaktaydılar. Bu da söz konusu yıl için toplam nüfusun yaklaşık 500.000'ini Türkmenlerin oluşturduğu demektir. 1978-1987 yılları arasında yapılan savaşlar, Afganistan'ın demografik durumunu ve aynı zamanda Afganistan'da yaşayan Türkmenlerin hayatını olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Afganistan'ın Sovyet sınırlarında bulunan vilayetlerinin nüfusu bu dönemde önemli ölçüde azalır. Zira bölge halkının çoğu Pakistan'a göç eder. Rus işgali neticesinde Afganistan'ın bazı vilayetlerinde insanlar yerlerini ve yurtlarını terk eder, çok sayıda insan kendi bölgelerinin dışına hatta ülke dışına kaçmak durumunda kalır. Örneğin o dönemde Bağlan'ın nüfusu %51, Belh'inki %30, Kunduz'unki % 59, Samangan'inki % 22 azalır. Bölge halkının büyük çoğunluğu da İran'a göçer. Ancak Afganistan'dan o dönemde ülke dışına göç etmek zorunda kalanların genel sayısına yüzde olarak bakıldığında, diğer gruplara nazaran Türkmenlerin daha az olduğunu belirtmek gerekir. Zira o dönemde ülke dışına en çok Peştunlar'dan göç yaşanmıştır. 1987 yılında Türkmenlerin Afgan sığınmacılarının % 1'ni oluşturduğu kaydedilir. Yani yaklaşık 50-55 bin kişi kadar Türkmen ülke dışına göç eder. Diğer yandan tahminlere göre o dönemde Rus zulmünden kurtulmak isteyen yaklaşık 2.850.000 kişi İran'a, 3.250.000 kişi ise Pakistan'a iltica etmek zorunda kalır. Daha sonraki dönemlerde bunların büyük çoğunluğu tekrar Afganistan'a dönerler.

1990 yılına gelindiğinde Türkmenlerin Afganistan nüfusu içerisinde yaklaşık 850.000 kişi ile genel nüfusun %4 civarını oluşturduğu kaydedilir.¹³¹ Günümüze gelindiğinde Afganistan'da uzun süredir sağlıklı nüfus sayımı yapılamadığı ortadadır. O nedenle devlet tarafından açıklanan resmi veriler, özellikle Türkmenler açısından gerçeği

¹³⁰ Peygamberkul Doğan, 1952 Karamkol doğumlu, Ün. Mezunu, Senatör.

¹³¹ Mehmet Kara, "Hazar Ötesi Türkmenleri ve Türkmenistan", **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, s. 14/Güz, Ankara, 2002, s. 249; Noor, s. 11.

yansıtmamaktadır. Yapılan kimi araştırmalar ve tahminlerimize göre günümüzde Afganistan'da yaşayan Türkmenlerin sayısı 3.5 milyonun üzerinde olduğudur.

Yukarda belirttiğimiz gibi Afganistan'da yaşayan sadece Türkmenler için değil bütün diğer etnik grupların nüfusları kesin ve net olmayıp kısıtlı araştırmalar ve tahminler doğrultusunda verilen rakamlardır. Ancak dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır ki, Türkmenler arasında bir kabile sistemi olduğu ve her kabilenin de bir hanı ve muisefidi (aksakalı) olması Türkmenleri aile, kabile ve boy açısından canlı ve diri tutmaktadır. Trkmenlerdeki geleneksel bu yapı, hangi köyde, hangi Şehirde ve hangi ilde hangi kabile ve boydan ne kadar Türkmen yaşadığı büyük ölçüde tespit edilebilmektedir. İşte bu yapı sayesinde elde edilen veriler Afganistan'da yaşayan Türkmenlerin 3.5 milyonun üzerinde, hatta bazılarına göre bu nüfusun 4 milyon civarında olduğu ifade edilmektedir.¹³²

Afganistan Türkmenleri, yaşadığı bazı bölgelerde ve köylerde okulların bulunmamasından dolayı eğitimden mahrum kalmışlardır. Bu yüzden de mecbur kalınmadığı sürece özellikle kadınlar olmak üzere bazı kırsal bölgelerde insanların önemli bir kısmı nüfusa kayıtlı değildir. Bu yüzden de Afganistan Türkmenlerinin nüfusu hakkında kesin bir bilgi verilmeyip istatistiklerde az gösterilmiştir.

5. EKONOMİK DURUM

Afganistan farklı etnik gruplardan oluşan bir ülke olduğu için her topluluğun kendine has kültürü, gelenekleri ve geleneksel sanatları bulunmaktadır. Afganistan Türkmenleri, diğer etnik gruplardan farklı olarak hem kendilerine has sanat alanlarıyla hem de kültürel alanda ayrı bir potansiyele sahiptir. Afganistan Türkmenlerinin hemen hemen ülkenin her bölgesinde herkes tarafından bilinen meşhur halısı ekonomik gelirlerinin başında gelmektedir. Ancak son yıllarda İran ve Türkiye'den ithal edilen makine halılarının daha ucuz olması nedeniyle Türkmenler tarafından dokunan el halıları eskisi kadar para etmemektedir. Bu Şekilde Türkmenler tarafından dokunan halıların değeri düştüğü için maalesef Türkmenler arasında eskisi kadar halı dokunmaz olmuştur. Yine de Türkmen halısı, hem Türkmenlerin hem de ülkenin ekonomisine katkı sağlamaya devam etmektedir. Başka bir ifadeyle dünyaca nl Türkmen halısı hem sanat ve hem de gelir kaynağı olarak Afganistan için önemli bir yere sahiptir. Her Türkmen ailesi halı

---

¹³² Yıldırım, s. 12.

dokumasını bilir. Farklı desenlerde ve şekillerde (sarık gül, teke gül, halmuhammedi ve hoca ruşnai vb.) ülkenin içinde tüketildiği gibi ülke dışına da ihraç edilmektedir.¹³³

Halı işlerinin yanı sıra, ağırlıklı olarak ticaret, hayvancılık ve tarımla uğraşan Türkmenler, karakul derisi (kuzu derisi) ihracatı ile de uğraşarak ekonomide önemli bir yer edinmişlerdir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi genel itibarıyla bakıldığında Türkmenler, Ceyhun Irmağı ve bugünkü ismiyle Amu derya'nın kenarında yaşamaktadırlar. Türkmenlerin yaşadığı bölgeler, hayvancılık ve tarıma elverişli yerler olduğu için buralarda yaşayan halk, çoğunlukla hayvancılık ve tarımla uğraşırlar. Tarımda yetiştirilen ürünler, buğday, pamuk, arpa, mısır ve susam gibi ürünlerdir. Hayvancılıkla uğraşanlar ise yılın farklı mevsimlerinde yer değişikliği yaparak otlak alanlara göçerler. Bazı kaynaklara göre Türkmenler yaklaşık kırk milyon civarında koyuna bakarlar ve genel olarak Afganistan'dan ihraç edilen derinin yaklaşık % 90'nı Türkmenlere aittir.¹³⁴

Şehir merkezleri ve şehir yakınlarında yaşayan Türkmenler ise genel olarak ticari işlerle uğraşmakta olup kuyumculuk, marangozluk, taksicilik, tezgahçılık, taşımacılık gibi işlerde çalışırlar. Görülüyor ki Afganistan Türkmenleri, ülkenin gelişmesinde ve ilerlemesinde önemli katkılarda bulunmaktadır. Türkmenler arasında yaygın olan bir diğer husus ise, babadan oğula geçen meslektir. Baba ne işle meşgul ise oğlu da mümkünse o mesleğe sahip çıkar ve devam ettirir. Bu yüzden Türkmenler arasında çok meşhur olan *ata kesbi oğula helaldir* atasözü yerini bulmaktadır. Örneğin, baba eğer demir işi veya makine işiyle uğraşıyorsa oğlu da o meslekle uğraşmakta, şayet tarımla veya hayvancılıkla uğraşıyorsa onu devam ettirmektedir.¹³⁵

6. EĞİTİM VE ÖĞRETİM DURUMU

Afganistan uzun yıllar işgal altında ve iç savaşlarla boğuşan bir ülkedir. Bu durum ülke genelinde eğitim-öğretimi olumsuz yönde etkilediği gibi bu ülkede yaşayan Türkmenleri de olumsuz etkilemiştir. Eğitim sistemindeki bu negatif ortam, kırsal bölgelerde özellikle de köylerde yaşayan insanları çok daha kötü etkiler. Üstelik Talibanın da baskısıyla kız çocuklarının okullara gitmesi yasaklanmış ve adeta evlere hapsedilmiştir. Kız çocuklarının okula gitme ve bu imkandan faydalanma oranı ülkede yaşayan diğer gruplardan Türkmenler arasında daha düşüktür.¹³⁶

¹³³ Pencikul Safaroğlu, 1976 Devlet abad doğumlu, Okur yazar, Esnaf.

¹³⁴ Hairullah Hairandiş, 1990 Hançarbağ doğumlu, Ün. Mezunu, Devlet Memuru (Eğitim Bakanlığı).

¹³⁵ Mahdum, s. 38-39.

¹³⁶ Ilsoyer, s. 42.

2001 yılından itibaren ülke genelinde Taliban döneminin sona erip bir çok bölgede etkisini kaybetmesiyle okullar medrese tarzından çıkıp aşamalı olarak devletin resmi okulları haline gelir. Daha önce medreselerde eğitim gören öğrenciler devlet okullarında eğitimini devam ettirmeye başlarlar. Günümüzde başta Türkmen bölgeleri olmak üzere ülke çapında özellikle bazı kırsal bölgelerdeki köylerde Taliban hakimiyeti olmasa da devlet okulunun bulunmadığı ancak devletin kontrolünde olan medreselerde eğitim-öğretim yapıldığını ifade etmemiz gerekir.

Türkmenlerin yaşadığı özellikle kırsal bölgelerdeki bazı küçük yerleşim yerlerinde okul ve medrese dahi bulunmayıp buradaki çocuklar kendi imkanlarıyla ya başka yerlerdeki okul veya medreselere gidip gelmekte ya da köylerinde bulunan camilerde mollalardan/imamlardan eğitim-öğretim ihtiyacını karşılarlar. Türkmen bölgelerinde okulların olduğu yerleşim yerlerinde bu okullara devam eden çocuklar, aynı zamanda kendilerine en yakın camilerdeki imamlara da devam ederek dini eğitimlerini burada alırlar.¹³⁷

Afganistan Türkmenleri arasında kadınlar, erkekler kadar eğitim-öğretim imkanına sahip değildir. Özellikle kırsal bölgelerdeki bir çok yerleşim biriminde kız çocukları okula dahi gönderilmez. Dolayısıyla okula gidemeyen bu çocuklar okuma yazmadan da mahrum kalırlar. Ancak şehir merkezlerinde veya bu merkezlere yakın yerlerde yaşayan Türkmen ailelerinin çocukları kırsal bölgelerde yaşayanlara nazaran eğitim-öğretim imkanı bakımından daha şanslıdırlar. En azından şehirlerde yaşayan ailelerin çocukları, imkanları nisbetinde liseye kadar okullara devam etmekte ve maddi durumu iyi olanların çocukları başarı durumuna da bakılarak üniversite eğitimini de alabilmektedirler.¹³⁸

Afganistan'da Türklerin yaşadığı bölgelerde olduğu gibi Taciklerin ve Hazaraların yaşadığı bölgelerdeki okullarda ağırlıklı olarak eğitim dili Farsça'dır. Türklerin yaşadığı bölgelerde eğitim dilinin Farsça olması Afganistan'da yaşayan Türkmenler ve Özbekler arasında gittikçe Türkmence ve Özbekçe'nin kullanılmasını zayıflatmakta ve bu insanların kendi dillerini yavaş yavaş unutmalarına neden olmaktadır. 2003 yılında Türkmence ve Özbekçe resmi dil olarak kabul edilmesine rağmen bu dillerde Maarif Bakanlığı'nca kitap hazırlanması ancak 2015 yılında gerçekleşmiştir. 2015 yılında Maarif Bakanlığı tarafından hazırlanan Türkmence kitaplar (birinci sınıftan altıncı sınıfa kadar) son bir kaç yıldır

---

¹³⁷ Faizullah Doğan, 1981 Karamkol doğumlu, Ün. Mezunu, Devlet Memuru (Vezaret- 1 İtlaat ve Ferheng/İtlaat ve Kültür Bakanlığı).

¹³⁸ Mahdum, s. 32.

Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerdeki okullarda okutulmaya başlatılmıştır. Bu Türkmenler için önemli bir gelişmedir.¹³⁹

---

¹³⁹ Hairullah Hairandiş, 1990 Hançarbağ doğumlu, Ün. Mezunu, Devlet Memuru (Eğitim Bakanlığı); Nooryaghdi Noor, 1991 Hançarbağ doğumlu, Ün. Mezunu, Devlet memur (Akademi Ulum).

III. BÖLÜM

FARYAB BÖLGESİNDE YAŞAYAN TÜRKMENLER'DE ÖRF, ADET, İNANÇ VE UYGULAMALAR

1. HAYATIN ÇEŞİTLİ SAFHALARI İLE İLGİLİ İNANÇ VE UYGULAMALAR

1.1. DOĞUM

Bir çocuğun doğumuyla insan hayatına sevinç ve mutluluk katması ve doğumla birlikte anne ve babanın bir toplum içerisinde saygısının artmasına neden olur. Doğum insan yaşamının başlangıcı olup daima mutluluk için bir araç olarak kabul edilir. Yeni doğan çocuk yalnızca aileyi mutlu etmekle kalmaz, aynı zaman da akrabalarını ve yakın dostlarını da sevindirir. Doğumla birlikte anne benlik, baba güven, akrabalar ise güç kazanır. Bütün bu etkenlerden dolayı, hem ebeveynler hemde aile büyükleri, doğum öncesinden doğum anına kadar süreci önemseyip dikkate alırlar.¹⁴⁰

1.1.1. Çocuğu olmayan kadınlar için yapılanlar

Çalışma sahamızdaki Türkmenler arasında yaptığımız mülakat ve gözlemlere göre çocuğu olmayan kadınlar için şu uygulamalar yapılmaktadır.

- Çocuğu olmayan kadın, her gün belli bir süre olmak üzere üç gün üst üste bir inek derisine sarılarak bekletilir. Bu uygulama üç günde üç defa yapıldıktan sonra kadına sarılan inek derisine saman doldurularak evin bir kenarında bir süre saklanır.¹⁴¹
- Çocuğu olmayan kadınlar, yakında varsa bir evliya türbesi yoksa mezarlığa götürülerek dua edilir ve çocuk olunca da bir adak kurbanı kesilmesi için söz verilir.
- Kadınlar hamile kalmak için sıcak bir yere oturtularak bekletilir. Bu uygulama belli aralıklarla tekrarlanır.
- Yine çocuğu olmayan kadınlar, herkes tarafından bilinen ve etkili olacağına inanılan din adamlarına (mollalara) götürülür. Burada yaptırdıkları muskayı bir ipe omuzuna asar. Zaman zaman da şifa ayetleri ve dua cümlelerinin yazıldığı

¹⁴⁰ Zıyayı, s. 66.

¹⁴¹ Nurcan Mama, 1951 Andhoy doğumlu, Okur yazar değil, Ebe.

kağıtlar bir kap suyun içerisine konur ve çocuğu olmayan kadın bu su bitinceye kadar içer.¹⁴²

- Herhangi bir ailenin ilk çocuğunun doğumunun beşinci günü yapılan ve *beş gece düğünü* adı verilen tören günü çocuğa giydirilen elbiseler saklanır. Beş gece düğünü yapılan çocuk bir yaşını doldurduğunda saklanan o elbiseler parçalanıp çocuğu olmayan kadınlara verilir.
- Özellikle köyler de yaşayan Türkmenler ve aynı zamanda Özbeklerin arasında da yaygın olan *bibi müşkül*¹⁴³ uygulaması kadının hamilelik döneminde yapılır. Bu uygulama 7 kez Çarşamba günleri gerçekleştirilir. Bu uygulama da, biraz kuru üzüm ve leblebi karışımı üzerine 7 defa Fatıha, 7 defa ihlas ve bir de yasin suresi okunarak sofraya getirilir. Bu karışımın bir kısmı da komşulara dağıtılır.¹⁴⁴ Bu uygulama özellikle çocuğu olmayan kadınların yanısıra çocuğu durmayan kadınlar için yapılır.

1.1.2. Aş saylama (Aşerme)

Faryab Türkmenlerinde kadının hamile olduğu anlaşıldıktan sonra ilk 3-4 aylık dönemine aş saylama (aşerme) dönemi denilir. Bu dönem hamile kadınlar için çok önemli ve titiz bir dönem olarak bilinir. Bazı kadınlar aş saylama dönemini sıkıntısız geçirirken bazı kadınlar da aş saylama dönemi son derece eziyetli olur. Türkmenler arasındaki genel inanişaya göre hamile kadın bu dönemde canının çektiği yiyeceği yemez ise onun zararını doğumdan sonra çocuk çekecektir. Aynı zamanda hamile kadınlara bazı yiyeceklerin zarar getireceğine de inanılır. Örneğin hamile kadının, hamilelik döneminde deve etini yemesi iyi görülmez. Çünkü hamilelik döneminde deve etini yerse dokuz ayda doğacak çocuğun 10-11 ayda dünyaya geleceğine inanılır. Eğer deve etini yediğini fark ettiyse o zaman deve altından üç kere geçmesi veya etrafında dönmesi gerekir. Bu şekilde yük deve üzerine atılmış olur. Ancak bu uygulama yapıldıktan sonra doğumun normal zamanda olacağına inanılır. Eğer hamile kadın hamilelik sürecinde balık etini yerse doğacak çocuğun ağzının

---

¹⁴² Yazbibisi mama, 1948 Hançarbağ doğumlu, Okur yazar değil, Ebe; Ağabeg Mama, 1943 Hançarbağ doğumlu, Okur yazar değil, Ebe.

¹⁴³ **Bibi Müşkül:** Müşkül, Arapça bir kelime olup sorun ve sıkıntı anlamına gelir. Bibi de Türkmenlerde ek olarak kadınların isimlerinin önüne ve sonuna takılır. Örneğin, Bibi hacir, Yazbibisi ve Şahbibisi isimlerinde olduğu gibi. Türkmenler arasında özellikle de kadınlar arasında bu tabir, sorunlar ve sıkıntılarla karşılaştıkları zaman ve bu sorunları gidermek için bu tabiri kullanırlar. Aslında *Bibi* kelimesinden maksat, Peygamber efendimizin (s.a.v) kızı Fatıma (Bibi Fatma) (r.a) annemizdir. Bibi Fatma tabiri, Türkmenler arasında evde yapılan işlerin daha kolay olması ve eve huzur, bereket geleceğine inanıldığı için kadınlar tarafından sık sık tekrar edilir. Türkmenler arasında Fatma annemize büyük saygı duyulur.

¹⁴⁴ Ağabeg Mama, 1943 Hançarbağ doğumlu, Okur yazar değil, Ebe.

büyük olacağına inanılır. Bu nedenle hamile kadınlar balık etini yememeyi tercih ederler. Yine hamilelik döneminde kadınların mantar yemeleri de uygun görülmez. Bu dönemde mantarı çok tüketen kadınların çocuklarının kaşları ve kirpiklerinin uzun olacağına inanılır. Hamile kadın çocuğunun saçı fazla olması için şeftalı meyvesini yer. Hamile kadın eğer ciger yerse ve aynı zamanda vücudunun herhangi bir yerine dokunursa doğacak bebeğin aynı yerinden leke oluşacağına inanılır. Hamile kadın kelle paçe yerse çocuğun saçları kıvrıkcık olmasına inanılır.

1.1.3. Cinsiyet Tayini

Türkmenler arasında doğacak çocuğun cinsiyeti hakkında bazı tahminler yürütülür. Bunları şu şekilde ifade edebiliriz.

- Hamile kadının karnı yuvarlak ise kız, sivri ise erkek olur.
- Hamile kadın, hamilelik döneminde sol tarafına çok yatıyorsa kız, sağ tarafına fazla yatıyorsa karnındaki çocuğun erkek (oğul) olacağına inanılır.
- Hamile kadının, hamilelik süresince canı hep nar çekiyorsa doğacak çocuğun kız, şayet elma çekiyorsa doğacak çocuğun erkek olacağı düşünülür.¹⁴⁵

1.1.4. Diğer Uygulamalar

- Hamile kadınlar mecbur kalmadıkça cenazeye ve cenaze sonrası dönemde ölen şahıs için yapılacak merasimlere gitmezler. Eğer aileden birisi cenazeye veya cenaze sonrasında yapılan merasimlerden herhangi birine gitmek zorunda kaldıysa eve gelince direk eve girmez. Evdeki hamile kadın dışarı çıkar. Önce cenazeden gelen kişi, ondan sonra da hamile kadın içeri girer. Bu uygulamadaki amaç, kadını ve çocuğu kötü ruhlardan korumaktır.¹⁴⁶
- Hamile kadın hamilelik döneminde birisine dikkatlice bakarsa, doğacak bebeğin baktığı kişiye benzeyeceğine inanılır.
- Hamile kadın akşam üstü yalnız hiç bir yere çıkmamalıdır. Zira cin çarpması ve kötü ruhların hamile kadına ve karnındaki bebeğine zarar verebileceği inancı yaygındır.¹⁴⁷
- Hamile kadınların doğumlarının kolay olması, çocuğu durmayan kadınların çocuklarının yaşaması ve doğacak çocuğun rızkının bol olup sağlıklı doğması

¹⁴⁵ Ağabeg Mama, 1943 Hançarbağ doğumlu, Okur yazar değil, Ebe.

¹⁴⁶ Yazbibibi Mama, 1948 Hançarbağ doğumlu, Okur yazar değil, Ebe.

¹⁴⁷ Nurcan Mama, 1951 Andhoy doğumlu, Okur yazar değil, Ebe.

için *Çiltan* yapılır. İsminden de anlaşıldığı kadarıyla *Çiltan* uygulaması, şu şekilde olur: Hamile olan kadın kırk eve giderek her bir evden birer bardak un ile şeker ve birer kaşık yağ toplar. Bu toplanan malzemelerden hamur tatlısı (katlama) ve ekmek yapılır. Göbek mama (Ebe) ve onun yanında bir kaç tane kadın ile beraber kırk tane çubuğun ucuna pamuk sarıp ona da yağ sürülüp yakılır. Bu çubuklar sönünceye kadar hamile kadın için hayırlı dua edilir. Hamile kadın sofrada oturur ve dualara amin der. Kırk ayrı evden toplanıp yapılan katlama ve tandır ekmeği tekrar köydeki fakir ve fukaralara dağıtılır.¹⁴⁸

- Doğum sancısını azaltmak ve kolaylaştırmak için hac farizasını yerine getirmek için Arabistan'a giden hacılara o bölgede bulunan Hz. *Hüseyn otu* getirilir. Bu ota abdestli dokunularak bir bardak suyun içerisine biraz koyulur. Doğumun kolay olması ve fazla gecikmemesi için doğum yapan kadına o su içirilir.¹⁴⁹
- Hamile kadınlara icra edilen diğer bir uygulama da *bibi perde* dir. Bu uygulama da hamur tatlısı (katlama) hamile kadının evinde hasseten Salı günleri üç kez yapılır. Evin ortasında üç mum yakılıp *Ayet-el kürsi* ve *Mülk suresi* okunur ve Hz. Muhammed'e (s.a.v) salavat getirilip hamile kadın için dua edilir.¹⁵⁰
- Köylerde ebelik görevini yerine getiren yaşlı kadınlara *göbek mama* adı verilir. Göbek mama, yaklaşık bir hafta öncesinden doğum yapacak kadının evinde sık sık gelmeye başlar. Doğum esnasında kendisine yardım edebilecek aileden bir kadın bulundurur. Göbek mama, Doğum anında kadının çok sıkıntı çekmemesi ve doğumunun zor olmaması için *eller benim elim değil Fatma anamızın eli, kolay kıl ya mevlam* diyerek işe başlar.¹⁵¹

1.1.5. Doğum Sonrası Yapılan Uygulamalar

Doğum gerçekleşikten hemen sonra kadının beli bir bezle sıkı bir şekilde sarılır. Bu uygulama, hamile kadının hamilelik döneminde karnı genişlemesi nedeniyle doğumdan sonra karnı sarkık kalmaması için yapılır.

Göbek mama, doğum haberini (müjdeyi) aile fertlerine, eğer çocuk erkek ise *bir yumruğunuz arttı*, kız ise *bayadınız* (zenginleştiniz) şeklinde açıklar. Bu haberi duyan

---

¹⁴⁸ Ziyayı, s. 68.

¹⁴⁹ Nurcan Mama, 1951 Andhoh doğumlu, Okur yazar değil, Ebe; Ağabeg Mama, 1943 Hançarbağ doğumlu, Okur yazar değil, Ebe.

¹⁵⁰ Ağabeg Mama, 1943 Hançarbağ doğumlu, Okur yazar değil, Ebe.

¹⁵¹ Mahdum, s. 65.

çocuklar veya aileden birisi, doğumu duymayan diğer aile üyelerine ve akrabalara giderek buşlar (haber verir) ve onlardan bahşiş alır.

Doğumdan sonra aradan çok zaman geçmeden çocuğun kulağına köyün imamı veya çocuğun dedesi, dedesi yoksa babası tarafından çocuk kucağına alınıp kibleye dönerek ezan okunur. Doğumdan sonra o odaya yabancı kimse kabul edilmez. Doğum yapan kadın, belli bir süre aile fertleri dışında kimse ile muhatap edilmez. En az üç gün hiç evden çıkarılmaz. Haberi olmadan gelen yabancı o odaya alınmaz. Zira gelen misafirin günahlarının doğum yapan kadının üzerine geçeceğine inanılır. Aynı zamanda bu şekilde kadın ve çocuk kötü ruhlardan da korunmuş olur.¹⁵²

Çocuğa ad koyma: Afganistan'da yaşayan Türkmenler, çocuğa iyi ve anlamlı bir ad verilmesini önemserler. Onlara göre güzel bir adla çocuk hayata iyi başlangıç yapmış olur. Çocuğa ad konurken inanç açısından sıkıntı oluşturmayacak ve anlamı da iyi olan bir ad konulmasına dikkat edilir. Türkmenler arasında ad koyma konusu dini bir nitelik taşır. Türkmen topluluğunda genel olarak yeni doğan çocukların adının başında veya sonunda Allah (c.c)'in adlarından biri ya da peygamberimiz Hz. Muhammad (s.a.v)'ın adı takılarak ad verilir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi adı konan çocuğun sağ kulağına üç kez ezan, sol kulağına ise üç kez kamet okunur ve o onda da adı söylenir. Mümkünse çocuğun kulağına ezan okuma ve adının verilmesi hiç zaman geçirilmeden yapılır. Ad koyma ve ezan okuma işi geciktirilirse annenin sütünün kesilmesine ve çocuğa zarar verileceğine inanılır.¹⁵³

Çocuğa ad koymada doğumun hangi mevsimde, hangi ayda veya günün hangi vaktinde gerçekleştiği önem arz eder. Örneğin Güneş doğarken doğmuş çocuğa *Gündoğdu* adı verilir. Çocuk eğer mübarek üç aylardan olan Ramazan ve Recep aylarında doğarsa *Ramazan* veya *Recep* isimleri verilir. Şayet doğum Ramazan veya Kurban bayramı günlerine rastlar ise o zaman hangi bayramda doğdu ise ona göre *Bayram*, *Kurban Geldi*, *Hait Murad*, *Kurban Murad*, bayramlarda doğan kız çocuklara ise *Kurban Gül*, *Kurban Bibi* ve *Hait Gül* gibi adlar verilir.

Çocuk sahibi olmayı çok isteyen ancak çocuk olması geciken bir ailenin ilk doğan çocuğuna eğer çocuk erkek ise *Nur Yağdı*, *Nurullah*, *Nur Murat* gibi adlar, şayet çocuk kız olur ise o zaman *Gül Nur*, *Nur Bibi* ve *Nur Sultan* gibi adlar konulur. Eğer bir ailenin erkek çocuğu olmuyor da sürekli kız oluyorsa erkeğe dönmesi için kız çocuklarına *Oğul Beğ*,

---

¹⁵² Zakiye Nazari, 1980 Devlet abad doğumlu, Orta okul mezunu, Ev hanımı.

¹⁵³ Yazbibibi Mama, 1948 Hançarbağ doğumlu, Okur yazar değil, Ebe.

Oğul Nur, Oğul Geldi, Oğul Ay, Oğul Can, Oğul Döndü, Oğul Gerek, Oğul Han ve Oğul Senem gibi adlar verilir.

Eğer bir çocuk yatalak veya iyileşmeyip sürekli devam eden bir hastalığa sahipse, o çocuğun adının kendisine ağır geldiği düşüncesiyle ailesi çocuğunun adını değiştirip *Açıl* ve *Tangrı Verdi* gibi isimler verir. *Açıl* isminin verilmesindeki düşünce, çocuğun hastalıktan açılıp o hastalığın ondan uzaklaşacağıdır. *Tangrı Verdi* olarak değiştirilmesinde ise çocuğun Tangrı tarafından verildiği ve hastalığı da Tangrı'nın alabileceği düşüncesi yatar ve çocuğun hastalıktan kurtulup esenlik içerisinde olması için bu isim verilir.¹⁵⁴

1.2. ÇOCUK

Bütün dünyada yaşayan topluluklarda görüldüğü gibi, dünyaya yeni gelen çocuk, ailesine ve çevresine mutluluk ve sevinç katar. Eğer dünyaya gelen çocuk ilk ise daha fazla sevinç ve mutluluk getirir. Aileler de mutluluk ve sevinçlerini, akrabaları ve dostlarıyla beraber paylaşmak için bir takım merasimlerde bulunurlar. Biz burada Faryab bölgesindeki Türkmenler arasında yaygın olan ve çocuk doğduktan sonraki süreçte uygulanan, *beş gece, kırk çille, diş patrak ve sünnet düğünü* gibi merasimlerden bahsetmeye çalışacağız.

1.2.1. Beş Gece Düğünü

Çocuğun doğumunun beşinci günü yapılan bir düğündür. Özellikle erkek çocuk için yapılır. Ailenin çok yakın dostları ve akrabalar davet edilir. Davet edilen kişiler, düğüne gelirken yanlarında çocuğa hediye getirirler. Kadınlar ve kızlar çocuğu sırayla kucaklarına alıp severler. Çocuğun babasının arkadaşları ise misafir odasında toplanıp eğlenirler. Gerek kadınların olduğu yerde gerekse erkekler tarafında çocuk için hayırlı dualar edilir. Allah, uzun ömürler versin, bahtı açık ve rızkı bol olsun, aileye ve topluma hayırlı evlat olsun. Bu şekilde yeni doğan çocuk hakkında ve onun geleceğine dair gelen bütün misafirler, iyi dileklerde bulunup dua ederler. Düğüne davet edilen bütün misafirler için yemek ikramında bulunulur. Bu düğünde çocuğa giydirilen elbiseler saklanılır. Çocuk bir yaşını doldurduğunda o elbiseler parçalanarak çocuğu olmayan kadınlara verilir.¹⁵⁵

1.2.2. Albastı (Terken)

Albastı, bir çeşit kötü ruh ve onun neden olduğu ruh çarpması olarak algılanır. Türkmenler arasında albastı, kötü ruhlardan biri olarak görülür. Kadına ve çocuğa zarar

¹⁵⁴ Mullah Habibullah, 1969 Korğan doğumlu, Medrese mezunu, Merese Hocası.

¹⁵⁵ Rahmankul Hacızade, 1973 Hançarbağ doğumlu, Medrese mezunu, Esnaf.

verdiği düşünölen ve bir çeşit kötü ruh olarak inanılan albastının kötü yüzöl, gözleri ters dönmüş, dik saçları olan bir yaratık olduğu ve genellikle harabelerde, mezarlıklarda ve kül atılan yerlerde bulunduğuna inanılır.¹⁵⁶

Faryab Türkmenleri arasında Albastı veya terken olarak bilinir. Hamileliğin son günlerinde ve doğum yaptıktan sonra kırk gün boyunca hem kadına hemde yeni doğan çocuğa zarar verebileceği düşünöülür. Bu nedenle de hamileliğin son zamanlarından başlayarak doğumundan kırk gün sonrasına kadar yeni doğum yapmış kadın ve yeni doğan çocuk mümkün olduğunca yalnız bırakılmaz. Şayet yalnız başına bırakılırsa albastının gelerek kadına ve çocuğa zarar vereceği ve onları çarpacağına inanılır. Gece boyunca albastı ismi ağıza alınmamalı ve konuşulmaması tavsiye edilir. Toplum arasında “albastı gelmeden kadın doğurmaz” sözü de yaygındır.¹⁵⁷ Ayrıca kadın ve çocuğun bu tehlikeden kurtulması için odalarında Kuran-ı Kerim bulundurulur. Yine yeni doğum yapan kadın ve çocuğun bulunduğu odaya cenabet birisinin girmemesi için özel gayret gösterilir.¹⁵⁸

1.2.3. Çocuğu durmayan kadınlar için yapılan uygulamalar

Çocuğu olupta yaşamayan aileler yeni doğan çocuklarını alarak faydalı olacağını düşündükleri bir mollaya (din adamına) götürüp okuturlar. Zaman zaman molla, kırk gün boyunca çocuğun her gün getirilerek okuması için aileden talebde bulunabilir. Mollanın getirilen çocuğa bir veya bir kaç defa okuduğu da olur. Molla, üzerine yazdığı kağıdı aileye verir. Bu kağıdın bir kap içerisine konarak üzerinin su ile doldurulmasını ve o suyu da kadının içmesini talep eder. Bazen de yazdığı kağıdın evde *Mangkalda* (mangalda) veya ocaktaki köz üzerinde yakılmasını ister. Mollanın üzerine yazıp verdiği bu kağıt yakılınca ondan çıkan duman evin içine yayılır, kağıt yanarken ondan çıkan alev üzerinde kadının ve çocuğun elbiseleri silkilir ve bu elbiselerin yanan kağıdın dumanının ve alevinin tutulan elbiselere sinmesi sağlanır. Bütün bu uygulamaları yapmaktaki amaç, yani dumanın evin içine yayılması ve üzerine tutulan elbiselere sinmesi çocuğu uzun ömürlü olmasını sağlamaktır.¹⁵⁹

Çocuğu durmayan yani doğupta bir süre sonra çocuğu ölen kadınlar, çocukların kafasında bir tutam saçı hiç kesmeyip uzatırlar. Başının bir kısmında bulunan o saç, çocuk ergenlik dönemine yani 10-12 yaşına gelinceye kadar kafasında kesilmeden durur. Annesi

¹⁵⁶ Nurullah, 1978 Hançarbağ doğumlu, okur yazar değil, Serbest çalışan.

¹⁵⁷ Ruzi Gül, 1959 Andhoy doğumlu, Okur yazar, Mollah hanım.

¹⁵⁸ Gulam Sahi, 1974 Devlet abad doğumlu, Okur yazar, Marangoz; Rahmankul Hacizada, 1973 Hançarbağ doğumlu, Medrese mezunu, Esnaf.

¹⁵⁹ Zakiye Nazari, 1980 Devlet abad doğumlu, Orta okul mezunu, Ev hanımı.

ve ailesi tarafından kesilmeyen bu saçın yanı sıra bir de kurban adağında bulunulur. O çocuk ölmeyipte ergenlik çağına geldiğinde küçük bir merasim yapılarak uzun süre kafasının bir kısmında kesilmeyerek bekletilen o saç kesilir. Hemen bunun akabinde daha önce adanan adak için bir hayvan kesilerek adak yerine getirilir ve eti fakirlere dağıtılır.¹⁶⁰

Çille düşme veya *kast etme* tabiri, birisi tarafından zarar vermek için kullanılan bir terimdir. Çille, bir kişinin yeni doğan çocuğu görmeye gelme bahanesiyle doğum yapan kadının evine gelip bir fırsatını bulunca çocuk üzerine kendi vücudunu adeta silkeyerek kendisinde var olan hastalık veya kötü ruhu geçirmesidir. Halk arasındaki inanca göre bu fiil, çocukların ölümüne bile sebep olabilmektedir. Kast edilen veya çille düşen çocuklar için yapılan uygulama neticesinde çocuğa düşen çille ağır ve çocuğu sıkıntıya sokarsa çocuk yere yatırılarak üzerin bir kumaş parçası serilir ve o kumaşın fazlası kesilir. Şayet düşen çille hafif ise o zaman çocuk üzerine yedi çeşit ip serilir ve fazlası kesilir. Ayrıca çocuğu bu sıkıntıdan kurtarmak için özerlik otu başka üç çeşit ot ile karıştırılarak çocuğun bulunduğu odada yakılır.¹⁶¹

1.2.4. Kırk Çille (Kırklama)

Kırk Çille, doğumdan sonra kırkıncı gün çocuğu çilleden çıkarmak için yapılan küçük bir merasimdir. Faryab bölgesindeki Türkmenlerde kırkıncı gün yeni doğan çocuklar için önemli bir gün olarak nitelendirilir. Çocuğun doğumundan itibaren kırk güne ulaşmaya kadarki süre başta çocuk olmak üzere anne için de dikkat edilmesi gereken bir süreçtir. Bu süre içerisinde yeni doğan çocuğa nazar değmesi, çille düşmesi ve çocuğu kötü ruhların etkilemesinden endişe edilir. Bu yüzden de çocuk kırk güne kadar yıkanmaması, ev haricinde hiç bir yere götürülmemesi ve evde tek başına bırakılmaması için özen gösterilir. Çocuğun doğumunun üzerinden kırk gün geçince ailesi tarafından tam kırkıncı gün şu uygulama yapılır. Çocuk, üzerlik, kavun çekirdeği ve diğer bazı otların da karıştırıldığı ılık su ile yıkanır. Yıkandıktan sonra yeni elbiseler giydirilir. Çocuğun bulunduğu oda eşyaları ile birlikte temizlenir. Aynı zamanda doğum öncesinden başlayıp kırk çilleye kadar emeği geçen ve yardımcı olan göbek mamaya da hizmetinden dolayı hediyeler (serpay) verilir. Bütün bunlar yapılıncaya çocuk çilleden çıkmış olur.¹⁶²

¹⁶⁰ Mahim, 1971 Karamkol doğumlu, Okur yazar değil, Ev hanımı.

¹⁶¹ Nurcan mama, 1951 Andhoy doğumlu, Okur yazar değil, Ebe.

¹⁶² Nurcan mama, 1951 Andhoy doğumlu, Okur yazar değil, Ebe.

1.2.5. Çocuğa Göz Değme (Nazar Değme)

Nazarın mahiyeti ve nasıl olduğu kesinlikle bilinmemekle birlikte bazı kimseler bakışlarıyla olumsuz etkiler meydana getirmektedir. Hemen hemen dünyanın her yerinde ve her toplumda buna rastlanır. Türkmenler arasında yeni doğan çocuğa göz değdiği gibi doğum sonrası dönemlerdeki akıllı, zeki, yakışıklı ve güzel çocuklara da göz değebilir. Aynı zamanda doğum yapan kadının sütüne de göz değdiğine inanılır.

Çocuğa Kimlerin Gözü Değer

- Çocuğa sık aralıklarla devamlı bakan birisinin nazarı değer.
- Gözünde siyah beni olanların gözü oldukça güçlüdür ve nazarı değer.
- Sarışın ve gözü mavi olanların gözü değer.
- Korkunç ve bed heybetli (çok çirkin) olanın gözü değeri
- Kıskanç olanın gözü değer.
- Çoğu yaşlı kadınların gözü değer.
- Çocuğu devamlı öven birisinin gözü değer.¹⁶³

Göz Değen Çocuğa Yapılan Uygulamalar

- Bir kimse yeni doğan veya herhangi bir çocuğu ilk gördüğünde kucağına alırken Maşaallah veya Nam-ı Huda tabirini kullanır ve akabinde Tüveleme göz değmesin der.
- *Göz orak*¹⁶⁴ uygulaması yapılır.
- Eve gelip veya çocuğu gördüğü zaman o şahsın göz değdiğine inanılırsa yani bu kişi çocuğa göz değdi diye düşünülürse o şahıs daha çocuğun yanından ayrılmadan ayak izini veya mümkünse gölgesini bıçak ile keserler.
- Birisinin gözü degeceğini anlarırsa gizlice onun ayakkabısının içinde bulunan peteğinden biraz keserler.

¹⁶³ Rahmankul Hacizada, 1973 Hançarbağ doğumlu, Medrese mezunu, Esnaf.

¹⁶⁴ **Göz orak:** Göz değen çocuk için *göbek mama* çağırılır. Göbek mama elinde bir orakla çocuğun olduğu yere gelir. Su dolu bir kaba veya tabağa belli bir miktarda tuz karıştırır. Elindeki orağı ocaktaki ateşte adeta orağın demiri kırmızılaşmaya kadar ısıtır. Isınan bu orağı bir eliyle çocuğun yüzüne yarım metre kadar yaklaştırır. Diğer elini de tuz karışımı olan suya batırıp son derece sıcak olan ve çocuğun önünde tutulan orağa doğru elinde kalan suyu serper. Suyun bazı damlacıkları sıcak orağa değerek ses çıkarır bazı damlacıklar da direkt çocuğun yüzüne gider ve çocuk bu gelen damlalar nedeniyle rahatsız olup yüzünü ekşitir. İşte orağa isabet eden su nedeniyle çıkan sesler ve çocuğa giden damlalar nedeniyle çocuğun rahatsız olup tedirgin olması, çocukta var olduğu düşünülen göz değmesinin çocuğun vücudundan çıkmasına sebep olur. Yapılan bu uygulamaya *göz orak* adı verilir.

- Çocuk nazardan korunmak için *zâk* adı verilen taş, köz haline gelmiş olan ateşte yakılır. *Zâk* taşı, köz ateş üzerinde erime aşamasına gelince ateşten alınıp soğutulur. Soğuyan taş çocuğun kafasına, göbeğine, sırtına, avucuna ve ayaklarının altına sürülür. Köz ateşin üzerine atılan *zâk* taşı erimeden önce üzerinde bazı kabarcıklar oluşur. Oluşan kabarcıkların sayısı fazla ise çocuğa o kabarcıkların sayısı kadar çok göz değdiğine inanılır. En sonunda *zâk* taşı toz haline getirilip rüzgara doğru serpilir. Bu şekilde göz değmesinin çocuktan uzaklaşacağı ve çocuğun bu sıkıntıdan kurtulacağı düşünülür.¹⁶⁵ Bu uygulama çocuğu nazardan korumak için Türkmenler arasında çok yaygındır.

Çocuğa Göz Değmemesi İçin Alınan Tedbirler

- Evin dış kapısına herkesin kolaylıkla görebileceği şekilde içerisinde Felak ve Nas surelerinin yazılı olduğu bir muska asılır. Asılan muskanın kendisi üçgen şeklinde yapılır kulpu ise siyah ve beyaz ipliklerden elle dokunur.
- Çocuğun bulunduğu odanın üst kısmına kolaylıkla göze çarpacak bir yere koç veya keçi boynuzu asılır.
- Çocuğun bulunduğu odaya kapısının tam karşısına Felak ve Nas surelerinin yazıldığı bir kağıt yapıştırılır.
- Türkmenler arasında çocuğa göz değmesini engellemek için çocuk üzerinde veya boğazına asılı bir şekilde nazar boncuğu veya nazar muskası bulundurmak yaygındır.¹⁶⁶

1.2.6. Dış Patrak

Dış patrak, Faryab Türkmenleri arasında çocuklar için yaygın olarak düzenlenen bir adettir. Dış patrak töreni çocuk diş çıkarmaya başladığı zaman yapılır. Bu merasime diş çıkaran çocuğun ailesinin akrabaları ve komşuları davet edilir. Davete sadece kadınlar ve çocuklar katılır. Gelen misafirlere diş çıkaran çocuğun bulunduğu evde tencerelerde bir gün öncesinden başlanarak hazırlanan mısır patlakları ikram edilir. Bazen bu davetlerin sayısı 100-200 arasında olduğu için o anda patlatılan mısırlar gelenlere yetişmez. O nedenle önceden patlatılarak mısırlar hazırlanır. Davet edilen kadın ve çocuklara patlatılan mısırlardan ikram edilir. Bunlardan her biri avuçlarına aldıkları mısır patlağını bir taraftan yerken bir taraftan da çocuğun üzerine atarlar. Her bir misafirin eline aldığı patlakdan bir

¹⁶⁵ Nurcan mama, 1951 Andhoy doğumlu, Okur yazar değil, Ebe.

¹⁶⁶ Rozigül, 1959 Andhoy doğumlu, Okur yazar, Molla hanım.

kısmını çocuğun üzerine atmasının sebebi çocuğun dişlerinin mısırın patlaması gibi kolay çıkması ve mısır patlağı gibi beyaz olması düşüncesidir. İkrâm edilen patlak mısırın kaliteli olmasına dikkat edilir. Zira mısır kaliteli olur, iyi patlar ve bembeyaz olursa çocuğun çıkacak dişinin de beyaz ve sağlam olacağına inanılır. Şayet mısır kalitesiz olur ve iyi patlamazsa çocuğun dişinin sağlıklı olmayıp çürüyeceği düşüncesi yaygındır. Bu merasimin çocuğun tam dişinin çıkacağı sırada yapılmasının ana nedeni çocuğun dişlerini, mısırın aniden patlaması gibi kolay çıkarması inancıdır. Zira genel olarak çocuklar, diş çıkarma sürecinde bir takım sıkıntılar yaşarlar. İşte bu uygulamanın amacı çocuğun bu zor ve sıkıntılı döneminde dişlerinin kolay çıkması ve bunu bir an önce atlatmasına yardımcı olmaktır.¹⁶⁷

1.2.7. Sünnet Düğünü

Afganistan Türkmenleri arasında sünnet düğünü önemlidir. Türkmenlerde çocuklar genel olarak 5,7,9 gibi tek rakamlı yaşlarda sünnet ettirilir. Çocuğun herhangi bir sağlık problemi varsa daha önce de sünnet yaptırılabilir. Çocuğunu sünnet ettirecek ve sünnet düğünü yapmaya niyetli olan aile, akrabaları arasındaki aksalları ve en yakın cami imamını (molla) bir akşam yemeğine davet ederek onlarla bu düşüncesini paylaşıp istişare yapar. Burada yapılan istişare sonucunda düğünün ne zaman ve nasıl yapılacağı konusunda karar verilir.¹⁶⁸

Düğünden bir veya iki gün önce Gençş (Yas Çakılık) adıyla bilinen bir merasimi yapılır. Gençş merasimini genellikle toplum arasında belli bir yeri olan ve maddi durumu iyi olan insanlar yapar. Bu merasime köyün ileri gelenleri, komşu köylerden tanıdık olan ve ileri gelen aksakallar ile yakın geçmiş zamanda cenazesi olup yas tutan aileler davet edilir. Bunlara yemek ikramı yapılır. Yemekten sonra Muhtar ve köy imamı bir kaç aksakalla beraber yapılacak düğünü gündeme getirir. Öncelikle düğün yapılan köydeki ve komşu köylerdeki yas tutan ailelerden izin istenir ve musade alınır. Ayrıca düğünün nasıl yapılacağı konusunda görüş alış verişinde bulunulur. Böylece düğün başlatılmış olur. Yas tutan ailelerde düğün sahibine minnettarlığını bildirerek aksakallarla birlikte düğünün hayırlarla başlayıp sıkıntısız bir şekilde bitmesi için dua ederler. Bu tip uygulamalar, toplum arasındaki bağların güçlenmesine ve insanlar arasındaki samimiyetin daha artmasına vesile olur.

¹⁶⁷ Haşim Hoşeng, 1995 Devlet abad doğumlu, Öğrenci, (Uludağ Üniversitesi, Sosyoloji Öğrencisi/ Türkiye); Abdul melik doğan, 1996 Hançarbağ doğumlu, Öğrenci, Lisans öğrencisi (Sakarya Üniversitesi/ Türkiye).

¹⁶⁸ Nacibullah Kaderi, 1992 Devlet abad doğumlu, Öğrenci, Yüksek Lisans Öğrencisi (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi).

Dini konularda muhafazakar bir yapıya sahip ve hassas olan Afganistan Türkmenleri, sünneti dini bir vecibe olarak görürler. Türkmenler arasında sünnet eylemi bütün çocuklarda yapılması zorunlu bir durumdur. Sünnet düğünü Faryab Türkmenleri arasında genellikle ilkbahar ve yaz aylarında, mümkünse çarşamba günü yapılır. Zira çarşamba, Türkmenlerce uğurlu bir gün olarak kabul edilir. Düğün günü sünnet olacak çocuğa yeni ve güzel elbiseler giydirilip üzeri elden yapma gül ve çiçeklerle süslenerek sırasıyla gelen bütün misafirlerin önünden geçirilir, onların vereceği hediyeler ve paralar alınır. Bu tip uygulamalar düğün sonrası yapılacak olan sünnette çocuğun korkusunu yenip onun cesaretlenmesine yardımcı olur.¹⁶⁹ Düğün sırasında Türkmen erkekler kendi yerel oyunları olan *Oğlak*, *Güreş* ve *Altın Gabak* gibi oyunlar oynarlar.

Genellikle çocuk düğün gününde sünnet ettirilmez. Düğünden bir kaç gün sonra bir sünnetçi getirilip çocuk sünnet yaptırılır. Herhangi bir sağlık problemi yaşayan çocuklar imkanlar ölçüsünde hastaneye götürülerek sünnet ettirilir. Sünnetçi gelmeden önce çocuk için bir oda hazırlanır. Çocuğa beyaz renkli elbise giydirilip yatacağı yatak süslenir. Çocuk sünnet olurken ve olduktan sonra acı çekmemesi için bir kaç tane yumurta haşlatılarak sünnet yapılırken çocuğa yedirilir. Sünnetçi, daha önceden hazırladığı yanmış pamuğun külünü yarasının iyileşmesi ve kanamasının az olması için sünnet mahalline sarar.

Çocuğun sünnet olması ağırlıklı olarak dayısına ve amcasına düşer. Sünnet esnasında amcası veya dayısı rehberlik ettiği gibi çocuğun bazı masraflarını da karşılar. Sünnet olmadan önce çocuğun hazırlanmasına katkı sağlar ve çocukta herhangi bir korku olmasın diye *sen artık büyüdün, yiğit oldun, sana kimin kızını alalım* şeklinde onu cesaretlendirici ve motive edici güzel sözler söyler. Sünnet yapıldıktan sonra kesilen deri odanın bir köşesinde belli bir süre saklanır.¹⁷⁰

1.3. EVLENME VE DÜĞÜNLE İLGİLİ İNANÇ ve UYGULAMALAR

Evlenme, insan hayatının en önemli noktalarından biridir. Gerek erkek ve gerekse kız için bir geçiş noktasıdır. İki taraf arasında yeni bir bağ kurulması, aileler arasındaki düzeni ve ekonomiyi etkilemesi bakımından da üzerinde titizlikle durulan, her safhası ayrı tören ve ayrı adetlerle süslenen bir olgu olarak önem arz eder. Afganistan'daki kırsal bölgelerde yaşayan Türkmenler arasında evlenme yaşı 17-20 yaş arasında gerçekleşirken şehir merkezlerinde 20-25 yaş aralığında gerçekleşir. Türkmenler arasında akraba evliliği

¹⁶⁹ Hidaykul Hacı, 1958 Hançarbağ doğumlu, Okur yazar, Muhtar.

¹⁷⁰ Nefes Ağa, 1955 Andhoy doğumlu, Okur yazar, Yaşulu.

yaygındır. Akrabalar arasındaki evliliğe öncelik verilir. Akrabalarda kız varsa başka yerden kız aranmaz. Öte yandan Türkmenler evlilikleri mümkün olduğu kadar kendi içlerinde yaparlar ve Türkmen toplumunun dışına çıkılmaz. Zaman zaman Türkmenlerin dışından kız alınsa da Türkmenler dışarıya kız vermezler.¹⁷¹

Evlenme konusunda bu genel bilgileri verdikten sonra şimdi de evliliğe giden yoldaki her bir aşamayı başlıklar halinde tek tek açıklamaya çalışalım.

1.3.1. Kız İsteme

Kız isteme aşamasına gelmeden önce evlilik çağına gelmiş oğlu olan aileler çocuklarını nişanlandırmak için araştırma yaparlar. Bu konu çok yakın akrabalarla (amca, -ağa-, dayı -dayı-, hala -eke-, teyze -dayza- gibi) istişare yapılır.¹⁷² Bunların da görüşü alınarak bazı ailelerin kızları belirlenir. Öncelik verilen ailenin kızı konusunda oğlanın da görüşü alınır. Aralarında kararlaştırdıkları kıza ve ailesine bakmak için oğlanın annesi varsa halası, teyzesi, kız kardeşi ve tanıdıkları ağzı laf yapan yani orada rahat konuşabilecek bir kadını da alınarak kızın evine bir şey bahane edilerek gidilir. Şayet kız beğenilir ve olabilir şeklinde bir kanaat oluşursa başta baba olmak üzere ailedeki erkeklerle konuşularak dünürcü gidilmesine (kızın istenmesine) karar verilir.

Kız isteme işinde genelde çarşamba günü tercih edilir. Türkmenler’de kız istemeye yani dünürçülük yapmaya veya yapanlara “savcı” adı verilir. Savcı olarak giden kişiler arasında başta oğlanın babası olmak üzere varsa amcası, dayısı ve karşı tarafı etkileyebilecek sözü geçen bir iki kişi yer alır. Savcı olarak gidenler bir süre sohbet ettikten sonra konuyu kızı istemeye getirirler. Uygun bir dille kız istenir. Kızın ailesinin önceden haberi yoksa düşünmek için gelenlerden zaman ister. (Şayet kızını hiç verme niyeti yoksa bu işin olmayacağını o anda bildirir). Aradan belli bir süre geçince kızın ailesine neticeyi öğrenmek için tekrar haber gönderilir. Bir olumsuzluk yoksa erkeklerin yanı sıra başta oğlanın annesi olmak üzere bir kaç kadının da içinde olduğu bir grup kızı istemeye giderler.

Daha önce de belirttiğimiz gibi kız isteme esnasında ağzı laf yapabilen, hatırı sayılır ve bu işlerden anlayan bir erkek bulundurulur. O kişi uygun bir şekilde konuyu kız istemeye getirip, ev sahibinin hangi kızı isteniyorsa onun ismi zikredilerek kızlarını

---

¹⁷¹ Hemra Ağa, 1954 Korğan doğumlu, medrese mezunu, Hoca; Rahmankul Hacizada, 1973 Hançarbağ doğumlu, Medrese mezunu, Esnaf.

¹⁷² Nacibullah Kaderi, 1992 Devlet abad doğumlu, Öğrenci, Yüksek Lisans Öğrencisi (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi).

istemeye geldiklerini söyler. Kız tarafı kendi arasında daha önce konuşup olumlu yönde bir düşüncesi varsa kızın babası veya ona vekaleten birisi *takdir ve kısmet neyse o olur, Allah yazdıysa bize de hayırlı olsun demek düşer* şeklinde cevaplar vererek kızı verdiklerini açıklar.¹⁷³ Kız tarafı bu kararını açıkladıktan sonra orada bulunan herkes hayırlı olsun düşüncelerini belirtir. Kız isteme heyetinde bulunan molla veya daha önceden ayarlanan birisi dua yapar ve orada bulunan herkes amin diyerek kız isteme işi tamamlanmış olur.¹⁷⁴

Yapılan duadan bir süre sonra erkek tarafı kalkmak için müsaade ister. Kız tarafı daha önceden hazırladıkları bir kaç ekmek, biraz şeker ve kurabiye gibi tatlı cinsinden bazı yiyecekleri kız istemeye gelenlere verir. Erkek tarafı aldıkları hediyeleri aynı gün komşularına ve akrabalarına dağıtır ve *iki ekmeğini (iki nanını) veya saçağını aldık geldik* ifadesini kullanır. Böylece çevrenin de duymasıyla iki gencin nişanlanması tamamlanmış olur.¹⁷⁵

Türkmenler arasında eş seçimi denince genellikle erkek tarafının kızı belirleyip seçmesi anlaşılır. Kız tarafının veya kızın yalnız başına erkeği seçmesi ve o şekilde bir evlilik gerçekleşmesi neredeyse yok gibidir. Kız isteme işi tamamlanıp iki gencin nişanlanmasından düğün oluncaya kadar damat olacak genç nişanlısını görmek için açıktan kız evine gidip gelemmez. Nişanlılık süresince kayınpeder ve kayınvalidesine çok görünmez. Kız da aynı şekilde oğlan tarafına kendini göstermekten kaçınır.¹⁷⁶

Türkmenler arasında kız istenip nişanlanma işi gerçekleştikten sonra nişanlılıktan dönme yani nişanlanan erkek ile kızın ayrılması neredeyse yok gibidir. Bazı istisna durumlar hariç nişanlanan erkekle kız kesinlikle evlendirilir. Türkmenler başlık parasına *kaling* derler. Başlık parası belirlenip kız tarafına verildikten sonra nişanlanmadan dönme söz konusu olmaz. Herkes sözüne sadık kalır. Gizli saklı şekilde görüşme gibi durumlar haricinde nişanlanan erkekle kızın buluşmasına da izin verilmez. Türkmenler'de evlilikler genelde görücü usulüyle yapılır. Anne-babanın ve ailenin rızası olmadan kız isteme ve nişanlanma neredeyse vuku bulmaz.¹⁷⁷

---

¹⁷³ Rahmankul Hacizade, 1973 Hançarbağ doğumlu, Medrese mezunu, Esnaf.

¹⁷⁴ Pencikül Safar Oğlu, 1976 Devlet abad doğumlu, Okur yazar, Esnaf; ¹⁷⁴ Faizullah Doğan, 1981 Karamkol doğumlu, Ün. Mezunu, Devlet Memuru (Vazaret- ı İtlaat ve Ferheng/İtlaat ve Kültür Bakanlığı).

¹⁷⁵ Rahmankul Hacizade, 1973 Hançarbağ doğumlu, Medrese mezunu, Esnaf.

¹⁷⁶ Hamid, 1981 Korğan doğumlu, Okur yazar değil, Çiftçi.

¹⁷⁷ Mohammad Qhasem Abdullah, Afganistan Türklerinde Aile ve Evlilik (Andhoy Örneği), (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi – Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri ABD), Kayseri, 2017, s. 62.

Türkmenler’de birbirini tanıyan ve samimi olan aileler arasında daha çocuk doğmadan veya doğduktan hemen sonra *senin kızını oğluma alacağım kız babası da buna karşılık bende vereceğim* şeklinde ifadeler kullanırsa ileride zamanı geldiğinde bu çocuklar nişanlandırılıp evlendirilirler. Aileler verdiği bu sözden dönmezler. Aralarında kızı alıp verme sözü geçtikten sonra kız çocuğu doğunca erkek tarafından bir iki kadın giderek kız tarafının yani kız çocuğu doğumunun gerçekleştiği ailenin evinin önü (kapının önü) süpürülür. Bu süpürme olayı çevre komşuları tarafından görülür ve *falanca falancanın kapısının önünü süpürdü* lafi duyulur ve yayılır. O kız büyüyüp evlenme çağına geldiği zaman başka hiç bir aile o kıza talip olmaz. Sadece daha önce söz verilen aile gelir ve o kızı kendi oğluna ister, onları evlendirirler.¹⁷⁸

Türkmenler arasında diğer bir nişanlanma yani evliliğe ilk adım da ailelerin karşılıklı olarak birbirlerine kızlarını vermeleridir. Yani bir aile erkek çocuğunu karşı ailenin kızı ile diğer ailenin oğlu ile de kendi kızını nişanlar. İki ailenin karşılıklı çocuklarını evlendirme olayına “*süng alış*” adı verilir. Bu karşılıklı evlendirmede başlık parası verilmez.¹⁷⁹

1.3.2. Kalıng (Başlık Parası)

Faryab Türkmenleri arasında başlık parası çok yaygın olarak uygulanan bir gelenektir. Bir babanın kızlarının sayısı o babanın zenginliğinin göstergesi olarak görülür. Adeta kızlar satılacak bir ürün konumundadır. Üç, dört veya daha fazla kız çocuğu sahibi olan bir babaya *senin tuzun kuru kızları satar yersin* şeklinde ifadeler kullanılabilir. Bu söylemi kız sahibi baba normal olarak karşılar ve buna olumsuz bir tepki vermez.

Bir baba, ben kızımı okula koysam öncelikle bunun eğitim masrafları olacak, ardından eğitim alan kızlar almayanlara göre dini değerlere daha az saygı duyacaklar şeklinde düşünür. Ayrıca bütün bunların toplumda kendisinin saygısını ve itibarını sıfırlayacağı, daha sonra büyüyüp kendi haklarını kendisinin tayin edeceği yani kocasını kendisinin bulacağı kanaatini taşır. Madem onu bu zamana kadar ben büyüttüm masraf ettim, o zaman bari satayım da harcadığım paraları geri alayım şeklindeki düşünce yaygındır.

---

¹⁷⁸ Nacibullah Kaderi, 1992 Devlet abad doğumlu, Öğrenci, Yüksek Lisans Öğrencisi (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi / Türkiye).

¹⁷⁹ Abdullah, s. 63.

Okumuş bir kız böyle düşünen bir babanın hayallerini suya düşüreceği için kızını okula vermez. *Elinden uçup gidecek bir kuşu niye kontrol elindeyken uçuşmasına izin versin* şeklinde bir düşünce yaygındır. Maalesef bu düşünce ve uygulamalar Türkmenler arasında kız çocuklarının okula gitmelerini ve yeterince eğitim almalarını engellemektedir.¹⁸⁰

Başlık parası Faryab bölgesindeki Türkmenler arasında ortalama 10-20 bin dolar arası değişir.¹⁸¹ Ne yazıkki alınan başlık parasında Afganistan para birimi *Afganî* yerine Amerikan para birimi *dolar* kullanılır. Başlık parasının bu derece yüksek olması sebebiyle evlenme çağına yeni gelmiş 15-20 yaş arası gençleri bu parayı nasıl bulacağı korkusu sarar. Bunların bir çoğu liseyi dahi bitirmeden okulunu bırakarak başlık parasını biriktirmek için bir iş aramaya başlar. Ancak ülke ekonomisinin zayıflığı ve işsizlik oranının yüksek olması nedeniyle gençlerin bir kısmı kendi ülkesinde iş bulabilirken çoğunluğu da, Pakistan, Türkiye, İran, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelere kaçak olarak gidip başlık parasını denkleştirme yoluna giderler.¹⁸²

Türkmenler arasında, İslam'ın bir emri olan ve erkek tarafının sadece kıza verdiği, kızdan başka hiç kimsenin harcama yetkisinin olmadığı “mehir” adı verilen bir miktar mal veya para, çok gündemde değildir. Zaman zaman bu sorulursa her şey başlık parası içerisinde diye geçiştirilir. Netice itibariyle Türkmenler'de başlık parası deyince evliliğin ilk adımı olan nişanlanmanın gerçekleşmesi için erkek tarafının kızın ailesine (daha önce aralarında kararlaştırdıkları) verdiği para anlaşılır. Bu uygulama, anne sütünün hakkı (sütlük) şeklinde meşrulaştırılıp ifade edilir.¹⁸³

1.3.3. Hayıtlık

Nişanlılık döneminde (düğün oluncaya kadar) bayramlarda ve bazı özel günlerde erkek tarafının kız tarafına içinde kıza ait değerli bir kaç eşya da bulunmak üzere büyük bir hediyelik paketin gönderilmesine *hayıtlık* adı verilir. Gönderilen bu hediyein içerisinde kıza ait giysiler, erkek tarafının maddi durumuna göre altın, kıza bayram harçlığı ve daha önceden yapılıp hazırlanan o yöreye ait en güzel yemekler yer alır. Nişanlılık süreci ne kadar uzarsa erkek tarafının bu anlamda masrafı o kadar artacak demektir. Oğlan tarafı, kız isteme işi tamamlanıp nişanlılık başlayınca artık kızını kendi ailesinden gördüğü için düğün

¹⁸⁰ Ziyavullah Nazari, 1988 Karamkol doğumlu, Ün. Mezunu, Doktor.

¹⁸¹ Rahmankul Hacizade, 1973 Hançarbağ doğumlu, Medrese mezunu, Esnaf; Pencikul Safar Oğlu , 1976 Devlet abad doğumlu, Okur yazar, Esnaf.

¹⁸² Mollah Habibullah, 1969 Korğan doğumlu, medrese hocası, Hoca.

¹⁸³ Pencikul Safar Oğlu , 1976 Devlet abad doğumlu, Okur yazar, Esnaf.

oluncaya kadarki hayıtlık olarak gönderdiği hediyeleri kendi aile fertlerinden birine yapmış olarak düşünür ve maddi durumuna göre alacağı hediyelerden kaçınmaz.¹⁸⁴

1.3.4. Tokguz Geleneği

Tokguz geleneği, düğünden bir kaç gün önce düğünün başlayacağını da işareti olarak görülen erkek tarafının kız evine gönderdiği bazı eşyalar (hediyeler) şeklinde tanımlanabilir. Erkek ve kız tarafı düğünün ne zaman yapılacağı konusunda anlaşmaya vardıldıktan sonra erkek tarafı kızın ailesine bazı hediyeler götürür. Bu hediyeler içerisinde kız evinde çeyiz hazırlanırken kullanılmak üzere belli bir miktarda kumaş, altın, ayakkabı, elbise ve kızın değerli eşyalarını koyması için sandık ve valiz gibi bazı eşyalar düğünden 3 veya 4 gün önce kız tarafına gönderilir. Tokguz adıyla bilinen hediyeler gönderildikten sonra artık düğün günü kesinleşmiş demektir. Tokguzu erkek tarafının kadınlarıyla erkeğin akrabası olan birkaç kadın götürür. Tokguz gitmek diye tarif edilen bu uygulamadan sonra erkek tarafı kendi imkanları dahilinde düğün için son hazırlıkları yapmaya başlar. Tokguz gittikten sonra erkek tarafının akrabalarından bazıları hediyeleşme tarzında veya düğünde kullanılmak üzere yardım amaçlı koyun ve keçi cinsinde hayvanlar getirirler.¹⁸⁵

1.3.5. Toy (Düğün)

Afganistan Türkmenleri arasında genellikle düğünler iki gün sürer. Maddi durumu iyi olan aileler arasında iki günden daha fazla düğün yapanlara da rastlanır. Şimdi düğünün başlamasından bitinceye kadar Türkmenler arasında var olan bazı uygulamaları vermeye çalışalım.

1.3.5.1. Miylis Gecesi

Faryab Türkmenlerin'de düğün miylis gecesi ile başlar. Düğünün başladığı bu ilk geceye *miylis* adı verilir. Bu gece hem erkek hem de kız tarafında düğün yapılır. Her iki tarafta da erkekler ve kadınlar kendi aralarında eğlenirler. Erkek tarafında miylis gecesindeki düğün kız tarafına nazaran daha coşkulu geçer. Erkekler ve kadınlar kendi aralarında gece yarısına kadar eğlenir ve çeşitli oyunlar oynarlar.¹⁸⁶ Bu eğlence kız tarafında daha sınırlıdır. Her iki tarafta da daha önceden (gündüzden) hazırlanan yemekler

¹⁸⁴ Faizullah Doğan, 1981 Karamkol doğumlu, Ün. Mezunu, Devlet Memuru (Vazaret- ı İtlaat ve Ferheng/İtlaat ve Kültür Bakanlığı); Ziyavullah Nazari, 1988 Karamkol doğumlu, Ün. Mezunu, Doktor; Nooryaghdi Noor, 1991 Hançarbağ doğumlu, Ün. Mezunu, Devlet memur (Akademi Ulum).

¹⁸⁵ Rahmankul Hacizade, 1973 Hançarbağ doğumlu, Medrese mezunu, Esnaf; Ziyavullah Nazari, 1988 Karamkol doğumlu, Ün. Mezunu, Doktor.

¹⁸⁶ Sibgatullah Pataş, 1985 Korğan doğumlu, Ün. Mezunu, Öğretmen.

ikram edilir. Bu gece oğlanın arkadaşları, yanlarında içinde kurabiye, ceviz, çikolata, sakız ve kek gibi yiyeceklerin bulunduğu bir yağlık¹⁸⁷ dolusu hediye getirir. Getirilen hediye bir kısmını oğlanın odasına serperler, kalan kısmı da düğün sahibine verilir. Ayrıca damadın arkadaşları ellerini önce oğlanın odasının kapısının üst kısmına, daha sonra da alınlarına sürerler. Bunu yapmalarının nedeni en kısa zamanda kendilerine de evlenmek nasip olması içindir.

Düğün köyde yapılıyorsa bu gece bütün köy ahalisi ile çevre köylerden bütün tanıdık kadın ve erkekler devet edilir. Şayet şehirde yapılıyorsa düğün sahibinin bütün akrabaları ve diğer tanıdıkları davet edilir. Gelen misafirlere etli Türkmen pilavı ikram edilir.

Tokguz götürüldükten sonra düğün yapan ailenin evine başta akrabalar olmak üzere komşuları ve köy ahaliyi düğün bitinceye kadar her akşam gelirler. Ayrıca akraba ve komşuların kızları gelerek düğün evinde kendi aralarında *teprek*¹⁸⁸ çalarak hem söylerler hemde eğlenirler. Yine gençler de tokguz götürüldükten sonra düğün tamamlanincaya kadar oğlan evine gelip kendi aralarında yöresel oyunlar oynayarak eğlenirler.¹⁸⁹

1.3.5.2. Gelin Getirme

Gelin getirmeye, miylis gecesinin ertesi günü gündüz saat 10 civarında gidilir. Faryab bölgesinde yaşayan Türkmenler arasında özellikle kırsal bölgelerde şayet gelin başka bir yerleşim alanından getirilmiyorsa deve üzerinde getirilir. Şehirde yaşayanlar ise araba ile getirirken bazıları kırsal bölgelerde olduğu gibi deve ile getirenler de vardır. Köylerde gelin almaya gitmeden, daha önceden belirlenen bir deve süslenerek hazırlanır. Sabah güneş doğduktan sonra köyden ve dışardan davet edilenler düğün evine gelmeye başlarlar. Önceden hazırlanan devenin üzerine, gelin ve bir veya iki yengesinin de sığacağı şekilde *Kecebe*¹⁹⁰ yerleştirilir. Üzerine gelinin görünmeyeceği şekilde ağaç dallarından yapılan ve üzeri süslenen kubbe de yerleştirildikten sonra devenin boynuna da gelin

¹⁸⁷ **Yağlık:** Büyük mendil. Türkmenler kadınların baş örtüsüne yağlık dedikleri gibi çevresine ve üzerine kızlar tarafından özel olarak süslemelerinin yapıldığı büyük mendile de yağlık adını verirler. Anadolu da son zamanlara kadar aynı anlamlarda yağlık tabirinin kullanıldığı görülür.

¹⁸⁸ **Tepek:** Zilli bir kasnağa geçirilmiş genellikle kursak zarından veya keçi derisinden oluşturulan çalgı aleti. Tef, def.

¹⁸⁹ Pencikul Safar Oğlu , 1976 Devlet abad doğumlu, Okur yazar, Esnaf.

¹⁹⁰ **Kecebe:** Daha önce bu işi bilenler tarafından devenin üzerine yerleştirilecek şekilde kurumuş sağlam ağaçtan yapılan ve en az üç kişinin oturabileceği mekana kecebe adı verilir. Düğün günü kecebe, deve üzerine yerleştirildikten sonra yaş ağaç dallarından gelinin görünmeyeceği şekilde kubbeyi anımsatan bir yapı oluşturulur. Yaş dallardan oluşturulan kubbe gelin görünmeyecek şekilde battaniye ve üzeri örgüleler süslenmiş örtülerle kapatılır. Yine gerek kubbe gerekse süsleme işi eli uz olan yani elinden iş gelen yetenekli insanlar tarafından yapılır. Devenin boynuna da ses çıkaran bir çalgı aleti takılır.

getirilinceye kadar yürüdükçe ses çıkaran bir çalgı aleti takılır. Devenin süsleme işi tamamlandıktan sonra düğün için toplanan herkes erkekler önde kadınlar arkada olmak üzere kız evine doğru yola çıkarlar. Genç kızlar yol boyunca teprek çalıp, kız evine kadar noynoy söyleyerek giderler. Kız tarafı kız almaya gelenleri öncelikle karşılar. Erkek evinden gelen bütün misafirlere etli pilav ikram eder. Bir taraftan ikram edilen pilav yenirken bir taraftan da daha önceden hazırlanan traktör veya başka bir araca çeyiz gençler tarafından yüklenir. Yemek ikramı ve çeyizin yüklenmesi tamamlandıktan sonra sıra evden gelin kızı çıkarmaya gelir.

Bu arada bütün hazırlıkları yapılan gelin kız, bir odada birkaç yakın arkadaşıyla beklemektedir. Gelin kızı odadan çıkarmak için *kapı başı* uygulaması vardır. Gelin kızın arkadaşlarına bir miktar para ödemedi veya onları ikna etmek için bazı hediyeler vermeden içeriden kapıyı açmazlar. Bu para veya hediyeler oğlanın babası veya en yakın birisi tarafından verilir. Gelin kızın varsa annesi yoksa teyzesi veya halası tarafından beline beyaz kuşakla (yağlık) birlikte bir *çift çörek* bağlanır. Beyaz renkli kuşağın bağlanması kızın bahtının açık olup bundan sonraki yaşamında mutlu olması, çörek ise rızkının bol olmasını temsil eder. Bütün bunlar gelin kızın yeni gideceği evinde bahtı açık ve rızkı bol olsun şeklinde yaygın olan bir inanç nedeniyle yapılır. Kızın odadan ayrılışı esnasında başta yakın arkadaşları olmak üzere evdekiler ağlarlar.¹⁹¹

Kapı açıldıktan sonra kız evinde dokunmuş bir el halısının üzerine gelin kız oturtulur. Gelin kızın dayısı, amcası veya en yakın akrabalarından dört beş kişi halının dört köşesinden tutarak gelin kızı bu şekilde evin dışına çıkarırlar. Doğrudan kendisi için hazır bekletilen devenin yanına götürülüp buynuna da bir *Kuran-ı Kerim* asıldıktan sonra kecebeye bindirilir. Bu arada gelin kızın babası ve akrabaları tarafından dua alınır. Gelin kız sırayla annesi, babası ve yakın akrabalarıyla vedalaşır. Kecebe tam hareket edeceği sırada kızın kardeşi kecebenin ipini oğlanın yakınlarından birisi bir hediye veya bahşiş vermedikçe bırakmaz. Bu adete de *kecebe başı* denir.¹⁹² Kızın yanına yengeleri biner. Giyev (damat) tarafından bir iki tane küçük yaşlardaki kızlar da kecebeye bindirilir. Son olarak kızın ailesinden ve o köyün yaşı ulularından dua alınır ve kız evinden ayrılır.¹⁹³

---

¹⁹¹ Faizullah Doğan, 1981 Karamkol doğumlu, Ün. Mezunu, Devlet Memuru (Vazaret- 1 İtlaat ve Ferheng/İtlaat ve Kültür Bakanlığı); Rahmankul Hacizada, 1973 Hançarbağ doğumlu, Medrese mezunu, Esnaf.

¹⁹² Mahdum, s. 61.

¹⁹³ Sibğatullah Pataş, 1985 Korğan doğumlu, Ün. Mezunu, Öğretmen.

Ođlan evi yakın ise insanlar biraz eğlensin dűşüncesiyle uzak yollar tercih edilir. Devenin arkasındaki genç kızlar noynoy söylemeye başlarlar. Kızlar, gelini damat evine getirilene kadar noynoy söylerler. Ođlan evine varıncaya kadar zaman zaman oğlanın akrabaları çocukları sevindirmek için kecebenin üzerine daha önceden hazırladıkları para, çikolata, çerez ve şeker gibi şeyler saçarlar. Gelin getirilirken yolda erkekler davul zurna eşliğinde oynayıp yol boyunca insanları eğlendirirler. Yolda kecebenin önünü kesen olursa boş çevrilmez ona bir miktar para verilir.¹⁹⁴

Gelin yeni evine girmeden önce kecebeden veya arabadan iner inmez oğlan evinin durumuna göre tavuk, koyun veya keçi kesilir. Kesilen hayvanın kanından gelin ve damadın ayakkabıları ile gelini getiren deve veya arabaya sürölür. Türkmenler'de gelin, önce kaynananın odasına, sonra sırayla mutfağa ve diğer odalara götürölür. Yeni evinde yabancılık hissetmesin ve rızkı bol olsun diye un ve pirinç çuvallarının ağzı açtırılır. Bu arada kaynana gelinin eline şeker, kucağına bir erkek çocuğu verir. şeker verilmesinin nedeni yeni geldiği evde mutlu ve huzurlu olması, erkek çocuğu verilmesinin sebebi de gelin kızın çocuğunun olması temennisi içindir. Bütün bunlar yapıldıktan sonra gelin kız kendi odasına götürölür. Odasına girer girmez hayırlı ve bereketli olması için un serpilir.¹⁹⁵ Bu arada gelin gelip oğlan evine girdikten sonra düğün için gelen davetliler düğün sahibine hayırlı olsun temennisinde bulunarak büyük ölçüde ayrılırlar. Evde sadece yakın akrabalar kalır.

1.3.5.3. Gökböri (Nikah Gecesi)

Maddi durumu çok iyi olmayan aileler, biraz sonra anlatacağımız ve gelinin getirildiği akşam yapılan *gökböri* geleneğini yapmadan gelin kızın eve getirilmesinden sonra belli sayıda davetliye ikram da bulunarak düğünü sonlandırır. Ancak durumu müsait olanlar ve genel anlamda Türkmenler arasında gelinin getirildiği akşam üstü bir hayvan kesilir. Etlü Türkmen pilavı yapılır. Gelinin getirilmesi sırasındaki kadar olmasa da köyden veya çevre köylerden yakın erkek ve kadın tanıdıklar davet edilir. Bütün misafirlere yemek ikram edilir. Daha sonra Türkmen şarkıları eşliğinde eğlenilir ve çeşitli yöresel oyunlar icra edilir. Akşam saat 10 civarında gelen misafirler büyük ölçüde dağılmış olur.¹⁹⁶

Yatsı namazından sonra köyün din görevlisi veya bu işi yapabilecek birisi çağırılarak oğlan ile kızın nikahı kıyılır. Afganistan genelinde resmi nikahdan ziyade dini

¹⁹⁴ Mollah Habibullah, 1969 Korđan doğumlu, Medrese mezunu, Hoca.

¹⁹⁵ Mahdum, s. 62.

¹⁹⁶ Mollah Ahmet, 1975 Hançarbağ doğumlu, Medrese meunu, Esnaf.

nikah kıyılması yaygındır. Gerekli olmadıkça insanlar dini nikah ile yetinirler. Nikah kıymak için davet edilen imamla beraber damat ve nikaha şahitlik yapacak olanlar gelinin odasına giderler. Bir tabak şekerli su getirilip imamın önüne konulur. Bu tatlı suyun getirilmesi, her şeyin tatlıya bağlanması ve bir sorun çıkmaması içindir. Nikah kıyılma esnasında evlenecek kıza dayısı veya amcası şahitlik ederken oğlana da aynı şekilde en yakın birisi şahitlik eder. İmam iki tarafın şahitleri ile evlenecek kıza ve erkeğe üç kez bu evliliğe razı olup olmadıklarını sorar. Evlenecek kız ve erkeğin cevabı evet olursa şahitlerin huzurunda nikahı kıyar.¹⁹⁷ Nikah kıyıldıktan sonra oğlanın arkadaşları oğlana yeni elbiseler giydirirler. Damadın eline içi çeşitli yiyeceklerle dolu büyük bir yağlık eimiş (yemiş) verilir. Onu içeri gönderirken odanın kapısının önünde herbir arkadaşı damadın sırtına birer yumruk vurur. Türkmenler arasında damada arkadaşlarının yumrukla vurması damadın kendisini güçlü ve cesaretli hissetmesi içindir. Damat içeri girdikten bir süre sonra kızın bakire olduğunu belirten kanlı bir beyaz kumaş parçasını kapının dışına koyar. Ağabeyi veya aileden birisi onu alarak herhangi bir sıkıntı olmadığı anlaşılır. Çok nadir de olsa şayet kızın bakireliği konusunda bir sıkıntı çıkarsa o kız geri gönderilir.¹⁹⁸

Ertesi gün *yenge gaytma* (yenge gönderme) merasimi yapılır. Yenge gaytma, gelin ile beraberinde gelen teyzesi, halası veya geline eşlik eden herhangi iki kadın akrabasını geri göndermek için yapılan merasime denir. Yengeler için özel yemekler yapılır. Güzel hediyeler verilip gönderilir. Gelin kızla beraber gelip kızın namuslu ve temiz çıkması sonucunda ertesi gün kız evine gönderilen yengelerin gitmesini kutlamak amacıyla yapılan bu merasimde yine bir hayvan kesilerek davet edilen yakın akraba ve komşulara yemek ikram edilir. Daha sonra gelin kızla beraber gelen yengeleri uğurlanarak gönderilir.

Yapılan merasimin sonunda düğün boyunca yardımda ve hizmette bulunan akrabalara, köy imamına, köyün önde gelen bazı yaş ululara ve gelinin dayısı ve amcasına birer cübbe hediye (serpay) olarak verilir. Hep beraber dua edilir ve bu şekilde düğün tamamlanmış olur.¹⁹⁹

1.3.5.4. Giyev Çakılık (Güvey Daveti)

Düğün yapıldıktan en az bir ay sonra kız ailesinin damadı davet etmesine *giyev çakılık* adı verilir. Kız tarafının giyevi davet edip iyi bir şekilde ağırlamadan, yani bu

¹⁹⁷ Mollah Habibullah, 1969 Korğan doğumlu, Medrese mezunu, Hoca.

¹⁹⁸ Pencikül Safaroğlu, 1976 Devlet abad doğumlu, Okur yazar, Esnaf; Nooryaghdı Noor, 1991 Hançarbağ doğumlu, Ün. Mezunu, Devlet memur (Akademi Ulum).

¹⁹⁹ Nefes Ağa, 1955 Andhoy doğumlu, Okur yazar değil, Yaşulu.

çakılık olmadan giyevin kayın atalarına gitmesi toplum içinde hoş karşılanmaz. Hatta buna aşırı şekilde önem veren bazı gençler kayın atası tarafından davet edilene kadar bir kaç yıl geçse bile kayın atasının evine gitmezler.²⁰⁰

Kız evi giyevi davet ettiği zaman onunla beraber en yakın akrabalarını, köy imamını ve bir kaç hatırı sayılır aksakallıyı çağırır. Giyev çakılık bazen akşamları da olsa genellikle gündüzleri yapılır. Davet edilenler için etli Türkmen pilavı hazırlanır. Damat tarafı geldikten sonra yemek ikramları yapılır. Yemek sırasında giyev için özel yapılmış olan cübbeyi, kız tarafından birisi giyeve hediye eder. Giyevin birkaç akrabasına da cübbe hediye edilir. Yemek yendikten sonra Kuran-ı Kerimden ayetler okunarak dua edilir. Duadan sonra genel olarak misafirlerin dağılmasıyla kızın annesi (kaynana) daha önceden hazırladığı bazı özel yiyecekleri giyevi yanına çağırarak ona ikram eder. Kaynananın giyevi kendi yanına çağırıp bazı şeyler ikram etmesinin sebebi daha çok kızın kadın akrabalarının kendi giyevlerini yakından görmeleri ve onunla kaynaşmalarını sağlamak içindir. Kaynanası tarafından sofraya koyulan yemekten biraz tadan damat, serilen sofraya bir miktar para bırakır. Bu gelenek yerine getirildikten sonra artık giyev rahat bir şekilde kayın atasının evine gidip gelebilir. İstedığı zaman kaynanasını ve kayınatasını rahat bir şekilde görmeye ve onları ziyaret etmeye gidebilir. Bayramlarda ve diğer özel günlerde eşi ile beraber ziyaret etmeyi ihmal etmez. İşte bu çakılık, iki farklı ailenin birbirleriyle kaynaşmasına ve yeni akrabalığın sağlamlaşmasına sebep olur.²⁰¹

1.4. Evlilik Dışında Yapılan Düğünler

1.4.1. Hac Düğünü

Hac, İslam dinin beş temel şartından biri olup maddi ve sağlık durumu iyi olan her bir Müslüman için ömründe bir defa kutsal toprakları (Mekke-Medine) ziyaret edip orada üzerine düşen görevleri yapması şeklinde tanımlanabilir. Maddi ve sağlık durumu iyi olan her Müslümana ömründe bir defa hac yapmak farzdır. Afganistan'daki Türkmenler arasında maddi durumu iyi olan herkes hayatında en az bir defa Kabe'yi ziyaret edip üzerine farz olan hac farzasını yerine getirmek için Suudi Arabistan'a giderler. Türkmenler arasında geçmişten günümüze Hacca giden kişilerin uyguladıkları çeşitli ritüeller vardır. Bunlar arasında en yaygın olanı hacdan döndükten sonra yapılan *hac düğünü*dür. Faryab bölgesi Türkmenleri arasında hac görevini eda ettikten sonra ülkeye

²⁰⁰ Sibgatullah Pataş, 1985 Korğan doğumlu, Ün. Mezunu, Öğretmen; Rahmankul Hacizada, 1973 Hançarbağ doğumlu, Medrese mezunu, Esnaf; Ziyavullah Nazari, 1988 Karamkol doğumlu, Ün. Mezunu, Doktor.

²⁰¹ Abdullah, s. 89.

dönerler, çoğunlukla yaşadığı şehrin veya yerleşim yerinin dışında aile fertleri ve yakın akrabaları tarafından çiçeklerle karşılanır ve ellerindeki çiçekler hacdan dönerlerin boynuna asılır.²⁰² Hacılar evlerine gelinceye kadar onlara eşlik ederler. Evine dönüşünün ertesi günü hacdan döner kişinin evine başta akrabalar ve komşular olmak üzere tanıdık herkes davet edilir. Hacı olan kişi evinin önünde bekleyerek gelen misafirlerle sarılıp kucaklaşır. Gelen misafirlere istisnasız etli Türkmen pilavı ikram edilir. Hurma ve zemzem suyu dağıtılır, seccade ve tesbih gibi hediyeler verilir.²⁰³

1.4.2. Peygamber Dügünü (Akkoyun Toy)

Akkoyun toy, Türkmenler arasında çok eskiden beri süregelen bir uygulamadır. Akkoyun toy, 63 yaşını dolduran ebeveynlere evlatları tarafından yapılan bir düğün çeşididir. Hz. Peygamber (s.a.v)'in 63 yaşında vefat etmesi nedeniyle 63 yaşına ulaşan her Türkmen, Hz. Peygamber'in ömrü kadar yaşadığı için bunu şükran düğünü yaparak kutlar.

Bu düğün için beyaz bir koyun aylar öncesinden beslenmeye başlanır. Kişi 63 yaşını doldurduğunda bu beslenen koyun kesilir. Yakın akrabalar ve komşular davet edilir. Kesilen koyunun etiyle yöresel yemekler yapılıp gelen misafirlere ikram edilir. Yemekten sonra gelen misafirlerin her birine serpay (hediye) olarak yağlık dağıtılır. Bu şekilde 63 yaşını doldurup düğün yapan kişinin evlatları ebeveynleri ile helalleşerek dualar alır. 63 yaşına gelip bu şekilde düğün yapan herkes ailedeki sorumluluklarını evlatlarına devrederek onlara hakkını helal ettiğini beyan eder. Geri kalan hayatını beş vakit namazını cemaatla kılıp dünya uğraşlarından sıyrılarak devam ettirmeye çalışır.²⁰⁴

1.5. ÖLÜM

Dünya hayatını tamamlayıp ruhunu teslim eden her insan için kullanılan bir tabirdir. Dünya hayatının son durağı olan ölüm, insana acı ve keder veren bir bitiş olmaktan çok, insanı korkutan, çaresiz kılan ve sırrına erişmesi güç olan bir olay olarak görülür. Ölüm eninde sonunda her bir insanın başına gelecek ve bir gün kurbanını alıp götürecektir.²⁰⁵

Ölüm, bireyleri ve toplumu yakından ilgilendiren bir konudur. Bu yüzden de ölümle ilgili bazı uygulama ve inançların olması da kaçınılmazdır. Biz burada Faryab bölgesindeki

---

²⁰² Nacibullah Kaderi, 1992 Devlet abad doğumlu, Öğrenci, Yüksek Lisans Öğrencisi (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi/ Türkiye).

²⁰³ Şahin, s.134.

²⁰⁴ Peygamberkul Doğan, 1952 Karamkol doğumlu, Ün. Mezunu, Senatör; Rahmankul Hacizada, 1973 Hançarbağ doğumlu, Medrese mezunu, Esnaf.

²⁰⁵ Zıyayı, s.71.

Türkmenler arasında ölüm öncesi, ölüm sırası ve ölüm sonrasında yapılan bazı adet ve uygulamaları vermeye çalışacağız.

1.5.1. Ölecek Bir Hasta İçin Yapılan Uygulamalar

Faryab bölgesi Türkmenleri arasında ölecek bir kişi için yapılan uygulamalar genellikle bir birine benzerlik gösterir. Ağır hasta, öleceği belli ve ölümünün yakınlaştığına inanılan insanlara başta akrabaları ve yakın dostları olmak üzere onu tanıyan ve bu durumunu bilen insanlar, ömrünün sonunda bir Müslüman olarak görevini yapmak ve helalleşmek için ziyaretine gider. Ziyarete giderken mümkünse meyve vb. şeyler götürülür. Şayet hasta akli başında ve konuşulabilecek durumda ise bu dünyada iyi bir hayat geçirdiği, kimse ile sıkıntısının olmadığı ve kimsenin hakkını yemediği şeklinde ifadeler kullanılarak hasta şahıs rahatlatılmaya çalışılır. Uygun bir zaman yakalanarak helallik dilenir yani karşılıklı helalleşilir. Hastanın daha fazla yorulmaması için *inşallah kısa süre içerisinde sağlığına kavuşacaksın* şeklinde sözler söylenilerek ziyaretler kısa tutulur.²⁰⁶

Durumu gittikçe kötüleşen ve öleceği anlaşılan kişinin başında bilen birisi tarafından Yasin, Mülk ve Nebe Sureleri okunmaya çalışılır. Ayrıca hastanın başında bulunanlar Hatm-ı Sağır (üç İhlas, bir Nas, bir Felak, bir Fatiha ve Bakara Suresinin ilk beş ayeti- Elif Lam Mim-) okur ve tekbir getirir. Yine ölecek kişinin yanında bulunanlar, hasta son nefesinde kelime-i tevhid veya kelime-i şahadet söyleyerek öbür dünyaya imanlı gitsin diye o duyacak şekilde kelime-i tevhid ve kelime-i şahadet getirirler. Kişinin son nefeslerini alıp verdiği ve ölmek üzere olduğu anlaşıldığında başındakiler tarafından hafif sağ tarafa çevrilir. Ağız ve dudakları pamuk yardımıyla silinir. Köy imamı veya aileden bilen birisi durmadan Kuran-ı Kerim okumaya devam eder.²⁰⁷

1.5.2. Ölümünden Sonra Mezara Götürülene Kadar Yapılan İşlemler

1.5.2.1. Cenaze Namazı Öncesi Yapılanlar

Kişinin ölümü gerçekleştiği zaman acilen gözleri kapatılır ve ağız açık kalmasın diye çenesi bağlanır. Bu aşamadan sonra bir taraftan cenaze evinde bulunanlar tarafından ölünün yıkanması için hazırlık yapılmaya başlanırken bir taraftan da ölümün çevreye duyurulması konusunda harekete geçilir. O anda orada bulunmayan ölü yakınlarına

²⁰⁶ Rahmankul Hacizada, 1973 Hançarbağ doğumlu, Medrese mezunu, Esnaf; Ziyavullah Nazari, 1988 Karamkol doğumlu, Ün. Mezunu, Doktor.

²⁰⁷ Mahdum, s. 69.

telefonla haber verilir. Ölen şahıs, toplum içerisinde saygı gören önemli bir kişi ise uzaktaki dost ve akrabalarının cenaze namazına yetişmesi için namazın kılınması ve defin biraz ertelenir. Ölen kişinin çocukları ve çok yakınları uzakta ise onların da cenaze namazına ve defnetmeye yetişmesi aile tarafından ısrarla istenirse yine cenaze namazı ve defin ertelenebilir. Cenazenin çevreye duyurulması telefonla olduğu gibi köyde ve komşu köylerde camilerin hopörlerinden anons edilerek yapılır. Yapılan duyuruda ölen kişinin kim olduğu ve cenaze namazının ne zaman kılınacağı haber verilir.²⁰⁸

Yukarıda belirttiğimiz gibi cenazenin çevreye duyurulması yapılırken bir taraftan da yıkanması ve kefenlenmesi için çalışmalar başlar. Her cenazenin yıkanmasında yeni ve kullanılmamış (kova, su, tas, kese, sabun vb.) malzemeler kullanılır. Her yerleşim yerinde cenazeyi yıkamak için erkek veya kadın belli bilinen insanlar vardır. Ölen şahıs erkek ise onu yıkayabilecek bir kişiye haber verilir ve diğer orada erkeklerinde yardımıyla o kişinin rehberliğinde yıkanır. Şayet ölen kişi kadın ise yine cenazeyi yıkayabilecek bir kadın çağırılır ve diğer kadınların da yardımıyla yıkanır. Ölen şahıs yıkanırken kullanılan bütün malzemeler eve uğursuzluk getirileceği düşüncesiyle cenazeyi yıkayan kişilere verilir.²⁰⁹

Cenaze yıkanırken bir taraftan da ölen şahıs için kefen hazırlıkları başlar. Kefen hazırlama işi, cenazenin bulunduğu bölgede görev yapan din adamlarıyla beraber bu işten anlayan bir kaç kişi tarafından gerçekleşir. Ölen şahsın yıkanması tamamlandığı zaman daha önceden hazırlanan kefen getirilerek ölü kefenlenir. Kefenin açılmaması için cenazenin bir kaç yerinden herhangi bir bezden kesilmiş şeritlerle bağlanır. Kefenleme esnasında cesede çeşitli kokular sürülür. Cenaze sahibinde veya çevrede herhangi bir ailede zem zem suyu varsa kefenin üzerine bir miktar dökülür. Türkmenler arasında hacca veya umreye gidenler kendi kefenlerini oradan getirirler ve vasiyeti üzerine o şahıs öldüğü zaman hactan getirdiği o kefenle kefenlenir. Kefenleme işi tamamlandıktan sonra camiden getirilip hazır olarak bekletilen tabuta konulur. Ceset tabuta konulduktan sonra aile üyeleri tarafından üzerine genelde yeşil ve kahverengi bir seccade ile yakın komşuları tarafından

---

²⁰⁸ Nefes Ağa, 1955 Andhoy doğumlu, Okur yazar değil, yaşulu; Pencikul Safaroğlu , 1976 Devlet abad doğumlu, Okur yazar, Esnaf.

²⁰⁹ Mollah Hodayberdi Hacı, 1944 Hançarbağ doğumlu, Medrese mezunu, Medrese müdürü; Haşim Hoşeng, 1995 Devlet abad doğumlu, Öğrenci, Lisans öğrencisi (Uludağ Üniversitesi, Sosyoloji Öğrencisi/ Türkiye).

ölenin hakkı kalmasın diye bir kumaş parçası serilir.²¹⁰ Kefenlenme işi tamamlanıp hazırlandıktan sonra mevta (meyit), yakınları tarafından cenaze kılınacak yere götürülür.

1.5.2.2. Cenaze Namazı

İslam dinine göre Farz-ı kifaye olan cenaze namazı, Türkmenler'de erkekler tarafından kılınır. Cenaze namazı, kırsal bölgelerde yaşayan Türkmenler arasında genel olarak vefat eden kişinin evinin avlusu geniş ise temizlenerek uygun hale getirilir ve orada kılınır. Şayet cenaze sahibinin evi müsait değilse en yakın uygun geniş bir yerde kılınır. Kadınlar, cenaze namazına katılmadığı gibi mezarlığa da gidemezler. Şehir merkezlerinde yaşayan Türkmenler'de ise cenaze namazı genel olarak camilerde veya açık uygun bir alanda kılınır. Cenaze namazı için insanlar saf tuttuktan sonra namazı kıldırarak olan imam halka yüksek sesle namazın adabı ve nasıl kılınacağı konusunda bilgi verir. Cenaze namazı kılınırken cemaatin oluşturduğu saf tek sayı olur. Yani saf sayısı 1,3,5,7 şeklinde tek sayıda gerçekleşir.²¹¹ Çift sayılarla saf tutulmaz. Türkmenler arasında akşamdan sonra gece vakti cenaze namazı kılınıp defin işlemi gerçekleştirilmez. Cenaze, namaz kılındıktan sonra ölen kişinin en yakınları başta olmak üzere halkın omuzlarında mezarlığa kadar taşınır. Mümkünse cenazeyi mezarlığa insanlar omuzlarında götürür ve herhangi bir araç kullanılmaz. Mevta (meyit) mezarlığa taşınırken cenazeye katılan akraba, komşu ve tanıdıklarından herbiri en az yedi adım olmak üzere bir süre tabutu omuzlar ve taşımaya yardımcı olur. Bu konuda adeta insanlar birbiri ile yarışır. Taşıma işine yardım etmeyi herkes kendisi için bir borç bilir ve aynı zamanda sevap olarak görür. Büyük yerleşim yerlerinde ve mezarlığının uzakta olduğu yerlerde meyit, cenaze arabası ile taşınır. Yine cenazeyi arabaya korken ve arabadan alıp mezara götürürken tabutu taşımak için insanlar gayret sarf ederler. Şehirde de cenaze evine mezarlık yakın ise cenaze arabası çağırılmaz ve insanlar mezarlığa tabutu omuzlarında götürürler.²¹² Meyit, daha önceden kazılıp hazırlanan mezara en yakınları tarafından yerleştirilir ve usulüne uygun şekilde mezarın üzeri kapatılır. Meyiti mezara taşırken olduğu gibi mezarın üzeri kapatılıp toprak atılırken yakın ve tanıdıklarından herkes en az yedi kürek toprak olmak üzere mezarın üzerinin örtülmesine yardımcı olurlar. Bir taraftan meyitin defin işlemi gerçekleşirken bir taraftan da defin sırasında köyün imamı ve iyi Kuran-ı Kerim okumasını bilenler tarafından Bakara

²¹⁰ Mollah Ahmet, 1975 Hançarbağ doğumlu, Medrese mezunu, Esnaf; Haşim Hoşeng, 1995 Devlet abad doğumlu, Öğrenci, Lisans öğrencisi (Uludağ Üniversitesi, Sosyoloji Öğrencisi/ Türkiye).

²¹¹ Rahmankul Hacizada, 1973 Hançarbağ doğumlu, Medrese mezunu, Esnaf.

²¹² Pencikul Safaroğlu, 1976 Devlet abad doğumlu, Okur yazar, Esnaf.

Suresinin ilk 76 ayeti okunur. Kuran okuyan şahıslar ayetlerin sonuna doğru yaklaştığı zaman mezarın ayak ucuna gelir ve okumayı orada tamamlar. Bunu yapmanın amacı ölen şahsın mezarda melekler tarafından kendisine yöneltilen sorulara kolay cevap vermesine yardımcı olacağı inancıdır. Defin işi tamamlandıktan sonra insanlar daha mezardan ayrılıp dağılmadan imam veya herhangi bir din adamı yüksek sesle: *siz, bu merhum/ merhumeyi dünya hayatında nasıl bilirdiniz?* şeklinde orada bulunanlara soru yöneltilir. Bu söze karşılık herkes *iyi bilirdik* şeklinde cevap verir. Bunun üzerine imam üç defa *Ahirete yönelik haklarınızı helal ediyor musunuz?* diye seslenir. Orada bulunan herkes yüksek sesle *helal olsun* diye cevap verirler.²¹³ Bu aşamadan sonra mezarlıkta bulunan herkes cenaze evine gelip burada Kuran okunur ve cenaze sahiplerine başsağlığı dilenir. Bu aşamadan sonra insanların bir kısmı ayrılır. Üç gün boyunca cenaze evine başsağlığı için yoğun bir şekilde gelip gidenler olur. Bu süre zarfında özellikle ilk üç gün bir imam cenaze evinden ayrılmayarak zaman zaman hem Kuran okur hemde orada bulunanlara vazı nasihatta bulunur. Cenaze evinde üç gün yemek pişirilmez. Bu süre zarfında komşular ve yakın akrabalar kendi evlerinde yaptıkları yemekleri cenaze evine getirirler ve ikram ederler.²¹⁴

1.5.2.3. Defin Sonrası Yapılan Uygulamalar

Faryab Türkmenleri arasında cenazeyi toprağa verdikten sonra zaman içerisinde ölen kişinin ruhunun huzura kavuşması için yapılan bazı uygulamalar vardır ki, bunların yerine getirilmesi önemlidir.

Öncelikle acılı ailenin evinde en az üç gün kazan kaynamaz. Başta yakın akrabaları ve komşuları olmak üzere köy halkı tarafından yemekler yapılarak cenaze evine getirilip ikram edilir. Ölümün üçüncü gününe gelindiğinde cenaze evinde hafızlar ve Kuran-ı Kerim okumasını bilenler toplanarak hatim indirirler ve ölen şahıs için dua ederler. Hatim indirildiği gün çevredeki fakir fukara ve akrabalar da çağırılarak ölünün ruhu için yemek ikram edilir. **Üçüncü günü** bu şekilde tamamlandıktan sonra genel olarak vefat eden kişinin eşyaları ihtiyaç sahiplerine dağıtılır.²¹⁵ Yine ölen şahsın ruhu ve canına değsin diye **yedinci günü** üçüncü gününden daha geniş bir davet yapılarak insanlara yemek yedirilir. Yedisinde de tıpkı üçü gibi Kuran-ı Kerim okutulur ve ölen şahsın ruhuna bağışlanır.

²¹³ Rahmankul Hacizada, 1973 Hançarbağ doğumlu, Medrese mezunu, Esnaf; Haşim Hoşeng, 1995 Devlet abad doğumlu, Öğrenci, Lisans öğrencisi (Uludağ Üniversitesi, Sosyoloji Öğrencisi/ Türkiye).

²¹⁴ Mollah Hodayberdi Hacı, 1944 Hançarbağ doğumlu, Medrese mezunu, Medrese müdürü.

²¹⁵ Nacibullah Kaderi, 1992 Devlet abad doğumlu, Öğrenci, Yüksek Lisans Öğrencisi (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi/ Türkiye).

Üçüncü olarak ölümün **kırkıncı günü** de cenaze evinde yemek hazırlanıp üçünde ve yedisinde olduğu gibi yakınlar ve fakir fukara davet edilerek onlara ikramda bulunulur ve ölen kişi için Kuran okunup dua edilir. Ölümün üzerinden kırk gün geçip cenaze evinde böyle bir ikram ve merasimden sonra artık çevrede ve akrabalarda düğün yapmayı planlayan herkes düğününü yapabilir. Ölünün kırkı verildikten sonra cenaze evinde yas günü tamamlanmış ve ölünün ruhunun huzura kavuştuğu düşünülür.²¹⁶

Ölen şahsın üzerinden bir yıl geçtikten sonra üçünde, yedisinde ve kırkında olduğundan daha çok kişi davet edilerek **yılı** adı verilen bir merasim daha yapılır. Bütün bu yapılanlar sadaka niyeti ile gerçekleştirilir. Yılında yapılan davette bir hayvan kesilip yöresel yemekler yapılarak gelen insanlara ikram edilir. Şayet mümkünse yılı için yapılan bu davetten önce ölen kişinin evinde düğün ve benzeri şenlikler yapılmaz. Hatta bazı ailelerde televizyon ve teyp gibi cihazlarda yüksek sesle şarkı bile dinlenilmez. Bazı aileler yılı verilinceye kadar yası devam ettirirler.²¹⁷

2. TABİAT OLAYLARI İLE İLGİLİ İNANIŞLAR

Doğa anlamına da gelen tabiat ve tabiat olayları insan oğlunun tarih boyunca devamlı dikkatini çekmiş, gizemini ve efsanevi varlığını korumuştur. Yine tabiatın insanlık tarihinde çeşitli inanç ve anlayışlarda farklı şekillerde konumlandırıldığı görülür. İnsan aklının tabiatı ve onun üzerinde olup biten her şeyi çözebileceği düşüncesi muammadır. Bu yüzden insanoğlu tabiat olayları karşısında aciz kaldığı için tarih boyunca bazı dualar edegelmiş ve bu olaylar karşısında çeşitli uygulamalar yapagelmiştir. Biz bu kısımda güneş ve ay tutulması esnasında yapılan uygulamalar ile yıldızlarla ilgili inanç ve uygulamalar üzerinde duracağız. Ayrıca havalar kurak gittiği zaman yağmur yağdırmak için hangi pratiklerin yapıldığı konusunda bilgi vermeye çalışacağız.

2.1. Güneş Tutulması

Faryab Türkmenleri arasında güneş tutulmasıyla ilgili inanç, adet ve uygulamaları şu şekilde sıralayabiliriz.

- Güneşin tutulması, bir toplumda veya devletin işleyişinde ve bütün kurumlarında adaletin olmadığına delalet eder.²¹⁸

²¹⁶ Haşim Hoşeng, 1995 Devlet abad doğumlu, Öğrenci, Lisans öğrencisi (Uludağ Üniversitesi, Sosyoloji Öğrencisi/ Türkiye).

²¹⁷ Rahmankul Hacizada, 1973 Hançarbağ doğumlu, Medrese mezunu, Esnaf.

²¹⁸ Sibgatullah Pataş, 1985 Korğan doğumlu, Ün. Mezunu, Öğretmen.

- İnsanların, yaratıcının emirlerine itaat etmemesi neticesinde Allah (cc) tarafından kullarına uyarı olarak güneş tutulmasının gerçekleştiği düşünülür.
- Güneş tutulursa devletin zarar göreceği ve devlette bereketin azalacağı inancı vardır.
- Güneş tutulduğu zaman camilerde ve mescitlerde hopölerden salavatlar okunur ve halk camiye davet edilip hatim indirilir. İmam Şems suresini bir kaç defa okur, sonra dua edilir ve gelen halk amin der.
- Güneşin tutulduğunu gören insanlar, teprek ve davul vb. aletleri ile gürültü çıkarırlar.
- Güneşin tutulması kıyametin yaklaştığını gösterir.²¹⁹

2.2. Ay Tutulması

Türkmenler arasında ay tutulmasıyla ilgili inanç, adet ve uygulamaları da şu şekilde sıralayabiliriz.

- Ay tutulması, Türkmenler arasında güneş tutulması kadar korkunç bir hadise olarak görülmez. Aksine ayın tutulması bazı açılardan olumlu bir şeydir.
- Ay tutulduğu zaman o yılın bereketli ve bolluk içerisinde geçeceğine inanılır.
- Yine ay tutulduğu zaman kötülüklerin menşeinin ortadan kalkacağı veya azalacağı düşünülür.
- Ay tutulması esnasında insanlar çeşitli dileklerde bulunurlar ve dilek tutarlar. Özellikle gençlerin sevdiklerine ve hedeflerine için ulaşmak dilek tutmaları yaygındır.²²⁰

2.3. Yıldızlarla İlgili İnançlar

Yıldızlar Türkmenler için bir yoldaş, bir rehber gibidir. Türkmenler eski zamanda yıldızlardan genellikle hava durumunu, saati, mevsimi ve yönü belirlemekte yararlanmışlardır.

- Yıldızların gök yüzünde çok olması yağmur ve karın yani yağışın olmayacağını gösterir.

²¹⁹ Mollah Habibullah, 1969 Korğan doğumlu, Medrese mezunu, Hoca; Faizullah Doğan, 1981 Karamkol doğumlu, Ün. Mezunu, Devlet Memuru (Vazaret- ı İtlaat ve Ferheng/İtlaat ve Kültür Bakanlığı).

²²⁰ Nooryaghdi Noor, 1991 Hançarbağ doğumlu, Ün. Mezunu, Devlet memur (Akademi Ulum).

- Gece yarısından sonra dışarı çıkıp gök yüzüne baktıkları zaman *sultan* yıldızının durumuna göre yaklaşık saatin kaç olduğunu anlarlar.
- *Yedi kardeş* yıldıza bakıldığı zaman insanlar onun durumuna ve konumuna göre hangi mevsimde olduklarını tespit ederler.
- *Demirgazık* yıldızının günbatar, gündoğar, ileri ve diğer vakitlerde görünmesi insanlar bir yere giderken onlara yol gösterici olur. Yani insanlar *demirgazık* yıldızına göre yönlerini bilirleyebilir ve kaybolmaktan kurtulurlar.
- Her insana karşılık bir yıldızın var olduğu ve insan gök yüzüne baktığı zaman yıldız kayması görürse yakında birinin öleceğine delalet eder. Bu nedenle bir kişi yıldız kaymasını görünce o esnada *kafirin başına* ifadesini kullanır.
- Ülker, üç yıldız ve yaldırak yıldızlarının doğması havaların sıcak ve serinlemesine delalet eder. Bu yıldızların (*Cevza, Seretan ve Esed*) aylarında bazısı ayın 17'sinde ve bazısı da ayın 15'inde doğar.²²¹

2.4. Yağmur Yağdırma ve Yağmur Duası

Havalar kurak ve yağışsız gittiği zaman Türkmenlerin yaşadığı bölgelerde yağmur yağması için dua edilip bunun yanı sıra bazı uygulamalar da bulunulur. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür.

- İster şehirde ister köylerde cami imamı başlarında olmak üzere bir grup insan meydanda toplanır, iki rekat namaz kılındıktan sonra yağmur yağması için dua edilir.
- İnsanlar yağmur yağması için herhangi bir kaba su doldurarak semaya doğru serperler.
- Belli bölgelerde yağmur yağsın diye yılanın ve soğanın kabuğunu yakarlar.²²²
- Ateş yakılıp üzerine su dökülür ve sonunda yere üç kez bıçak saplanır.
- Köylerde, Garaltka (korkuluk) yapılarak çocukların ellerine verilir ve tek tek evler gezdirilir. Her eve varıldığında o evden birisi bir kap suyu korkuluğun

²²¹ Mollah Ahmet, 1975 Hançarbağ doğumlu, Medrese mezunu, Esnaf.

²²² Nefes Ağa, 1955 Andhoy doğumlu, Okur yazar değil, Yaşulu.

üzerine serper. Bu şekilde bütün evlerde aynı uygulama yapılır. Bunun sonunda yağmurun yağacağına inanılır.²²³

2.5. Gökkuşığı (Âlem Goşar)

Türkmenler arasında *Âlem Goşar* veya *Hasan Hüseyin Ay* olarak bilinen gökkuşığı, genellikle ilk baharda yağmurun yağdığı zaman ya da yağmur yağdıktan sonra gök yüzünde güzel bir manzara şeklinde görülür. Gökkuşığının gök yüzünde görülmesi yağmurun yağacağını da temsil eder. İnsanlar, gökkuşığının görünmesinin uğurlu veya uğursuz olabileceğine (eğer kırk gün sonunu vurduysa yılın bolluk olacağına, eğer kırk gün önünü vurduysa kırk güne kadar yağmur yağmayıp kuraklığa sebep olacağına) inanırlar. O nedenle de gökkuşığını gören herkes kırk gün sonunu vurması ve yılın bolluk içinde geçmesi için temenni de bulunup dua ederler. Bir de gökkuşığının görünmesinde insanlar bazı dilekler de bulunurlar. Gençler sevdiklerine ulaşmaları için ve çocuğu olmayan bazı kadınlar da çocuklarının olması için gökkuşığının görüldüğü sırada dilek tutarlar.²²⁴

3. ÇEŞİTLİ HALK İNANÇLARI

İnançlar, sosyal bir grubun en önemli kültür unsurlarından biri olarak kabul edilir. Her toplumda olduğu gibi Afganistan'da yaşayan Türkmenler arasında da çeşitli halk inançları bulunmaktadır. Yaptığımız mülakatlar ve gözlemlere dayanarak ele almaya çalıştığımız bu konu içerisinde; sihir, büyü, fal bakma, rüya, nazar, uğur ve bereket gibi konuları ele alacağız ve bu konuların Faryab bölgesinde yaşayan Türkmenler arasında nasıl olduğunu değerlendirmeye çalışacağız.²²⁵

3.1. Sihir, Büyü ve Fala Bakma

Faryab bölgesinde yaşayan Türkmenler arasında yaygın olan inanca göre sihir vardır. Sihirin Hz. Nuh zamanından beri yaygın olduğu, Hz. Musa döneminde Firavun ve taraftarlarının sihri yaygın olarak kullandıkları ve o dönemden bu zamana kadar insanların olduğu her yerde yapıldığı ve günümüzde de farklı amaçlarla insanlar arasında yapılmaya devam edildiğine inanılır.²²⁶

²²³ Pencikul Safaroğlu, 1976 Devlet abad doğumlu, Okur yazar, Esnaf.

²²⁴ Rahmankul Hacizada, 1973 Hançarbağ doğumlu, Medrese mezunu, Esnaf; Faizullah Doğan, 1981 Karamkol doğumlu, Ün. Mezunu, Devlet Memuru (Vazaret- ı İtlaat ve Ferheng/İtlaat ve Kültür Bakanlığı).

²²⁵ Mahdum, s. 73.

²²⁶ Mollah Hodayberdi Hacı, 1944 Hançarbağ doğumlu, Medrese mezunu, Medrese müdürü.

Türkmenler arasında da farklı amaçlarla zaman zaman sihir yapıldığı görülür. Genellikle büyüü yarı molla karışımı sihirbazlar yapar. Sihir ve büyü ile uğraşan ve bunları yapan kimselere *Cadiger* adı verilir. İnsanların, *cadiger* tabirini bir birine hakaret için de kullandıkları görülür. Büyü *ak büyü* ve *kara büyü* şeklinde iki türdür. Ak büyüü her molla ve din adamı yapar. Kara büyü ise maddi karşılığı oldukça büyük olup *cadigerler* tarafından gizli saklı yapılır. Büyünün çeşitliliği onun yapılma amacına bağlıdır. Şimdi de sihir ve büyüün yapılma sebepleri ile bunlar hakkında insanlar arasında var olan inanç ve uygulamaları sıralamaya çalışalım.²²⁷

- Ak büyü, iyi amaçla yapılan büyü türüdür. Bu büyü hastalıklardan kurtulma ve korunma, mal varlığının her türlü felaketten korunması ve nihayet bir ailenin veya bir bireyin çektiği acı ve sıkıntılardan kurtulması için yapılır. Bu büyü türünü bazı konularda hastalık ve sıkıntı çeken insanlara içerisinde dua ve şifa ayetlerinin yer aldığı muskaya benzetebiliriz. Örneğin: zengin olmak, kaza ve belalardan kurtulmak, nazardan korunmak ve evleneceği kızı elde etmek için muska yazdırılır. Çocuğu olmayan gelinlerin ya da çocuğu yaşamayan annelerin de muska yazdırıp boyunlarına astıkları veya evin belli bir yerinde sakladıkları görülür.
- Kara büyü ise kötü amaçla yapılan büyü çeşididir. İnsanların hayatına, mutluluğuna, sağlığına ve malına mülküne zarar vermek veya bir şeyin gerçekleşmesine engel olmak için yapılır.²²⁸
- Genel olarak kendisine sihir yapılmış kişilerde iki özellik ortaya çıkar. Sihir yapılan kişiler sürekli olarak korkunç ve ürkütücü rüyalar görürler. Bu süreklilik aylarca sürebilir. Normalde insanın herhangi bir sıkıntı stresli durumdan dolayı bir gece veya birkaç gece bu tip rüyalar görmesi mümkün ve doğaldır. Yine sihir ve büyü yapılan insanın namaza bağlılığı olsa dahi namaz kılmaktan çekindiği ve namaz kılan diğer insanlardan korkarak uzaklaşması gibi tavırlar sergilediğine şahit olunur. Kendi kendine bir iç çekişmesi yaşar ve zaman zaman çılgılık atar. Aynı zamanda Kuran-ı Kerim'in okunmasına da tahammül edemedikleri görülür.

²²⁷ Mollah Habibullah, 1969 Korğan doğumlu, Medrese mezunu, Hoca.

²²⁸ Mahdum, s. 74.

- Büyüden kurtulmak için farklı yollar denenmektedir. Örneğin: *Kafirun*, *İhlas*, *Falak* ve *Nas* sureleri ile *Ayet el-kürsi* ve bazen de *Bakara Suresi* okunur.
- Fala bakma ise Türkmenler'de daha çok kadınlar arasında yaygındır. Fala genelde kadınlar veya yarı mollalar bakar. Fala bakanlar, çay bardağında kalan çay parçacıklarının almış olduğu şekiller ile avuç içindeki çizgilere bakarak o kişi ile ilgili bazı şeyler söylerler. Ayrıca bir kişinin herhangi bir eşyası kaybolduğunda da fala başvurulur. Genelde bu tip konularda falcılar daha önce kısa bir bilgi alıp sonra *hırsız şayet eşyayı tekrar yerine bırakmaz ise yakın zamanda kötü bir hastalığa yakalanacak ve bu olay ortaya çıkacak* şeklinde cümleler kullanırlar.²²⁹

3.2. Rüya

Türkmenler arasında kimilerine göre rüya, sahibinin ilerde yaşayacaklarına işaret ederken, kimilerine göre ise rüya gören kişinin gördüklerinin tam tersini yaşayacağı düşüncesi hakimdir.

Faryab bölgesinde yaşayan Türkmenlerde görülen rüyanın ne anlama gelebileceğini bulmak için özel bir çaba gösterilmez. Genelde rüya yorumunu bu konuda tecrübe sahibi nineler ve bazı yaşlı erkekler ile din adamları yapar. Türkmenlerde ağırlıklı olarak sözlü kültür hakim olduğu için rüyaların anlamları insanların hafızasında kuşaktan kuşağa aktarılarak devam edegelmiştir. Şimdi de Türkmenler arasında görülen bazı rüyaların ve onların anlamları/ yorumları hakkında bir kaç örnek vermeye çalışalım.²³⁰

- Eğer bir kişi rüyasında kuş misali uçuyor ise o kişinin Allah katında sevgili bir kul olduğu anlamına gelir.
- Kişi rüyasında kan ve siyah renkli bir şey görürse kötü bir şey olacağına işarettir.
- Kişi rüyasında zengin olursa, gerçek hayatta da maddi durumunun daha iyileşeceği yorumu yapılır.

²²⁹ Mollah Habibullah, 1969 Korğan doğumlu, Medrese mezunu, Hoca; Rahmankul Hacizada, 1973 Hançarbağ doğumlu, Medrese mezunu, Esnaf; Pencikül Safaroğlu, 1976 Devlet abad doğumlu, Okur yazar, Esnaf.

²³⁰ Zakiye Nazari, 1980 Devlet abad doğumlu, Orta okul mezunu, Ev hanımı.

- Kişi rüyasında yılan görürse, düşmanından kötülük göreceği ve bir sıkıntı yaşayacağı düşünülür.²³¹
- Kişi rüyasında kaçmak isteyip de kaçamaması şeklinde bir şeyle karşılaşırsa o şahsın başkalarının engellemesine rağmen azim ve çaba göstererek bir şeyler başarabileceğine delalet eder.
- Rüyasında birinin öldüğüne şahit olmak, o kişinin ömrünün uzayacağına işaret eder.
- Kişi rüyasında ermiş meyveyi ağaçtan dökülürken görürse birinin öleceğine inanılır.
- Rüyada ağlamak, rüyayı gören kişinin sevindirici bir haber alacağına işarettir.
- Bir kişinin rüyasında yolculuğa çıkması, o şahsın o zamana kadar yürüdüğü yolun ve hayatının değişeceği anlamına gelir.
- Kişi rüyasında ata binerse, muradına ereceği inancı yaygındır.²³²

3.3. Nazar ve Nazarla İlgili İnançlar

Nazar, Arapça kökenli bir kelime olup bakma/bakış anlamına gelir. Türkmenler arasında nazarın varlığına inanılır ve nazarla ilgili bir çok farklı inanç ve uygulama vardır. Adından da anlaşılacağı gibi nazar bir göz değmesidir. Nazar değmesi deyince genelde olumsuzluk anlaşılır. Bir kişinin herhangi bir nesne, hayvan veya insana kıskançlık, çekememezlik, hasetlik göstermesi ve yok edici bir şekilde hayıflanarak bakması, bunun sonucunda da bakılan her ne ise onun durumunda olumsuz bir değişiklik getirmesidir. Herkesin nazarı değmez. Örneğin gözünde beni olan birisinin nazarı oldukça güçlü olduğu, sarışın ve mavi gözlü insanın nazarının orta seviyede olduğu ve gençlerden daha çok yaşlıların nazarının etkili olduğuna inanılır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi herkesin nazarı değmez ve her şeye de nazar edilmez. İnanışa göre nazar, güzel, yakışıklı, iyi bir yönü olan, bereketli ve başarılı her canlı ve nesnenin nazara aday olduğunu söylemek mümkündür.²³³ Her derdin bir devası olduğu gibi Türkmenler de nazardan korunmak için bazı yollara başvururlar. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz.

- Nazar boncuğunun nazardan koruyacağı inancı yaygın olup insanların boynuna, evin herhangi bir yerine veya giriş kapısına gibi farklı yerlere takılır.

²³¹ Nefes Ağa, 1955 Andhoy doğumlu, Okur yazar değil, Yaşulu; Rahmankul Hacizada, 1973 Hançarbağ doğumlu, Medrese mezunu, Esnaf.

²³² Faizullah Doğan, 1981 Karamkol doğumlu, Ün. Mezunu, Devlet Memuru (Vazaret- ı İtlaat ve Ferheng/İtlaat ve Kültür Bakanlığı).

²³³ Mollah Hudaiberdi Hacı, 1944 Hançarbağ doğumlu, Medrese mezunu, Medrese müdürü.

- Yine nazardan korunmak için imamlara veya bu işi bilen birisine yaptırılan nazar muskaları insanın üzerinde bulundurulduğu gibi, hayvanların boyunlarına veya evin herhangi bir yerine asılır. Özetle neye nazar değilmemesi isteniyorsa ona göre muska yaptırılır.
- Evlerin hemen girişlerine tavana veya duvarların üst kısımlarına keçi veya koçların boynuzları asılır.
- Evlerin dış kapılarına siyah ve beyaz ipliklerden elle dokunmuş üçgen şeklinde, içinde Felak ve Nas surelerinin yazılı olduğu ve ilk etapda göze çarpacak şekilde bir nazarlık asılır.
- Yeni araba alan kişiler arabasına göz değmemesi için içerisinde yasin suresi ve çeşitli nazar ayetlerinin yazılı olduğu nazarlık asarlar.
- Tarlalara Garaltka (korkuluk) dikerler.²³⁴

3.4. Uğur ve Uğursuzluk

Uğur ve uğursuzluk toplumlar arasında yaygın bir inançtır. Genel olarak herhangi bir dini kaynağa dayandırılmaz. Afganistan Türkmenleri arasında da uğur ve uğursuzluğun farklı şekillerde ortaya çıktığı görülür. Faryab bölgesinde yaşayan Türkmenler arasında derlemeye çalıştığımız uğur ve uğursuzluk ile ilgili inanç, adet ve uygulamaları şu şekilde sıralayabiliriz.

- Salı ve çarşamba günleri gün boyunca, diğer günlerde ise akşam ve geceleyin tırnak kesmenin uğursuzluk getireceğine inanılır. Türkmenler arasındaki inanca göre perşembe ve cuma günleri tırnak kesilmelidir. Şayet bu günlerde kesilirse uğur getirir.
- Kişi yatağından kalkarken sağ tarafından uyanması uğurlu görülür. Bu şekilde yatağından uyanan şahsın o gün işlerinin rast gideceğine ve kendisi için iyi olacağına inanılır. Bunun aksi olan yatakta solundan kalkınması iyi karşılanmaz.²³⁵
- Sabah erken kalkıp işine gitmekte olan birisinin önünden toplum içerisinde tembel ve miskin olarak bilinen birisi geçerse o gün o kişi için uğurlu olmayacağına inanılır.

²³⁴ Nurcan mama, 1951 Andhoy doğumlu, Okur yazar değil, Ebe.

²³⁵ Mahim, 1971 Karamkol doğumlu, Okur yazar değil, Ev hanımı; Zakiye Nazari, 1980 Devlet abad doğumlu, Orta okul mezunu, Ev hanımı; Pencikul Safaroğlu, 1976 Devlet abad doğumlu, Okur yazar, Esnaf.

- Herhangi bir kişinin evinin bacasına bir baykuş konup öterse o ev için uğursuzluk oluşturacağına inanılır.
- Ezan sırasında köpeğin uluması iyi karşılanmayıp kısa süre içerisinde sahibinin öleceğine işaret olarak görülür.
- Akşam üstü öten horoz uğursuzluk işaretidir. Yani o eve sevilmeyen birilerinin geleceği düşünülür.
- Kapının eşiğinde oturulması ve durulmasının uğursuzluk getireceğine inanılır.
- Geceleyin ıslık çalmak ve saç kesmenin uğursuzluk getireceği düşünülür.
- Ak Hekke kuşunun bir evin yakınında ötmesi, uğurlu olarak görülüp o eve misafir geleceğine işarettir.
- Ateşin üzerine su dökülmesi uğursuzluk olarak görülür ve iyi karşılanmaz.
- Eve veya odaya sağ ayakla, tuvelete ise sol ayakla girilir. Tam tersini yapmanın iyi olmayacağı düşünülür ve bir nevi uğursuzluk olarak görülür.²³⁶

3.5. Cin, Melek ve Perilerle ilgili İnanışlar

Gözle görülmeyen ancak varlığı kabul edilen cin, şeytan ve iblis gibi varlıklarla ilgili Türkmenler arasında çeşitli inanç ve uygulamalara rastlanır. İnsanların, söz konusu varlıkların nerede/nerelerde yaşadıkları ve insanın nerelerde karşısına çıkacağını merak ettikleri görülür. Türkmenlere göre şeytan, iblis ve cinlerin farklı olduğu düşünülürse de onların her biri, bir felaket, korku ve zarardan ibarettir.

Türkmenlere göre cinler genel olarak mezarlıklar, küllerin döküldüğü yerler, harabe haline gelmiş eski evler, hayvanların kesildiği ve kanın döküldüğü yerler ile bazı meyve ağaçlarının altında bulunur. Diğer bir ifade ile cinlerin temiz olmayan kirli ve pis alanlarda bulunduğu düşünülür. İnsanlar bu tip yerlerden geçerken dikkat etmeye çalışırlar. Bunlarla ilgili Türkmenler arasında var olan çeşitli inanç ve uygulamaları şu şekilde sıralamak mümkündür.²³⁷

- Özellikle yola çıkarken olmak üzere insanlara normal zamanlarda bile bunlardan korunmak için Ayet-el Kürsi ile Kafirun, İhlas, Felak ve Nas surelerinin okunması tavsiye edilir.
- Cinlerin gündüzden ziyade geceleyin daha çok görüldükleri düşünülür.

²³⁶ Yazbibî Mama, Ebe, 1948 Hançarbağ doğumlu, Okur yazar değil, Ebe.

²³⁷ Rahmankul Hacizada, 1973 Hançarbağ doğumlu, Medrese mezunu, Esnaf.

- Türkmenler arasında sofraya oturulduğunda anne ve baba, çocuklarına hep yemeğe başlamadan önce besmele çekmeleri konusunda uyarıda bulunurlar. Eğer besmele çekilmeden yemeğe başlanırsa o yemekten cinlerin de yediğine inanılır.
- Cin çarptığı düşünülen bir kişi bundan kurtulması için bu işlerde etkili olacağı düşünülen din adamlarına götürülerek okutturulur.²³⁸
- Yine aklını kaybettiği düşünülen bir kişi, cin çarptığına inanılarak cinlerle uğraşan bir cindara (cinci) götürülür. Cindar getirilen kişiye cin çarptığına karar verirse eline bir bıçak alarak bulunduğu oda içerisinde cinleri kovar ve bir takım özel dualar okur. Zaman zaman hastanın durumuna göre cinci eline bir kırbaç alarak hastayı kırbaçlar. Hasta biraz sakinleşip konuşamaz hale gelerek halsiz düşünce hasta sahiplerini çağırarak hastanın cinlerin içinden çıktığını ve bu şekilde olmasının normal olduğunu söyleyip hasta yakınlarını ikna eder.
- Faryab bölgesinde yaşayan Türkmenler muhafazakar ve dindar bir yapıya sahip oldukları için evlerindeki odalarda resim, köpek, heykel veya fotoğraf bulundurmazlar. Çünkü resim ve hayvanın olduğu yere meleklerin gelmeyeceğine inanırlar.²³⁹

3.6. Vücut Organları

Türkmenler arasında insanın sahip olduğu bazı organlarla ilgili çeşitli inanç ve uygulamalara rastlanır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz.

- Eller, Türkmenlerde bereketin sembolü olarak düşünülür. Kişinin sağ elinin avuç içinin kaşınması olumlu, sol elin avuç içinin kaşınması da olumsuz olarak görülür. Örneğin sağ elin avuç içi kaşınrsa para geleceği, sol elin avucunun kaşınması da paranın gideceğine delalet eder.
- Ayaklar, yolculuğu sembolize eder. Ayaklarda bir farklılık hissedilirse yani özellikle ayak altının kaşınması gibi durumlar o şahsın bir sefere çıkacağına işarettir.

²³⁸ Zakiye Nazari, 1980 Devlet abad doğumlu, Orta okul mezunu, Ev hanımı.

²³⁹ Mollah Hodayberdi Hacı, 1944 Hançarbağ doğumlu, Medrese mezunu, Medrese müdürü.

- Tırnaklar, insanın bir organı kabul edilip rasgele her yere atılmaz. Mükünse bir yere gömülür ya da akan bir suya atılır.²⁴⁰
- Sağ gözün seğirmesi sevinç ve iyinin habercisi, sol gözün seğirmesi ise üzücü bir haberin belirtisi olarak kabul edilir. Gözün seğirmesi durumunda göz kapağına yeşil çay parçası konur. Eğer göz çevresinde bir uçuk (siğil) çıkarsa, o uçğun üzerine bir ekmek parçası konur daha sonra o ekmek parçası herhangi bir köpeğe verilir.
- Bir kişinin kulağı çınladığında adının bir ortamda geçtiğine inanılır.
- Yatan çocuğun üzerinden atlanmaz. Atlayan kişi bir çocuk üzerinden atladığının farkına varırsa tekrar geri adımlarla gelerek çocuğun üzerinden geri geçer. Çünkü çocuğun üstünden atlanırsa o çocuğun boyunun kısa olacağına inanılır.²⁴¹

3.7. Bereketle İlgili İnanışlar

Türkmenler arasında bazı uygulamaların bereket getireceği ve iyi sonuç vereceği düşünülür. Bunları şu şekilde ifade edebiliriz.

- Türkmenlerde mümkünse yemek ailece yenilir. Ailede bir kişinin yalnız başına yemek yemesinin bereketi kaçıracağına inanılır. Ailede yemek yemek üzereyken ailede bir kişi sofrada hazır değilse ve gelmek üzere ise onun gelmesi mutlaka beklenir. O gelmeden yemeğe başlanması bereketin kaçacağı şeklinde yorumlanır.
- Buğday ve ekmek kırıntıları üzerine basılmasına şiddetle karşı çıkılır. Çünkü gelecekte o kırıntıyı bile bulamayacağı düşüncesi hakimdir.
- Sabahleyin işe başlayan her esnaf öncelikle besmele çeker ve bereketli bir gün geçirip o günün hayırlı geçmesi dileğiyle dua eder.
- Bir esnaf ilk satışını mümkünse veresiye vermez. İlk satış veresiye olursa bereketin kaçacağı ve o gün veresiyenin çok olacağı düşünülür.
- Cünüp kişi tarladan veya herhangi bir araziden geçerse, geçtiği tarlanın veya bahçenin ürününün azalacağına inanılır. Türkmenler arasında aslında cünüp

²⁴⁰ Zakiye Nazari, 1980 Devlet abad doğumlu, Orta okul mezunu, Ev hanımı.

²⁴¹ Mollah Hodayberdi Hacı, 1944 Hançarbağ doğumlu, Medrese mezunu, Medrese müdürü.

olan birisinin mümkünse hemen temizlenmesi gerekir. Zira cünüp olan kişinin gittiği her yere bereketsizlik getireceğine inanılır.

- Salıncağın (beşik) boş sallanması çocuğun rızkının azalacağı şeklinde yorumlanır.²⁴²

4. HALK HEKİMLİĞİ

Halk tababeti olarak da bilinen halk hekimliği, modern tıp gelişmeden önce yaşlı ve bilge insanlar rehberliğinde halkın kendi çabalarıyla çeşitli hastalıklara çare bulmaya çalışmalarına ve kendi kendisinin doktoru olmalarına halk hekimliği denir. Modern tıba rağmen günümüzde insanlar arasında hala bu tip uygulama ve çabaların varlığı görülür.²⁴³ Afganistan'da yaşayan Türkmenler arasında da halk hekimliğine dair çeşitli inanç ve uygulamalara rastlamak mümkündür. Şimdi bunları bazı örneklerle belirtmeye çalışalım.

4.1. Kızamık

Kızamık (Gızamık Mama) daha çok çocuklarda görülen bir hastalık olup önlem alınmaz ise çocuğun ölümüne dahi neden olabileceği düşünülür. Türkmenler arasındaki genel kabule göre bu hastalığın üç evresi olup ilk üç günü yüksek ateş, ikinci üç günü çocuğun vücudunda oluşan sivilceye benzer hafif kırmızılıkların oluşması, son üç gün ise hastalığın gerileme sürecine girmesidir. Bu dokuz gün boyunca ateş, kızarmış gözler, çocukta iştahsızlık oluşması, hapşırma, burun akıntısı, öksürme, halsizlik ve ağız içinde beyaz lekeler gibi alametler görülür. Bu süreçte çocuk yağlı yemeklerden hatta kokusundan bile uzak tutulur. Bu süre zarfında çocuğun acı çekmemesi için annesi ve babası saçlarını ve tırnaklarını kesmediği gibi duş dahi almazlar. Ayrıca çocuğun bu sıkıntıdan kurtulması için şehit mezarlığından bir miktar toprak getirilerek bir kap içerisinde ısıtılır, soğuduktan sonra sivilcelerin üzerine sürülür. Çocuğun ağzındaki beyaz lekeleri gidermek için de suda kenevir kaynatılır ve bu su çocuğa içirilir.²⁴⁴

4.2. Sarılık Hastalığı (Sarlama)

Türkmenler arasında sarılık, sarlama hastalığının birden fazla belirtisi vardır. Sarlama olan kişinin genel olarak gözünün beyaz kısmı sarı rengini alır. Kaşınıtı,

---

²⁴² Mollah Habibullah, 1969 Korğan doğumlu, Medrese mezunu, Hoca.

²⁴³ Mahdum, s. 85.

²⁴⁴ Nurcan Mama, 1951 Andhoy doğumlu, Okur yazar değil, Ebe; Zakiye Nazari, 1980 Devlet abad doğumlu, Orta okul mezunu, Ev hanımı.

yorgunluk, koyulaşan idrar ve ateş gibi alametler de görülür. Bu hastalığın iyileşmesi için şu uygulamalar yapılır.

- Büyük veya küçük bir altın bir kap suyun içine konarak bir kaç saat bekletilir. Daha sonra bu su sarlama hastalığına yakalanan kişiye içirilir.
- Sarlama olan kişiye sarı boncuk takılır.
- Sarlama olan kişiye yağı alınmış süttten yapılan yağsız yoğurt (çekide) yedirilir.
- Sarlama olan kişi sağlığına kavuşuncaya kadar yağlı yemeklerden uzak tutulur.²⁴⁵

4.3. Sıtma (İyni Gızdırma)

Türkmenler arasında *iyini gızdırma* olarak bilinen ve eskiden bir çok insanın ölümüne neden olan sıtma hastalığı, günümüzde eskisi kadar olmasa da hala görülmektedir. Bu hastalığa yakalananlar yüksek ateşe maruz kalırlar. Bu hastalık yüksek ateşe sebep olduğu için önlem alınmaz ise insanların ölümlerine neden olabilir. Bu hastalığın insandan insana geçmesi sivri sinekler aracılığı ile olduğu bilinmektedir. Türkmenler yaz mevsiminde genellikle geceleri dışarıda uyurlar ve sivri sineklerin ısırılmaları (çokmaları) sonucu bu hastalığa yakalanırlar. Sıtma olan kişinin iyileşmesi için bir miktar üzüm veya dut yaprağı toplanır ve hasta olan kişinin bütün vücuduna sarılır. Geceyi bu şekilde geçirir. Sabah olunca ılık bir suda banyo yaptırılır. Bu şekilde sıtma hastalığının yüksek ateşinden kurtulacağına inanılır.²⁴⁶

4.4. Boğaz Ağrısı (Damak Bolmak)

Boğaz ağrısı Türkmenler'de *damak bolmak* şeklinde ifade edilir. Ağrılı olarak çocuklarda görülür. Çocuklar üşüttüğü zaman, bir şeyi isteyip de alamadığı zaman, kendisinde olmayan bir şeyin başka çocuklarda gördüğü zaman ve nazara (göz değmesi) maruz kaldığı zaman bu hastalığa yakalanırlar.

---

²⁴⁵ Ziyavullah Nazari, 1988 Karamkol doğumlu, Ün. Mezunu, Doktor; Zakiye Nazari, 1980 Devlet abad doğumlu, Orta okul mezunu, Ev hanımı.

²⁴⁶ Mahim, 1971 Karamkol doğumlu, Okur yazar değil, Ev hanımı.

Damak bolmasına yakalanan çocuklara bu hastalıktan kurtulmaları için *göz orak* uygulaması yapılır. Göbek mama (ebe) adı verilen bazı yaşlı kadınlar damak bolma olan çocuklara *damak basma* yöntemini uygularlar.²⁴⁷

4.5. Yürüyemeyen Çocuklar için Uygulamalar

Yürümesi geciken çocukların bir an önce yürümelerini sağlamak için bazı uygulamalar yapılır. Örneğin Türkmenler'de yaygın olarak yapılan çörek (yuvarlak küçük ekmek) çocuğun bacakları açık bir şekilde tutulup yuvarlanır. Bu şekilde yuvarlanan çörekler hayvanlara yemeleri için verilir. Bu hususla alakalı bir diğer uygulama ise atın kuyruğundan birkaç kıl koparılarak çocuğun ayaklarına takılır ve takarken şu söz söylenir: *Ayağın aksamasın, at gibi koşasın.*²⁴⁸

4.6. Akrep ve Yılan Çokması (Sokması)

İnsanları akrep veya yılan soktuğu zaman bunun sıkıntısından kurtulması için şu uygulamalar gerçekleştirilir.

- Akrep ve yılanın soktuğu kişi mollaya götürülerek okutulur.
- Akrep veya yılanın soktuğu yer hemen bir başkası tarafından emilerek zehir çıkartılmaya çalışılır.
- Türkmenler arasında akrep (çıyan) sokması yılan sokması kadar tehlikeli görülmez. Akrebin zehrinin insan vücuduna çok zarar etmeyeceği hatta faydalı olabileceğine inanılır.
- Üzerlik otu sıcak suda kaynatılarak akrep veya yılanın soktuğu noktaya basılır.
- Buğdayın kepeği demir bir tavanın içinde ısıtılarak yine akrep veya yılanın soktuğu yerin üzerine konup bekletilir.²⁴⁹

---

²⁴⁷ Nurcan Mama, 1951 Andhoy doğumlu, Okur yazar değil, Ebe; Ziyavullah Nazari, 1988 Karamkol doğumlu, Ün. Mezunu, Doktor.

²⁴⁸ Yazbibi Mama, 1948 Hnaçarbağ doğumlu, Okur yazar değil, Ebe.

²⁴⁹ Rahmankul Hacizade, 1973 Hançarbağ doğumlu, Medrese mezunu, Esnaf.

SONUÇ

Orta Asya'da önemli stratejik bir bölgeye sahip olan Afganistan, tarih boyunca sürekli çeşitli toplulukların istilalarına maruz kalır. Pek tabii olarak Afgan halkı da bu sebeple tarihin çeşitli zamanlarında bir çok saldırı ve tacize uğrar. Dış güçlerin çıkar veya paylaşım kavgalarına kurban olarak, telafisi mümkün olmayan büyük acılara ve kayıplara tahammül etmek zorunda kalır. Bütün bunlar Afgan halkının benliğinde derin izler bırakır ve olup biten acılar ve olaylar Afgan halkını fikir, dil, kavmiyet ve mezheplere bölerek birbirlerine düşür. Hemen hemen bütün dünya kamuoyunun haberdar olduğu kanlı darbeler, vahşi iktidar mücadeleleriyle insanların birbirlerini katletmeleri bugünkü Afganistan'ın ve Afgan halkının talihsiz kaderi haline gelir.

Üç bölüm halinde ele aldığımız çalışmamızın **birinci bölümünde genel olarak Afganistan'ın tarihi gelişimi, coğrafi konumu, siyasi durumu, ekonomi ve eğitim durumlarını ortaya koymaya çalıştık.**

Afganistan'ın tarihi gelişimi bu toprakların M.Ö 500'lerde İranlılar ve 330'lu yıllarda ise büyük İskenderin hakimiyeti altına girmesiyle başlattık. Afganistan toprakları, Hz. Osmanın hilafetinde din-i İslam ile tanışır. **Türkler** Afganistan topraklarında **İskitler** ve **Halaçlar** zamanından başlayarak sonra da 962 yılına geldiğimizde **Gazneliler**, ardından **Büyük Selçuklar**, **Harezmşahlar**, **Timur**, **Babüriler** ve en son Türk devleti 1747'de **Nadir Afşarın** ölümüne kadar bu bölgede olurlar. Nadir Afşarı'nın ölümünde sonra Ahmed Şah Abdali Afganistan'da yaşayan bütün halklar bir araya getirerek yeni bir Afgan devleti kurar.

1839'dan sonra bölgeye **İngilizler** gelmiştir. Afganistan'ı aynı yıl işgal ederler. Afganlar üç defa İngilizlerle savaşarak nihayet 1919'da bağımsızlığını ilan ederler. 1979 yılına geldiğimiz de ise **Ruslar** Afganistan'ı işgal ederek 10 sene bu ülkede kalırlar.

Bunların ülkeyi işgal etmesinden sonra Afganistan'ın iyice dengesi bozulur ve bitmeyen bir savaşa neden olur. Afganlıların büyük mücadelesi ve Rusların Afganistan'ı terketmesiyle ülkede savaş bitmez ve bu andan sonra Afganların kendi aralarında iktidar paylaşımı başlar ve süre içerisinde **Taliban** doğar. Taliban, 1994 yılında ülkede cereyan eden iç çatışmalardan faydalanarak aşamalı olarak güçlenir. 1996 yılında Afganistan'ın Pençşir bölgesi haricinde tüm bölgelerde hakim olur. 2001 yılından sonra Taliban'ın devrilmesiyle ülkede yeni bir hükümet kurulur. Genel olarak bütün Afganlıların desteklediği yeni hükümetin ilk cumhurbaşkanı Hamid Karzai olur. 2014 yılına kadar

ülkeyi yönetir. Daha sonra başa gelen Eşref Gani, hala ülkenin başında ve ülkeyi yönetmektedir.

Afganistan, **652.500** km kare **yüz ölçümüne** sahip olup, kuzeyden orta Asya ülkeleri olan Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan, güneyden Pakistan, kuzey doğuda az bir sınırla Çin ve batıda ise İran ile çevrilidir. **Nüfusu** yaklaşık **35 milyon** olarak tahmin edilmektedir. Ülke nüfusu, *Peştunlar, Tacikler, Hazaralar, Özbekler, Türkmenler* ve diğer küçük etnik gruplardan oluşmaktadır. Afganistan'da 34 il, 364 ilçe bulunur. İller kendi içerisinde birinci, ikinci ve üçüncü derece iller şeklinde sınıflandırılır. Bu durum tüm ilçeler için de geçerlidir. Başkent Kabil, Kandahar, Herat, Mezar-ı Şerif, Kunduz ve Celalabad, ülkenin önemli şehirleridir.

Afganistan, büyük güçlerin devamlı dikkatini çektiği **coğrafi konumu, yeraltı kaynakları** ve komşuları açısından **jeostratejik** bir öneme sahiptir. Asya'daki jeostratejik öneminden dolayı, İngilizlerin *Asya'nın Gözetleme Kulesi* olarak adlandırdıkları Afganistan, Orta Asya ile Güney Asya arasında geçiş kapılarından biridir. Hindistan ve İran gibi ülkeler üzerinden geçiş sağlanamadığı takdirde Güney Asya'dan Orta Asya'ya tek giriş kapısı haline gelir. Örneğin Afganistan'ın nükleer güce sahip olan üç ülkenin (Rusya, Hindistan ve Pakistan) oldukça yakınında olması ve Rusya'nın güneye inmesinin önünde bir set oluşturmasının yanı sıra, Hazar Havzası petrolü ile doğal gazının Hint Okyanusu'na aktarılabilmesi için geçiş güzergâhı üzerinde bulunması önemini artırmaktadır. Afganistan'ın bu derece dünya gündeminde olması ve bölgede yaşanan çatışmalar ve mücadelelerin altında Orta Asya'nın doğalgaz ve petrolünün paylaşılmasının yanında, çıkan enerjinin dünyaya aktarımı için gerekli boru hatlarının yapım mücadelesini de görmek gerekir. Bütün bunlardan faydalanma ve menfaat elde etme çabaları bu coğrafya da çeşitli oyunların sergilenmesine neden olmaktadır.

Asırlardır birçok devlet ve imparatorluk tarafından yönetilen Afganistan topraklarında, Afgan ulusunun oluşumunu geciktiren yoğun etnik, kültürel ve dini farklılık mevcuttur. Yerel ve ulusal düzeyde entegrasyonun yetersiz ve zayıf olduğu ülkede ortak bir ulusal kimlik ve ortak bir ideolojinin ortaya konmasının zorluğu, coğrafi koşullar kadar büyük bir toplumsal problem olarak durmaktadır. Bu coğrafyada yaşayan insanlar arasında dini kimlikten sonra, kabile kavramı ve etnik milliyetçiliğin her zaman ön planda olduğunu söylemek yanlış olmaz. Afganistan'da ABD müdahalesi öncesi iktidarı bir süre elinde tutan Taliban hareketinin kısa süre de etnik milliyetçiliği dinsel kılıfa sokarak öne çıkması, ülkede yaşayan neredeyse bütün topluluklar arasında dini inancın ne kadar önemli

olduğunu ortaya koymuştur. Karmaşık bir etnik yapıya sahip olan ülkede tüm etnik kimlikler arasında kabul gören ortak değerler din ve inanç olduğunu söylemek yerinde olur.

Afganistan **demografik yapısını** oluşturan etnik grupları büyükten küçüğe doğru, Peştunlar, Tacikler, Hazaralar, Özbekler ve Türkmenler şeklinde ifade edebiliriz. Türkmenler, Afganistan'da beşinci büyük grubu oluştururlar. Özbeklerden sonra ikinci büyük Türk topluluğu olarak bilinir. Zikredilen etnik grupların haricinde ülkenin farklı bölgelerinde yaşayan Beluçler, Peşşeyiler, Nuristaniler ve Kırgızlar gibi genel nüfusa oranla sayıları çok az olan küçük gruplar da vardır.

Devletin kuruluşundan günümüze kadar ülkede tarafsızlık ilkesine dayalı bir **nüfus sayımı** yapılamadığından ülke nüfusu tahmini olarak verilmektedir. Afganistan'ın şu andaki nüfusunun 35 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. Ülke nüfusunun tamamına yakını müslüman olup bunların yaklaşık % 87-89'unu **Sünniler** (Hanefi), % 11-13 civarını da **Şiiiler** (Caferi) oluşturur.

Doğum oranı binde 48.1, ölüm oranı ise binde 22.3 olarak ifade edilir. Dağlık ve yaylalık araziye sahip ülkede kilometrekareye düşen ortalama nüfusun 26 kişi civarında olduğu belirtilir. Tarımla uğraşanlar toplam nüfusun % 75'i kadardır. Ülkedeki nüfusunun yaklaşık beşte birini oluşturan bir kitlenin de hayvancılıkla uğraştığı nakledilir. Nüfusun % 51.5'ini erkekler, % 48.5'ini de kadınlar oluşturur.

Oldukça **genç bir nüfusa** sahip olan ülkede bebek ölüm oranı her 1000 bebekten yaklaşık 160 civarındadır. Ortalama **her bir kadına 6 çocuk düşmektedir**. Nüfus artış oranı % 2.67 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Ülkeyi oluşturan toplam nüfus içerisinde her 1000 kişiden 23'nün dış dünyaya göç ettiği ve mülteci statüsünde olduğu belirtilmektedir.

Ülkenin tarihi gelişimine baktığımızda, zaman zaman yaşanan iç savaş ve kargaşa, Afganistan'ı **ekonomik** açıdan **dünyanın en fakir ülkeleri arasında** sokar, maalesef günümüzde de durum bu şekildedir. BM kalkınma programının (UNDP) insani gelişme raporuna göre ekonomik veriler ve yaşam standartları açısından 187 ülke arasında 172. sırada yer almaktadır. Ülkenin son 20 yılına bakıldığı zaman durumun yine farklı olmadığı görülür. Ülkede yaşanan iç çatışmalar ekonominin gelişmesine engel teşkil etmeye devam etmektedir. Ülke ekonomisine bakıldığında, tarım ve hayvancılığın gelir kaynağı olarak öne çıktığı görülmektedir. 2000'li yıllara gelindiğinde uyuşturucu üretimi ve satışı ülke ekonomisinde katalizör vazifesi görmeye başlar. Zamanla bu üretim sadece Mücahit

gruplar tarafından değil, aynı zamanda çiftçiler tarafından da yapılmaya başlanır. Üretilen haşhaş ülke içinde satılmaktan ziyade illegal yollar kullanılarak ülke dışına gönderilmektedir. Uluslararası kuruluşlar, çiftçilerin haşhaş ekmesini durdurmak için bazı projeler ortaya koysalar da bunun üretilmesi durdurulamaz.

Afganistan'ın başlıca **tarım ürünleri** safran, buğday, mısır, pirinç, arpa, fasulye, bezelye, çavdar, darı, yonca, patates, soğan, patlıcan, nar, limon, elma, pamuk, şeker ve tütündür.

Koyun, keçi, deve, inek, at ve eşek **beslenen en önemli hayvanlardandır**. Afganistan'da dört çeşit koyun türü vardır. Bunlardan Galjayı cinsi yünü ve eti için, Türkmen cinsi et-yün-süt ve halı dokuma için, Arabi cinsi yünü ve eti için, Karakul cinsi derisi ve eti için beslenir.

Ülkenin farklı bölgelerinde çimento, şeker ve çeşitli gıdalar üreten fabrikalar bulunmaktadır. Bir çok yerde de iç çatışmalar nedeniyle yeterli emniyet sağlanamadığı için bazı fabrikalar kapatılmıştır.

Aslında Afganistan, yer altı zenginlikleri bakımından büyük bir potansiyele sahiptir. Yeterince çıkarılıp yararlanılmasa da çinko, demir, kurşun, berilyum, petrol ve yakut önemli yer tutar. Maalesef uzun süren iç savaş ve nakil güçlükleri nedeniyle söz konusu madenler yeterince işletilememektedir. Dünyanın en fakir ülkelerinden biri olan Afganistan'da **kişi başına düşen milli gelir** 200-300 dolar olarak tahmin edilmektedir. Rus işgalinden bu yana yaklaşık beş milyon kişinin ülkeyi terk ettiği tahmin edilmektedir. Bu göç başta Türkiye, İran ve Pakistan olmak üzere farklı ülkelere gerçekleşmiştir.

Afganistan, günümüzde bilimsel ve kültürel faaliyetleriyle tanınan bir ülke olmasa da İslam tarihinde önemli ilim ve kültür merkezlerinin gelişimine katkı sağlamış ve **Biruni, Beyhakî, Utbî, Firdevsi, Unsuri, Farruhi, Ascedi ve Cezairi** gibi ünlü edebiyatçı ve bilim insanı yetiştirmiştir.

Afganistan **eğitim sisteminde** kadın-erkek arasında herhangi bir ayırım yapılmaz. Her Afgan vatandaşı eğitim hakkından faydalanmada eşit haklara sahiptir. Ülke anayasasının 43. maddesine göre, devlet okulları parasızdır ve ilköğretim zorunludur. Ancak uzun yıllar iç çatışma yaşayan ülkede yaşanan siyasi istikrarsızlık ve düşük ekonomiden dolayı eğitim öğretim sistemi de olumsuz etkilenmiştir. Ülkedeki okullaşma oranının düşüklüğü, öğretmen ve kırtasiye yetersizliği gibi nedenlerden dolayı eğitim öğretim istenilen seviyenin çok altındadır. Bu nedenle de özellikle kırsal bölgeler olmak

üzere insanlar arasında okula devam etme ve okuryazarlık oranı düşüktür. Özellikle kadınlar arasında bu oran çok daha alt seviyededir.

İkinci bölümde Afganistan'da yaşayan türkmenlerin Tarihi süreci, ekonomik durumu, demografik yapısı, siyasi ve eğitim durumları üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Afganistan'da Türklerin varlığı İskitler dönemine kadar götürülür. Takip eden sürece bakıldığında zaman X. yüzyılın sonlarında Alp Tigin önderliğinde Gazne şehri merkezli büyük Türk devleti kurulur. Gazneli Sultan Mahmud zamanında Türk-İslam nüfusu Afganistan'a iyice yerleşir, hatta Hindistan'a kadar yayılır. Afganistan Gaznelilerden sonra büyük Selçuklular, daha sonra da XII. yüzyılda Harezmsahlar'ın kontrolüne girer. İlerleyen süreçte Moğollar yaklaşık bir buçuk asır bu topraklara hâkim olur. Daha sonra bu topraklar, Zahiriddin Muhammad Babür'ün kurduğu Büyük Babür İmparatorluğu sınırları içerisinde kalır. XVII. yüzyıldan itibaren Babürlerin zayıflamasıyla bölge, Türkmen Türkü olan Nadir Afşar'ın bu topraklarda hüküm sürmesiyle tanışır. 1747'de Nadir Afşar'ın ölümünden sonra onun komutanlarından ve Afgan aşiret reislerinden olan Ahmad Şah Durrani aynı yıl Afganistan devletini kurar. Türk beylikleri 1919 yılına kadar varlıklarını bu bölgede devam ettirirler.

Ayrıca Afganistan'daki Türkmenlerin önemli bir kısmı 1900-1930 yılları arasında ana vatanı olan Türkmenistan'dan, Ruslar tarafından işgal edilip mallarına el konulması ve yaşadıkları zulüm ve istikrarsızlıktan dolayı Afganistan'a sığınmışlardır. Günümüzde Türkmenler, ülkenin kuzey bölgesinde Kunduz vilayetinden Herat vilayetine kadar ağırlıklı olarak kırsal alanda yaşamaktadırlar. Geldiklerinden günümüze kadar kültürünü, dilini, gelenek ve göreneklerini, çeşitli asimilasyon politikalarına rağmen kimliklerini korumayı başarmışlardır.

Türkmenler, günümüzde Özbeklerden sonra Afganistan'da **ikinci büyük Türk grubudur**. Bunların yanısıra Kazak, Kırgız ve Karakalpak Türkleri gibi küçük Türk toplulukları da Afganistan'da varlıklarını sürdürmektedirler.

Şunu da ifade etmek gerekir ki kaynaklar, Rusların baskısıyla bu bölgeye göç etmek zorunda kalan Türkmenlerden önce de asırlardır bu bölgede Türkmen topluluklarının yaşadıklarını kaydeder.

Bu ülkede yaşayan Türkmen Boylarını sırasıyla *Ersariler, Sarıklar, Tekeler, Yomutlar, Salurlar, Karkınlar, Bayatlar, Çayılar, Hocambazlar, Hataplar, Mukriler,*

Surhular ve **Yumralılar** şeklinde sıralamak mümkündür. Ersariler Afganistan Türkmenlerinin en büyük Türkmen boyudur. Ülkedeki Türkmenlerin yaklaşık % 80'ini oluşturdukları tahmin edilmektedir. Ersariler, Afganistan'ın kuzeyindeki Kunduz vilayetinden kuzey batıda Badğis vilayetine kadar kırsal bölgelerde yaşamaktadırlar. Ersariler de kendi içinde *Güneş*, *Bekevil*, *Uludefe* ve *Gara* olmak üzere dört alt gruptan oluşur.

Yukarıda bahsettiğimiz bu Türkmen boylarının yanı sıra Türkmenleşen ve Türkmen olarak bilinen ve Türkmen kökenli olmadığı tahmin edilen boylar da vardır. VII. yüzyılın ortalarından itibaren Horasan ve Maveratünnehir bölgelerini fethedip bu bölgelerde yaşayan insanları İslamlaştırmak için gelen ve burada kalarak yerleşen çok sayıda Arap kökenli topluluklar olmuştur. İşte onların torunları olduğu rivayet edilen aileler Türkmenler arasına karışarak Türkmenlerin dillerini ve kültürünü benimseyerek yeni boylar ve oymaklar oluştururlar. Arap kökenli olduğu tahmin edilen bu Türkmen grupları şunlardır: **Şeyhler**, **İşanlar**, **Hocalar**, **Seyitler** ve **Mücevürler**'dir.

Afganistan **Türkmenlerinin ülke siyasetindeki durumu** arzu edildiği seviyede değildir. Afganistan'daki Türkmenlerin tarihi gelişimine baktığımız zaman bu topraklara gelip yerleştiklerinden bu zamana kadar genel anlamda ülke siyasetinde önemli roller üstlenemedikleri görülür. Ülkeyi yöneten hükümetler tarafından tıpkı diğer Türk boylarına uygulanan ayrımcılık politikası, Türkmenlere de uygulanmış ve Türkmenler hiç bir zaman hak ettikleri seviyede siyasette temsil edilememişler ve yönetimden mümkün olduğunca uzak tutulmuşlardır. Son dönemlerde özellikle Davut Han'ın iktidarı döneminde onun reformcu girişimleri ile krallıktan cumhuriyete geçişi ülkede kısmi bir rahatlama olmuştur. Afgan siyasetinde ve üst düzey görevler de çok az da olsa var olan Türkmenler, kendi bireysel çabaları neticesinde bir yerlere gelmişlerdir.

Afganistan'ı Rusların işgali sürecinde Türkmenler de kendi bölgelerinde işgalci komünistlere karşı direniş gösterirler. Özellikle de Aşur Pehliven adındaki bir Mücahit komutanın önderliğinde gayri müslüm Rus ordusuna karşı cihad ederler. Nitekim bu komutanın ölümünden sonra Türkmenler diğer cihadi gruplara katılarak ülkeyi bu işgalcilerden kurtarmak için büyük mücadele verirler.

2001-2009 yılları arasında ülkeyi yöneten Hamid Karzai başkanlığındaki hükümetler döneminde Türkmenler bir bakanlık, 2 bakan danışmanı, 4 milletvekili, 1 vali ve bir de büyükelçi ile yönetimde ilk defa bu derece temsil edilirler. 2014 yılında yapılan

seçim sonrası Karzai dönemi sona erer ve Eşref Gani ve Dr. Abdullah arasında kurulan koalisyon hükümetinde Türkmenlere bir bakanlık ve bir de valilik verilir. Son dönemlerde ülke siyasetinde ve yönetiminde Türkmenlerin varlığı ve temsiliyeti daha da azalmıştır.

Afganistan'da diğer etnik gruplarda olduğu gibi, **Türkmenlerin nüfusunun** ne kadar olduğu konusunda da bir netlik söz konusu değildir. Türkmenlerin nüfusuyla ilgili Afgan hükümeti tarafından verilen resmi bilgiler gerçeği yansıtmaz. Yapılan kimi araştırmalar ve tahminlerimize göre günümüzde Afganistan'da yaşayan Türkmenlerin sayısı **3.5 milyonun** üzerinde olduğudur.

Türkmenler arasında bir kabile sisteminin olması ve her kabilenin de bir hanı ve muisefidi (aksakalı) olması, Türkmenleri aile, kabile ve boy açısından canlı ve diri tutmuştur. Türkmenlerdeki bu geleneksel yapı sayesinde, hangi köyde, hangi şehirde ve hangi ilde hangi kabile ve boydan ne kadar Türkmen yaşadığını büyük ölçüde tespit edebilmektedir.

Afganistan Türkmenleri, diğer etnik gruplardan farklı olarak hem kendilerine has sanat alanlarıyla hem de kültürel alanda ayrı bir potansiyele sahiptir. Afganistan Türkmenlerinin hemen hemen ülkenin her bölgesinde herkes tarafından bilinen meşhur halısı ekonomik gelirlerinin başında gelmektedir. Dünyaca ünlü **Türkmen halısı** hem sanat ve hem de gelir kaynağı olarak Afganistan için önemli bir yere sahiptir. Halı işlerinin yanı sıra, ağırlıklı olarak ticaret, hayvancılık ve tarımla uğraşan Türkmenler, karakul derisi (kuzu derisi) ihracatı ile de uğraşarak ekonomide önemli bir yer edinmişlerdir. Bazı kaynaklara göre Türkmenler yaklaşık kırk milyon civarında koyuna bakarlar ve genel olarak Afganistan'dan ihraç edilen derinin yaklaşık % 90'nı Türkmenlere aittir.

Afganistan'ın uzun yıllar işgal altında ve iç savaşlarla boğuşması, ülke genelinde **eğitim-öğretimi** olumsuz yönde etkilediği gibi bu ülkede yaşayan Türkmenleri de olumsuz etkilemiştir. Günümüzde Türkmenlerin yaşadığı özellikle kırsal bölgelerdeki bazı küçük yerleşim yerlerinde okul ve medrese dahi bulunmayıp buradaki çocuklar kendi imkânlarıyla ya başka yerlerdeki okul veya medreselere gidip gelmekte ya da köylerinde bulunan camilerde mollalardan/imamlardan eğitim-öğretim ihtiyacını karşılarlar. Türkmen bölgelerinde okulların olduğu yerleşim yerlerinde bu okullara devam eden çocuklar, aynı zamanda kendilerine en yakın camilerdeki imamalara da devam ederek dini eğitimlerini alırlar.

Üçüncü bölümde ise genellikle Afganistan'ın kuzeyin yaşayan Türkmenlerin önemli bir kısmını oluşturan **Faryab bölgesinde yaşayan Türkmenlerin sosyo- kültürel yapılarını** detaylı bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır.

Öncelikle hayatın çeşitli safhaları ile ilgili inanç ve uygulamalar, doğum, çocuk, düğün ve ölüm şeklinde genel başlıklar halinde incelenmiştir.

Doğum başlığı altında *çocuğu olmayan kadınlar için yapılanlar*, kadının hamile olduğu anlaşıldıktan sonra ilk 3-4 aylık dönemde görülen *aş saylama* (aşerme) konusu ve bu konudaki uygulamalar, daha doğum gerçekleşmeden önce doğacak *çocuğun cinsiyeti* hakkında yapılan tahminler, doğum esnasında yapılan uygulamalar ve alınan tedbirler ile doğumun hemen sonrasında yapılanların yanı sıra *çocuğa ad koyma* konusundaki inanç ve uygulamalar detaylı bir şekilde ortaya konmaya çalışılmış ve önemli bilgilere ulaşılmıştır.

Çocuk başlığı altında da Faryab bölgesindeki Türkmenler arasında yaygın olan ve çocuk doğduktan sonraki süreçte uygulanan, *beş gece, Albastı (Terken), kırk çille, dış patrak, sünnnet düğünü* gibi merasimler ile *çocuğa göz değme* ve *çocuğu durmayan kadınlar için yapılan uygulamalar* verilmeye çalışılmıştır. Bu konuda da önemli tespitler yapılmıştır.

Evllenme başlığı altında ve evlilik yolunda *kız isteme, kaling (başlık parası), hayıtlık, tokuz geleneği ve toy (düğün “miylis gecesi, gelin getirme, gökböri, giyev çakalık),* geleneklerindeki çeşitli farklı ve ilginç uygulamalar kayıt altına alınmıştır. Ayrıca Türkmen topluluğunda evlilik dışında yapılan düğünler başlığı altında *Hac düğünü* ve *Peygamber düğünü (akkoyun toy)* uygulamalarının nasıl ve hangi amaçla yapıldığı ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bireyleri ve toplumu yakından ilgilendiren bir konu olan **ölüm** başlığı altında *ölecek bir hasta için yapılan uygulamalar, cenaze namazı öncesi yapılanlar, cenaze namazı ve defin sonrası yapılan uygulamalar* tek tek incelenmiş ve önemli tespitlerde bulunulmuştur.

Hayatın çeşitli safhaları ile ilgili inanç ve uygulamalar verildikten sonra Türkmenler arasındaki *tabiat olayları ile ilgili inanışlar, çeşitli halk inançları ve halk hekimliği* genel başlıkları altında farklı inanç adet ve uygulamalar ele alınmaya çalışılmıştır.

“Tabiat olayları ile ilgili inanışlar” başlığı altında *Güneş tutulması, Ay tutulması, Yıldızlarla ilgili inançlar, Yağmur yağdırma ve yağmur duası ve gökkuşağı (Álem Goşar)*

yaşayan Türkmen topluluklarındaki kültürel değişimleri ile kültürel ve dini değerlerin toplum üzerindeki etkisinin ortaya konulmasına katkı sağlayacağı kanaatindeyim.

Ayrıca geçmişten günümüze ihmal edilen Afganistan Türkmenlerinin başta ülke yönetimi olmak üzere hak ettikleri her yerde arzu edilen seviye de bulunmaları için Türkmen toplumunun ve her bir Türkmenin yerine getirmesi gereken belli sorumlulukları olduğunu düşünüyorum. Türkmenlerin gönüllerinde yatan hak ettikleri seviyeye ulaşabilmeleri, Türkmenler arasında eğitim-öğretim seviyesinin ve okur-yazarlık oranının yükselmesi, başta tarım ve hayvancılık olmak üzere her bir Türkmenin yaptığı işi bilinçli ve şuurlu bir şekilde yapması, farklı bölgelerde yaşayan Türkmenlerin örgütlenip gelenek ve göreneklerini unutmadan birlik ve beraberliklerini korumaları sayesinde ulaşabilecektir.

KAYNAKÇA

ABDULLAH, Mohammad Qhasem, **Afganistan Türklerinde Aile ve Evlilik** (Andhoy Örneği), (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi – Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri ABD), Kayseri, 2017.

Afganistan İslam Cumhuriyeti Anayasası, Kabil, (2004).

AHMADI, Akbershah, **Dini Tarihi ve Sosyolojik Boyutuyla Taliban Hareketi**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi- Selcuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimler ABD), Konya, 2011.

ANDİŞMEND, Muhemmed İkrım, **Amerika Der Adfganistan**, (Bingah İntişarat- I Meyvend, Kabil, 2005.

AMİRİ, Abdulhak, **Tahawulat-ı İktisadî der Afganistan**, (Maywand Yay), Kabil, 2004.

ATAİE, Najibullah, **Afganistan’a Müdahale ve Yeni Devlet Düzeni**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi - Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü uluslararası İlişkiler ABD), Antalya, 2015.

ATANIYAZOV, Soltanğa, "Türkmen Boylarının Geçmişi, Yayılışı, Bugünkü Durumu ve Geleceği", **Türkmenistan Bilim ve Teknik Yüksek Kurulu**, bilig-10/Yaz, Ankara,1999.

ATAYİ, Muhammed İbrahim, **Tarih Muasir-i Afghanistan**, (İntişarat-i Meyvend), Kabil, 1384.

AYDIN, Abdulghani, **Afganistan’da Taliban Hareketinin Ortaya Çıkışı ve Mezhebi Görüşleri**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi - Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri ABD), Konya, 2010.

AYYUBİ, Said Abdullah, **Afganistan der yek Nigah**, (İntişarat-ı Risalet), Kabil, 2011.

AZAAD, Abdul Bashir, **1990-2015 Arası Afganistan Siyasetinde Afganistan Türkleri ve General Dostum**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi – Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ABD), Ankara, 2019.

BEGZAD, Humayun, **1994 Yılından Günümüze Kadar Afganistan’da Din Eğitimi**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi - Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Din Bilimleri ABD), Konya, 2012.

BİLGÜ, İlhan, “Afganistan”, **DİA**, C.I, İstanbul, s. 1988, 408-411.

BİNGÖL, Oktay, **Afganistan’da Devlet İnşası Sürecinde Savaş Ağaları ile İşbirliği**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi – Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler ABD), Ankara, 2012.

- BRZEZİNSKİ, Zbigniew, **Büyük Satranç Tahtası**, (İnkılap Kitabevi), İstanbul, 2005.
- BÜYÜKBAŞ, Murat, **Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'a Müdahalesi ve Afganistan'da Oluşturulan Yeni Yönetim Yapısı**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi – Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ABD.), İsparta, 2006.
- FAYAZ, Ali Akbar, **Tarih i Masir Afganitan**, (Badahshan Yay), Herat, 1394.
- FEVZİ, Firuz, "Afganistan'da Türk Kültürü ve Edebiyatı Üzerine Bir Araştırma", **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, C. 1, Batman, 2012.
- HAZRATPOR, Mujtaba, **Ahzabi Siyasi**, (Khorasan Yay.), Kabil, 1381.
- GUBBAR, Mir Gulam Muhammed, **Afganistan Der Mesir-i Tarih**, C.I, (Merkez İntişarat-i Cumhuriyet yay.), Tahran, 1386; C.II, (İntişarat-ı Muhsin), Kabil, 1973.
- ILSOYER, Noor Yaghdi, **Kuzey Afganistan'da Ziyaret Dindarlığı üzerine Sosyolojik Bir Araştırma Andkhoy Örneği**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi – Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ne Din Bilimleri ABD), Kayseri, 2015.
- KALAFAT, Yaşar, **Kuzey Afganistan Türkleri (Özbekler-Türkmenler-Hazaralar-Afşarlar-Kazaklar) ve Karşılaştırmalı Halk İnançları**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1994.
- KARA, Mehmet, "Hazar Ötesi Türkmenleri ve Türkmenistan", **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, Ankara, S. 14/Güz, 2002.
- KHUMCHANY, Sayed Janbaz, **Türkiye Afganistan İlişkileri 1991-2014**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi – Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ABD), Edirne, 2019.
- KOYUK, Abdul Shukoor, **Afganistan Türkmen Ağzı (Şamal Bölgesi)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi – Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları ABD), Muğla, 2020.
- MAHDUM, Abdullah, **Afganistan Türkmenlerinin Sosyo Kültürel Yapısı ve Dini Durumu Mezar-ı Şerif Örneği**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi - Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri ABD), Samsun, 2016.
- MİSBAHZADE, Sayid Muhammed Bakir, **Tarih Siyasi Muhtasar-ı Afganistan**, (Merkez pujuhuşhai-i Aftab), İran,1388.
- NOOR, Nooryaghdi, **Türkmenistan Türkçesi ile Afganistan Türkçesinin Ses ve Şekil Bilgisi Bakımından Karşılaştırması**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları ABD), Ankara, 2020.

OĞUZ, Esedullah, **Hedef Ülke Afganistan**, (Doğan Kitapçılık yay.), İstanbul, 2001.

....., **Afganistan Sovyet İşgalinden İç Savaşa**, (Cep Kitapları), İstanbul, 1998.

ÖZCAN, Azmi, “Afganistan” , **DİA**, C. 1, İstanbul, 1988, s. 516-517

RAHİMİ, Mohammad Kazım, **Afganistan’da SSCB Müdahalesiyle Başlayan Savaş Yılları ve Barışı koruma Çabaları (1979-2014)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi – Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Politikası ve İşletmeciliği ABD), Nevşehir, 2018.

RASEKH, Shogofa, **Afganistan Eğitim Sisteminde Nitelik Sorununun Tarihsel, Siyasal, Ekonomik ve Sosyal Temelleri**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi – Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri ABD), Ankara, 2017.

SAAİE, Mohammad Aleem, **Afganistan’da Siyasi Partiler Tarihçesi**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi – Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD), İsparta, 2009.

SAFİ, Ahmed Şah, **Anayasa’nın Tanımı Özellikle Afganistan Anayasasının Tanımı**, (Hamid Resalet Yay), Kabil, 2018.

SALİHY, Mohammad Aref, **Afganistan’da İktidar Mücadelesi ve Dış Müdahaleler 1973-2014**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi - Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ABD), Ankara , 2014.

SARAY, Mehmet, “Afganistan” , **DİA**, C.I., İstanbul, 1988, s. 401-408

....., **Afganistan ve Türkler**, (Avrasya Stratejik Araştırmaları Merkezi yay.), Ankara, 2002.

SHAFAQ, Nasima, **1989’da Sovyetlerin Çekilmesinden Sonraki Dönemde Afganistan’daki Sosyolojik Unsurların Afgan Siyasetine Etkileri**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi - Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ABD), Erzurum, 2016.

SİDDİQİ, Javad, **Afganistan’da Yüksek Öğretimde Din Eğitimi**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi – Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri ABD), İsparta, 2006.

SULAİMANQUL, Abdul Naim, **Afganistan’da Hadis Öğretimi**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi – Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri ABD), Konya, 2013.

SÜMER, Faruk, “Bayat” , **DİA**, C.V, İstanbul, 1992, s. 218-219.

ŞAKI, Çağlar, **Büyük Güçler Politikasında Orta Asya Enerji Kaynakları: Jeopolitik Mücadele**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi – Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ABD), Ankara, 2018.

ŞAHİN, Savaş, “Afganistan’daki Türkmen varlığı ve kültürü üzerine”, **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, 5(3),?, 2016, s. 1145-1160

ŞAHİN, Damla, “Taliban’ın Ortaya Çıkışı ve ABD’nin Örgütün Gelişim Sürecindeki Etkisi”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Kış/ Winter, 2016, s. 226-245

TANİN, Zahir, **Afganistan Der Karn-i Bistüm**, (İntişarat-i İrfan), Tahran, 1384.

ULFET, Abdullah, **Afganistan’da Sovyet İşgali ve Ulema**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi- Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Trihi ve Sanatlar ABD), Ankara, 2016.

USLU, Recep, “Afganistan”, **DİA**, C.1, İstanbul, 1988, s. 375-376

YILDIRIM, Muhammed Salih, **Tarih ve Ferheng-i Türkmenha**, (İntişarat-i Meyvend), Kabil, 1381.

ZİYAYI, Najiba, **Afganistan Türklerinin Dini, İnanç ve Yaşayışları Kuzey Afganistan Örneği**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi - Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimler ABD), İsparta, 2004.

https://ticaret.gov.tr/data/Afganistan_%C3%9ülke_Profil_i_2020.pdf

Ek: 1- Kaynak Kişiler

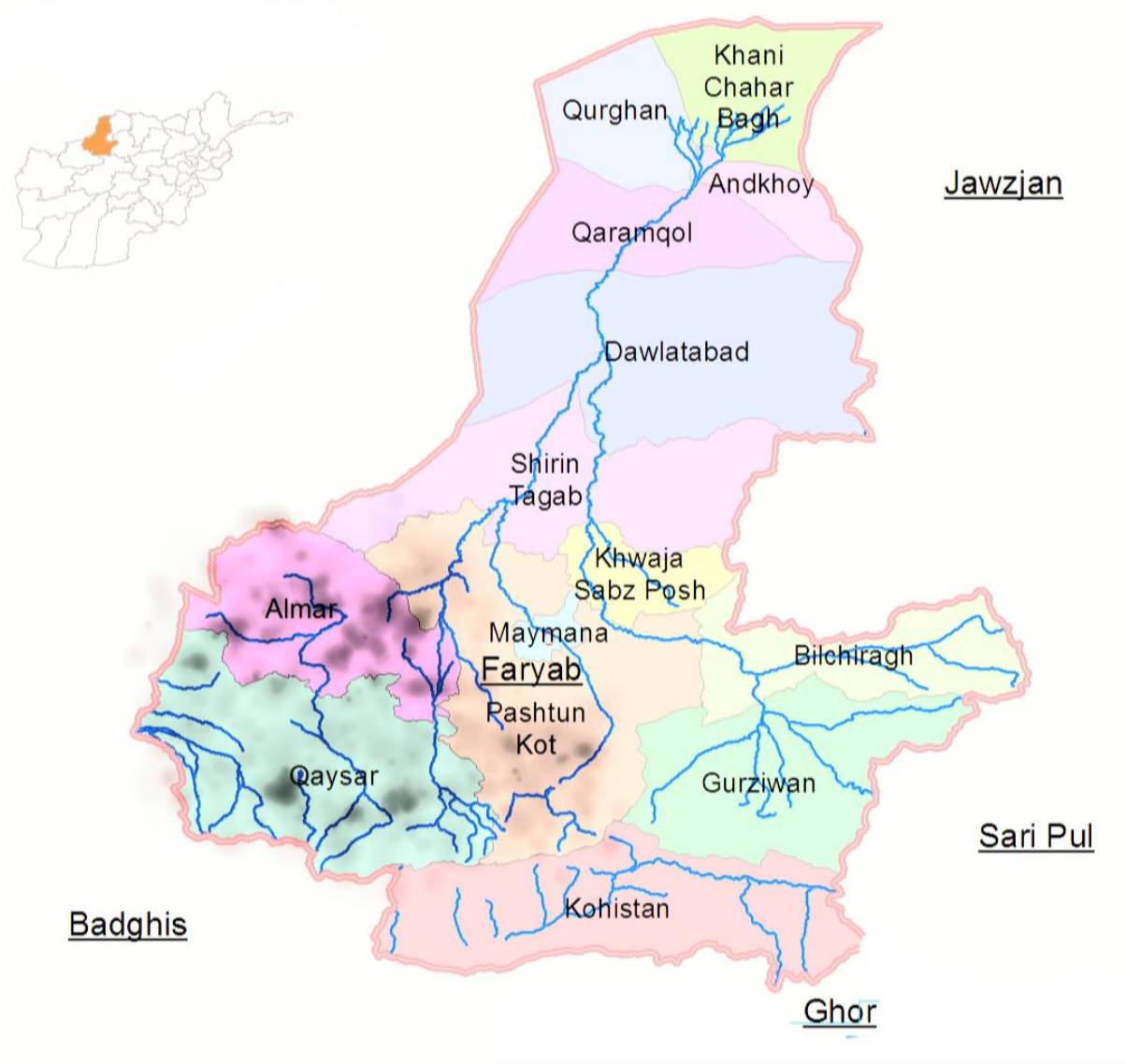
No	Adı- Soyadı	Yaş	Doğum Yeri	Eğitim Durumu	Mesleği
1	Peygamberkul Doğan	69	Karamkol	Ün. Mezunu	Senatör
2	Nurcan Mama	66	Andhoy	Okur yazar değil	Ebe
3	Pencikul Safaroğlu	39	Devlet Abad	Okur yazar	Esnaf
4	Ghulam Sahi	44	Devlet Abad	Okur yazar	Marangoz
5	Ağabeg Mama	72	Hançarbağ	Okur yazar değil	Ebe
6	Rahmankul Hacizade	44	Hançarbağ	Medrese mezunu	Tüccar
7	Hudaikul Hacı	62	Hançarbağ	Okur yazar	Muhtar
8	Faizullah Doğan	39	Koramkol	Ün. Mezunu	Devlet memuru
9	Yazbibi Mama	68	Hançarbağ	Okur yazar değil	Ebe
10	Kamar Gül	45	Korğan	Okur yazar değil	Ev hanımı
11	Nefes Ağa	63	Andhoy	Okur yazar	Yaşulu
12	Cuma Han	40	Devlet Abad	Orta okul mezunu	Asker
13	Selbi Teyze	63	Korğan	Okur yazar değil	Ev hanımı
14	Necibullah Kaderi	29	Devlet Abad	Ün. Öğrencisi	Memur
15	Hairullah Hairendiş	31	Hançarbağ	Ün. Mezunu	Memur
16	Haşim Hoşeng	26	Devlet Abad	Ün. Öğrencisi	Öğrenci
17	Ahmet Ağa	46	Andhoy	Medrese mezunu	Esnaf
18	Mollah Hudaiberdi Hacı	77	Hançarbağ	Medrese müdürü	Medrese müdürü
19	Mollah Habibullah	54	Korğan	Medrese hocası	Medrese hocası

20	Suveyla	26	Andhoy	Lise mezunu	Ev hanımı
21	Abdul Melik Doğan	25	Hançarbağ	Ün. Öğrencisi	Öğrenci
22	Ghulam Sahi Parsa	24	Andhoy	Ün. Öğrencisi	Öğrenci
23	Ruzi Gül	61	Andhoy	Okur yazar	Ev hanımı
24	Noor yağdı Ilsoyer	30	Korğan	Ün. Öğrencisi	Öğrenci
25	Zakiye Nazari	41	Devlet Abad	Orta okul mezunu	Ev hanımı
26	Mahim	50	Karamkol	Okur yazar değil	Ev hanımı
27	Nooryaghdi Noor	30	Hançarbağ	Ün. Mezunu	Devlet memuru
28	Esedullah Oğuz	52	Kunduz	Ün. Mezunu	Araştırmacı
29	Kemaleddin Yazpğılu	29	Akça	Ün. Öğrencisi	Öğrenci
30	Hamid	39	Korğan	Okur yazar değil	Çiftçi
31	Ghulam Rasool Wafa	29	Cüzcan	Ün. mezunu	Devlet memur
32	Sibğatullah Pataş	36	Korğan	Ün. mezunu	Öğretmen
33	Hemra ağa	67	Andhoy	Medrese mezunu	Hoca
34	Fatma	34	Korğan	Okue yazar değil	Ev hanımı
35	Ziavullah Nazari	33	Karamkol	Ün. Mezunu	Doktor
36	Nurullah	43	Hançarbağ	Okur yazar değil	Serbest çalışan
37					
38					
39					
40					

Ek: 2- Haritalar

1) Afganistan'ın sınırlarını ve komşularını gösteren harita.

2) Faryab vilayeti ve ilçelerini gösteren harita

EK: 3- Fotoğraflar

3) Türkmen Halısı çok inceden desenlenip dokunur. Dünya piyasasında ayrı bir yere sahiptir.

4) Halı dokuyan Türkmen kızları. İki, dört hatta altı kişi yan yana oturarak dokunur. İpekten yapılanları çok ince ve pahalıdır. Yünden yapılanların dokuması ipek kadar zor değildir.

5) Hançarbağ Türkmenlerinin *Kecebeyi* süsleyip gelini almaya gitmeden önce çekilen resmi

6) (Gül Poş) Gelini getirmek için süslenen Araba

7) Sünnet olacak çocuğa kesme korkusunu gidermek için para verilir.

8) Çocukların sünnet olduktan sonraki hali

9) Türkmen damatları

10) Etli Türkmen Pilavının hazırlanışı

11) Andhoy Bölgesindeki Türkmen Köylerinden Görüntüler

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı, Soyadı: Bory NASİR

**Yabancı Dili: Türkmençe (Ana Dili) _ Farsça, Türkçe,
Özbekçe ve orta seviyede Arapça, İngilizce ve Peştuca**

Eğitim Durumu

Lise: Rahman Qul Shahid _ Faryab (2009)

**Lisans: Amir Ali Shir Nawaye Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Tarih Bölümü _ Cüzcan
(2014)**

**Yüksek Lisans: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Tarih
Ana Bilim Dalı _ Kırşehir (2021)**

**Bildiri: “II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi”, Nevşehir
Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir, 2020.**